

Πλαίσιο του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES

Co-funded by
the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them. Project Number: 101252695

1. Εισαγωγή.....	4
1.1 Όραμα έργου	4
1.2 Στόχοι του έργου.....	6
1.3 Από το Πλαίσιο (Π2.1) στην Πρακτική Εργαλειοθήκη (Π2.2)	8
1.4 Ομάδες-στόχοι: Προσαρμογή δραστηριοτήτων για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες (6-8 και 9-12 ετών)	10
2. Θεωρητικές Βάσεις	14
2.1 Η Συμμετοχή των Παιδιών ως Δικαίωμα: Μια Προσέγγιση Βασισμένη στα Ανθρώπινα Δικαιώματα	14
2.2 Διασφάλιση ουσιαστικής συμμετοχής	16
2.3 Η Πυξίδα Σωκράτης: Ένα Κυκλικό Μοντέλο Συμμετοχής	23
3. Βάση αποδεικτικών στοιχείων: Πληροφορίες από τα Focus Groups	31
3.1 Μεθοδολογική προσέγγιση	31
3.2 Βασικά πορίσματα σχετικά με τις αντιλήψεις και τις ανάγκες των παιδιών	37
3.3 Εμπόδια στη συμμετοχή και τη συνεργασία με τις αρχές	43
3.4 Συνέπειες για τον σχεδιασμό του SCM	48
4. Η μεθοδολογία SCM: Ένα κυκλικό ταξίδι	55
4.1 Τα 4 σημεία πυξίδας: Μια επισκόπηση της κυκλικής διαδικασίας (Εντοπίζω, Εξερευνώ, Μιλώ, Αξιολογώ).....	55
4.2 Συμμετοχική Έρευνα Δράσης (ΣΕΔ): Ενδυνάμωση των παιδιών ως ενεργών ερευνητών. 60	
4.3 Ενσωμάτωση του Design for Change (DFC): Αισθάνομαι, Φαντάζομαι, Δρω, Μοιράζομαι	65
4.4 Καταξιοτική Διερεύνηση (Appreciative Inquiry): Μια Προσέγγιση Επίλυσης Προβλημάτων Βασισμένη στα Δυνατά Σημεία	72
4.5 Theory of Change: Χαρτογράφηση Δράσεων και Επιδιωκόμενων Στρατηγικών Αποτελεσμάτων	77
5. Εφαρμογή των Φάσεων (Μεθοδολογικές Κατευθυντήριες Γραμμές).....	83
5.1 ΦΑΣΗ 1: NORTH (Notice - Εντοπίζω) – Καθοδηγούμενη Παρατήρηση και Εντοπισμός Ζητημάτων	83
5.2 ΦΑΣΗ 2: EAST (Explore - Εξερευνώ) – Συνδιαμόρφωση και Δημιουργική Διερεύνηση με Ενεργό Ρόλο των Παιδιών	87
5.3 ΦΑΣΗ 3: SOUTH (Speak - Μιλώ) – Διαγενεακός Διάλογος και Αποτελεσματική Συνηγορία	94
5.4 ΦΑΣΗ 4: WEST (Weigh - Αξιολογώ) – Αναστοχαστικός Διάλογος, Αξιολόγηση Αντίκτυπου και Κύκλοι Ανατροφοδότησης.....	100
6. Οριζόντιες Αρχές της Μεθοδολογίας	107
6.1 Συμπερίληψη και Προσβασιμότητα: Σχεδιάζοντας για Παιδιά με Λιγότερες Ευκαιρίες 107	

6.2 Αναπαραγωγικότητα και Βιωσιμότητα: Δημιουργώντας Εργαλεία Χαμηλού Κόστους και Υψηλού Αντίκτυπου	112
6.3 Προστασία και Ασφάλεια των Παιδιών.....	116
7. Συμπεράσματα: Προς την Ανάπτυξη της Πρακτικής Εργαλειοθήκης D2.2	126
Βιβλιογραφικές Αναφορές	129

1. Εισαγωγή

Το πλαίσιο του προγράμματος SOCRATES θέτει τα εννοιολογικά, μεθοδολογικά και επιχειρησιακά θεμέλια του μηχανισμού πυξίδας του προγράμματος SOCRATES (SCM), παρέχοντας τη βάση για την ανάπτυξη της πρακτικής εργαλειοθήκης που θα ακολουθήσει. Συγκεντρώνει τις αρχές των δικαιωμάτων του παιδιού, τις συμμετοχικές μεθοδολογίες και τα στοιχεία που προκύπτουν από τις δραστηριότητες του έργου, προκειμένου να καθοριστεί μια συναφής προσέγγιση για την ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών.

Αντί να παρουσιάζει τη συμμετοχή ως μια ενιαία στιγμή διαβούλευσης, το Πλαίσιο την αντιλαμβάνεται ως μια σταδιακή, σχετική και κυκλική διαδικασία. Στόχος του είναι να αποσαφηνίσει γιατί έχει σημασία η συμμετοχή των παιδιών, ποιες συνθήκες την καθιστούν ουσιαστική και χωρίς αποκλεισμούς και πώς το SCM μπορεί να υποστηρίξει τα παιδιά, τους συντονιστές και τις συντονίστριες και τα ιδρύματα στη μετάβαση από την ακρόαση στον διάλογο, την ανατροφοδότηση και την κοινή μάθηση.

1.1 Όραμα έργου

Το έργο SOCRATES βασίζεται σε μια βασική αρχή: τα παιδιά δεν είναι παθητικοί αποδέκτες πολιτικών που έχουν σχεδιαστεί για αυτά, αλλά ενεργοί παράγοντες ικανοί να διαμορφώσουν τις κοινωνίες στις οποίες ζουν. Με τις ρίζες του στο άρθρο 12 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2009), το έργο οραματίζεται μια Ευρώπη όπου κάθε παιδί — ανεξάρτητα από το υπόβαθρο, τις ικανότητες ή τις περιστάσεις — έχει ουσιαστικές ευκαιρίες να συμμετέχει σε αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή του, τις κοινότητές του και το μέλλον του¹.

Αυτό το όραμα υπερβαίνει τη συμβολική διαβούλευση. Το έργο SOCRATES στοχεύει να μεταμορφώσει τη σχέση μεταξύ των παιδιών και των δημοκρατικών θεσμών ενσωματώνοντας τη συμμετοχή ως μια συνεχή πρακτική και όχι ως ένα περιστασιακό γεγονός. Το έργο αναγνωρίζει ότι η πρώιμη συμμετοχή σε δημοκρατικές διαδικασίες βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν ικανότητες που τα εξυπηρετούν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, συμπεριλαμβανομένης της κριτικής σκέψης, της επικοινωνίας, της επίλυσης προβλημάτων και της ικανότητας να ενεργούν ως ενημερωμένοι και υπεύθυνοι πολίτες. Η συμμετοχή ενισχύει επίσης ικανότητες όπως η διατύπωση απόψεων, η ακρόαση των άλλων, η διαπραγμάτευση διαφορών και η λογοδοσία των θεσμών.

¹ United Nations Committee on the Rights of the Child. (2009). *General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (CRC/C/GC/12). United Nations

Από αυτή την άποψη, θεωρητικά πλαίσια όπως το Μοντέλο Lundy για τη Συμμετοχή των Παιδιών² παρέχουν ένα χρήσιμο πρίσμα για την κατανόηση του τι πρέπει να συνεπάγεται η ουσιαστική συμμετοχή. Χώρος, Φωνή, Κοινό και Επιρροή — τονίζοντας ότι η συμμετοχή πρέπει να διασφαλίζει ότι οι απόψεις των παιδιών ακούγονται και αξιοποιούνται, όχι απλώς συλλέγονται συμβολικά. Ομοίως, η Κλίμακα Συμμετοχής του Χαρτ διακρίνει τα επίπεδα συμμετοχής, από τη μη συμμετοχή και τον συμβολισμό έως τη λήψη αποφάσεων με πρωτοβουλία των παιδιών και την κοινή λήψη αποφάσεων³. Μαζί, αυτά τα πλαίσια υπογραμμίζουν τη σημασία της μετάβασης από τη συμβολική συμμετοχή σε δομημένες, αποτελεσματικές διαδικασίες συμμετοχής⁴.

Στον πυρήνα του, το έργο SOCRATES αντιμετωπίζει το χάσμα μεταξύ της αναγνωρισμένης σημασίας της φωνής των παιδιών και των κατακερματισμένων μηχανισμών συμμετοχής που υπάρχουν σήμερα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η απάντηση του έργου είναι ο Μηχανισμός Πυξίδας του SOCRATES (SCM): ένα δομημένο, λειτουργικό και προσαρμόσιμο πλαίσιο που ενσωματώνει αποδεδειγμένες μεθοδολογίες συμμετοχής σε ένα συναφές σύνολο. Το SCM έχει σχεδιαστεί όχι μόνο για να συλλέγει τις απόψεις των παιδιών, αλλά για να δημιουργεί γνήσια μονοπάτια μέσω των οποίων αυτές οι απόψεις φτάνουν στους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων και οδηγούν σε απτές αλλαγές.

Η συμπερίληψη αποτελεί κεντρικό στοιχείο του σχεδιασμού του έργου. Τα παιδιά που αντιμετωπίζουν υψηλότερα εμπόδια στη συμμετοχή —εκείνα που προέρχονται από κοινωνικοοικονομικά μειονεκτικά περιβάλλοντα, παιδιά με αναπηρίες, παιδιά μεταναστών και άλλα των οποίων οι φωνές περιθωριοποιούνται συστηματικά— δεν αποτελούν δευτέρα σκέψη. Είναι κεντρικής σημασίας για το έργο SOCRATES και για το σχεδιασμό των μηχανισμών του. Το έργο δεσμεύεται να διασφαλίσει ότι οι μηχανισμοί που αναπτύσσει είναι προσβάσιμοι, φιλόξενοι και ανταποκρίνονται στην ποικιλομορφία των εμπειριών των παιδιών σε όλη την Ευρώπη.

² Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942.
<https://doi.org/10.1080/01411920701657033>

³ Hart, R. A. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship* (Innocenti Essays No. 4). UNICEF International Child Development Centre.

⁴ Lundy, L. 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, 2007; Hart, R. A., *Children's participation: From tokenism to citizenship*, 1992.

1.2 Στόχοι του έργου

Για να μεταφράσει αυτό το όραμα σε πράξη, το έργο SOCRATES επιδιώκει ένα σύνολο αλληλένδετων στόχων που καλύπτουν την ατομική ενδυνάμωση, τη θεσμική αλλαγή και τον συστημικό μετασχηματισμό.

1.2.1 Ενδυνάμωση των παιδιών ώστε να εκφράζουν τις απόψεις τους

Το έργο απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 6-12 ετών, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να εκφράσουν απόψεις για θέματα που επηρεάζουν άμεσα τη ζωή τους. Η έγκαιρη έκθεση σε συμμετοχικές πρακτικές θέτει τα θεμέλια για τη δια βίου συμμετοχή των πολιτών⁵. Μέσα από εργαστήρια και καθοδηγούμενες δραστηριότητες, τα παιδιά αναπτύσσουν αυτοεκτίμηση και δυναμικές επικοινωνιακές δεξιότητες, ενώ μαθαίνουν να εκφράζουν τις απόψεις τους σε ασφαλείς και συμπεριληπτικούς χώρους.

1.2.2 Ενίσχυση της επιρροής των παιδιών στη λήψη αποφάσεων

Η συμμετοχή από μόνη της είναι ανεπαρκής. Τα παιδιά πρέπει να κατανοήσουν πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις, ποιος έχει εξουσία και πώς να χειρίζονται αποτελεσματικά τις θεσμικές δομές⁶. Το έργο SOCRATES ενσωματώνει στο SCM την κατάλληλη για την ηλικία εκπαίδευση στην αγωγή του πολίτη, ενισχύοντας την κριτική σκέψη, την επίλυση προβλημάτων και τις επικοινωνιακές δεξιότητες που επιτρέπουν στα παιδιά να συμμετέχουν ουσιαστικά στις κοινότητες και τους θεσμούς τους.

1.2.3 Ενίσχυση των κύκλων ανατροφοδότησης και διατήρηση κινήτρων

Ένας κοινός περιορισμός των πρωτοβουλιών συμμετοχής είναι η έλλειψη ουσιαστικής ανατροφοδότησης⁷. Το SCM ενσωματώνει δομημένους μηχανισμούς που εξηγούν ποιες προτάσεις εγκρίθηκαν, τροποποιήθηκαν ή δεν μπόρεσαν να εφαρμοστούν, ενισχύοντας την αμοιβαία κατανόηση και λογοδοσία. Οι διαφανείς αποκρίσεις βοηθούν τα παιδιά να διατηρήσουν τα κίνητρα και την εμπιστοσύνη στις συμμετοχικές διαδικασίες.

⁵Lundy, L. 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, 2007; Hart, R. A., *Children's participation: From tokenism to citizenship*, 1992.

⁶Lundy, L. 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, 2007.

⁷ United Nations Committee on the Rights of the Child, 2009.

1.2.4 Προώθηση νοοτροπίας συμμετοχής

Η βιώσιμη αλλαγή απαιτεί πολιτιστικές καθώς και διαρθρωτικές αλλαγές. Το έργο SOCRATES ενεργοποιεί όχι μόνο τα παιδιά αλλά και τους ενήλικες που διαμορφώνουν το περιβάλλον τους - δασκάλους, γονείς, φροντιστές και διευθυντές σχολείων. Διαμορφώνοντας τις αξίες της συμμετοχής, ακούγοντας τις απόψεις των παιδιών και δημιουργώντας ασφαλείς χώρους έκφρασης, οι ενήλικες ενισχύουν τα συμμετοχικά μαθήματα⁸. Το έργο παρέχει εκπαίδευση και πόρους για την υποστήριξη αυτών των ενηλίκων στους ρόλους τους ως παράγοντες διευκόλυνσης της συμμετοχής των παιδιών στα κοινά.

1.2.5 Ευαισθητοποίηση σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού

Το έργο SOCRATES στοχεύει επίσης στην αύξηση της ευαισθητοποίησης σχετικά με το νομικά προστατευόμενο δικαίωμα συμμετοχής των παιδιών, όπως ορίζεται από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ενημερώνοντας τους ενδιαφερόμενους φορείς και το ευρύτερο κοινό, το έργο επιδιώκει να καταστήσει όλο και πιο μη αποδεκτό τον σχεδιασμό πολιτικών που επηρεάζουν τα παιδιά χωρίς να τα συμβουλευόμαστε.

1.2.6 Υποστήριξη της συστημικής αλλαγής

Η ατομική ενδυνάμωση και η αλλαγή νοοτροπίας πρέπει να συνοδεύονται από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Το έργο υποστηρίζει την ένταξη των παιδιών στην ανάπτυξη πολιτικής σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, με βάση τα στοιχεία που παράγονται μέσω του SCM. Καταδεικνύοντας την αξία της συνεισφοράς των παιδιών και προβάλλοντας επιτυχημένες συνεργασίες με τις αρχές, το έργο SOCRATES συμβάλλει σε χωρίς αποκλεισμούς δημοκρατικά συστήματα, που ανταποκρίνονται και είναι φιλικά προς τα παιδιά.

1.2.7 Μείωση των εμποδίων και διασφάλιση της ένταξης

Οι ευκαιρίες συμμετοχής δεν κατανέμονται ισότιμα. Το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, το μεταναστευτικό καθεστώς, η αναπηρία, η γλώσσα και η πρόσβαση σε υποστηρικτικά περιβάλλοντα μπορούν όλα να περιορίσουν τη δέσμευση. Το έργο SOCRATES υιοθετεί μια προσέγγιση σχεδιασμού χωρίς αποκλεισμούς, ενσωματώνοντας την προσβασιμότητα, την ισότητα και τον αναστοχασμό. Το υλικό και οι δραστηριότητες είναι γνωστικά προσβάσιμα, πολυτροπικά και πολιτισμικά ευαίσθητα, ενώ οι συνεργασίες με σχολεία, κοινοτικές οργανώσεις και φορείς της κοινωνίας των πολιτών διασφαλίζουν ασφαλή, οικεία και αξιόπιστα περιβάλλοντα. Η ένταξη είναι τόσο δομική όσο και σχεσιακή, επιμελής όχι μόνο στην πρόσβαση αλλά και στην ποιότητα και το νόημα της συμμετοχής.

⁸ Percy-Smith, B., & Patrick Thomas, N. (Eds.), 2009.

1.2.8 Διασφάλιση μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας

Η βιώσιμη συμμετοχή απαιτεί την ενσωμάτωση πρακτικών ως αναπόσπαστων στοιχείων της δημοκρατικής ζωής. Το έργο SOCRATES ενισχύει τις ικανότητες των εκπαιδευτικών, των συντονιστών και συντονιστριών, των αρχών και των οργανισμών να εφαρμόζουν ανεξάρτητα το SCM, υποστηρίζει τη θεσμική ενσωμάτωση μέσω προγραμμάτων σπουδών και διαδικασιών διαβούλευσης και προωθεί τη μεταφορά γνώσεων μέσω ψηφιακών εργαλείων και ανταλλαγών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, το έργο θα αναπτύξει έναν διαδικτυακό χώρο που θα συνδέεται με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των συντονιστών, ενώ παράλληλα θα χρησιμοποιεί υπάρχουσες πρωτοβουλίες, όπως η πλατφόρμα της ΕΕ για τη συμμετοχή των παιδιών, ως σχετικούς διαύλους αναφοράς και διάδοσης. Αυτός ο συνδυασμός ανάπτυξης ικανοτήτων, θεσμικής ολοκλήρωσης και ψηφιακής διάδοσης υποστηρίζει τη βιωσιμότητα και την επεκτασιμότητα των πρακτικών συμμετοχής των παιδιών, συμβάλλοντας σε μια ευρύτερη πολιτισμική αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο γίνεται κατανοητή και εφαρμόζεται η συμμετοχή των παιδιών σε ολόκληρη την Ευρώπη.

1.3 Από το Πλαίσιο (Π2.1) στην Πρακτική Εργαλειοθήκη (Π2.2)

Το έργο SOCRATES έχει σχεδιαστεί ως ένα συνεχές ταξίδι από την τεκμηριωμένη θεωρία στη συγκεκριμένη, στην επιτόπια εφαρμογή. Ενώ το Πλαίσιο SOCRATES (Παραδοτέο 2.1) θέτει τα θεωρητικά, μεθοδολογικά και ηθικά θεμέλια της συμμετοχής των παιδιών στα κοινά, η Πρακτική Εργαλειοθήκη (Παραδοτέο 2.2) έχει ως στόχο να μεταφράσει αυτές τις αρχές σε συγκεκριμένα και χρηστικά εργαλεία για εκπαιδευτικούς, συντονιστές και συντονίστριες και, ενδεχομένως, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής.

Υπό αυτή την έννοια, αυτό το Πλαίσιο λειτουργεί ως «προσχέδιο» για την Εργαλειοθήκη. Με βάση τις γνώσεις που προκύπτουν από τα διακρατικά focus groups, το Πλαίσιο προτείνει ότι η Εργαλειοθήκη δεν πρέπει να γίνει ένα άκαμπτο εγχειρίδιο που ταιριάζει σε όλους. Αντίθετα, αναμένεται να εξελιχθεί ως μια ευέλικτη και προσαρμόσιμη συλλογή μεθόδων, ικανή να ανταποκριθεί σε διαφορετικά πλαίσια και ομάδες παιδιών.

Πιο συγκεκριμένα, η μετάβαση από το Πλαίσιο στην Εργαλειοθήκη καθοδηγείται από τέσσερις κύριες κατευθύνσεις σχεδιασμού.

1.3.1 Από τις αφηρημένες έννοιες στα υβριδικά, λειτουργικά εργαλεία

Η συμμετοχή στα κοινά μπορεί συχνά να φαίνεται αφηρημένη ή απόμακρη για τα παιδιά. Για το λόγο αυτό, η Εργαλειοθήκη αναμένεται να μεταφράσει την Πυξίδα SOCRATES σε ένα σύνολο λειτουργικών εργαλείων που συνδυάζουν φυσικά και, κατά περίπτωση, ψηφιακά στοιχεία. Το απτό υλικό (όπως οπτικές κάρτες, αυτοκόλλητα ή διαδραστικοί πίνακες) μπορεί να βοηθήσει τα μικρότερα παιδιά να εμπλακούν πιο εύκολα, ενώ απλά ψηφιακά εργαλεία (για παράδειγμα,

τάμπλετ για έρευνα ή βίντεο για έκφραση) μπορεί να υποστηρίξουν τα μεγαλύτερα παιδιά στην οργάνωση και την ανταλλαγή των ιδεών τους.

1.3.2 Από την Ευρεία Ένταξη σε Διαδρομές Προσαρμοσμένες σύμφωνα με την Ηλικία

Το Πλαίσιο υπογραμμίζει πώς οι γνωστικές και επικοινωνιακές ανάγκες μπορούν να αλλάξουν σημαντικά μεταξύ των ηλικιών 6 και 12 ετών. Ως αποτέλεσμα, η Εργαλειοθήκη έχει σχεδιαστεί για να ανταποκρίνεται στην ηλικία. Υποτίθεται ότι παρέχει στους συντονιστές και στις συντονίστριες εργαλεία που «μεταφράζουν» δραστηριότητες για μικρότερα παιδιά (6-8), συχνά βασιζόμενοι σε παιγνιώδης και ενσωματωμένες προσεγγίσεις, καθώς και εργαλεία που «υποστηρίζουν» τη συμμετοχή για μεγαλύτερα παιδιά (9-12), υποστηρίζοντας πιο δομημένη εξερεύνηση και πρώιμες μορφές συνηγορίας.

1.3.3 Από τη διαβούλευση στην ανάπτυξη αυτενέργειας

Τα ευρήματα από τα Focus Groups υποδηλώνουν ότι τα παιδιά συχνά δεν στερούνται ιδεών, αλλά μπορεί να μην έχουν αυτοπεποίθηση ή την αίσθηση ενεργού συμμετοχής. Ως εκ τούτου, η εργαλειοθήκη έχει ως στόχο όχι μόνο να συγκεντρώσει τις απόψεις των παιδιών αλλά και να ενισχύσει την ικανότητά τους να τις εκφράζουν. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει καθοδήγηση για τη δημιουργία συναισθηματικά ασφαλών χώρων, τη διαχείριση της δυναμικής της ομάδας και την απλοποίηση της γλώσσας των ενηλίκων, έτσι ώστε η συμμετοχή να γίνει μια πιο ενθαρρυντική εμπειρία και όχι μια απλή εμπειρία εξαγωγής δεδομένων.

1.3.4 Από το "Εκφράζω τη γνώμη μου" στο "Κλείσιμο του κύκλου"

Οι διαδικασίες συμμετοχής μπορεί να χάσουν το νόημά τους εάν τα παιδιά δεν λάβουν ανατροφοδότηση. Για το λόγο αυτό, η εργαλειοθήκη αναμένεται να ενθαρρύνει πρακτικές που «κλείνουν τον κύκλο». Μπορεί να περιλαμβάνει απλές μορφές και προτάσεις για ενήλικες (όπως εκπαιδευτικούς, τοπικές αρχές ή άλλους ενδιαφερόμενους φορείς) για να ανταποκριθούν στις προτάσεις των παιδιών, να εξηγήσουν αποφάσεις ή να παρέχουν ενημερώσεις με την πάροδο του χρόνου. Με αυτόν τον τρόπο, η διαδικασία αποσκοπεί στην υποστήριξη της εμπιστοσύνης και της αίσθησης αμοιβαιότητας.

Συνολικά, το πλαίσιο έχει ως στόχο να διασφαλίσει ότι η επικείμενη εργαλειοθήκη του προγράμματος SOCRATES θα βασίζεται σε στοιχεία, θα λαμβάνει υπόψη τις απόψεις των παιδιών και θα είναι πρακτικά προσανατολισμένη, με την ευρύτερη πρόθεση να συμβάλει στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των νέων πολιτών και των τοπικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων.

1.4 Ομάδες-στόχοι: Προσαρμογή δραστηριοτήτων για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες (6-8 και 9-12 ετών)

Μια κεντρική αρχή του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES είναι ότι η συμμετοχή των παιδιών στα κοινά εξελίσσεται σημαντικά με την ηλικία. Τα focus groups που πραγματοποιήθηκαν σε όλες τις χώρες εταίρους υπογραμμίζουν σαφείς διαφορές στη γνωστική ανάπτυξη, τη συναισθηματική ωριμότητα και τις προτιμήσεις επικοινωνίας μεταξύ μικρότερων και μεγαλύτερων παιδιών. Η έρευνα δείχνει επίσης ότι η συμμετοχή στα κοινά αναπτύσσεται προοδευτικά κατά την παιδική ηλικία και την πρώιμη εφηβεία, είναι στενά συνδεδεμένη με αλλαγές στις γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές ικανότητες⁹. Καθώς τα παιδιά ωριμάζουν, οι δεξιότητες λογικής σκέψης, η αυτοαντίληψη, η λήψη προοπτικής και οι διαπροσωπικές ικανότητες επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο κατανοούν τα κοινωνικά ζητήματα και συμμετέχουν σε συλλογικές διαδικασίες. Κατά συνέπεια, οι συμμετοχικές προσεγγίσεις θα πρέπει να προσαρμόζονται στα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και όχι να εφαρμόζουν μια ενιαία μεθοδολογία. Η Πυξίδα SOCRATES προωθεί μια προσέγγιση που είναι ευαίσθητη σε αυτά τα στάδια, διασφαλίζοντας ότι οι δραστηριότητες προσαρμόζονται τόσο σε περιεχόμενο όσο και σε μορφή ώστε να ανταποκρίνονται στο επίπεδο στο οποίο βρίσκονται τα παιδιά.

Παρόλο που αναγνωρίζονται δύο βασικές ηλικιακές ομάδες – 6-8 και 9-12 ετών – είναι αποδεκτό ότι η ανάπτυξη δεν είναι αυστηρά γραμμική. Στην πράξη, η ευελιξία παραμένει απαραίτητη. Επομένως, η ηλικία θα πρέπει να θεωρείται ως ένας οδηγός αναφοράς και όχι ως μια άκαμπτη κατηγοριοποίηση, με τους συντονιστές να ενθαρρύνονται να προσαρμόζονται δυναμικά ανάλογα με τη σύνθεση της ομάδας, το πλαίσιο και τις ικανότητες του κάθε ατόμου¹⁰.

1.4.1 Η Ηλικιακή Ομάδα 6-8 ετών: συγκεκριμένη σκέψη και βιωματική δέσμευση

Για τα παιδιά ηλικίας 6 έως 8 ετών, η συμμετοχή στην πολιτική ζωή παραμένει σε μεγάλο βαθμό αφηρημένη και απαιτεί απλούστευση. Η κατανόησή τους για τον κόσμο έχει τις ρίζες της κυρίως στο άμεσο περιβάλλον, όπως το σπίτι, το σχολείο ή η παιδική χαρά. Οι θεσμικοί ρόλοι, συμπεριλαμβανομένων προσωπικοτήτων όπως ο δήμαρχος ή οι τοπικές αρχές, είναι δύσκολο να κατανοηθούν εκτός εάν συνδέονται με οικείες και απτές αναφορές. Η εξουσία συνήθως γίνεται κατανοητή μέσω γνωστών ατόμων, όπως οι δάσκαλοι ή οι γονείς. Ομοίως, τα

⁹ McLoughlin, S., Polizzi, G., Harrison, T., Moller, F., Maile, A., Picton, I., & Clark, C. (2024). *Measuring civic engagement in young children*. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 42(1), 14–28.

<https://doi.org/10.1177/07342829231205070>; Castro, A.J., Fozi, A., Hung, C.-Y., Etoh, M., Bergin, C. (2025). *Civic and Prosocial Decision-Making in Early Adolescents*. *Youth*, 5, 33. <https://doi.org/10.3390/youth5020033>.

¹⁰ McLoughlin et al., 2024; Castro et al., 2025.

προβλήματα που εντοπίζονται από τα παιδιά τείνουν να είναι ορατά και συγκεκριμένα, παρά ευρύτερα κοινοτικά ή κοινωνικά ζητήματα.

Τα παιδιά αυτής της ηλικιακής ομάδας προτιμούν εκφραστικές και αισθητηριακές μορφές επικοινωνίας. Γενικά αισθάνονται πιο άνετα να μιλούν ή να σχεδιάζουν παρά να γράφουν και ανταποκρίνονται θετικά σε οπτικές, απτές και διαδραστικές δραστηριότητες. Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στη συζήτηση από μόνες τους δεν επαρκούν για τη διατήρηση της δέσμευσης. Η συμμετοχή θα πρέπει να εντάσσεται σε παιγνιώδεις και βιωματικές μορφές, επιτρέποντας στα παιδιά να εξερευνούν ιδέες μέσα από την πράξη, την παρατήρηση και τη δημιουργία. Δραστηριότητες όπως η ζωγραφική, το παιχνίδι ρόλων, η χρήση αυτοκόλλητων ή οπτικών καρτών και η αφήγηση ιστοριών μπορούν να ενισχύσουν την ικανότητά τους να εκφράζουν απόψεις και να ασχολούνται ενεργά με διάφορα θέματα.

Από μεθοδολογική άποψη, τα εργαλεία του προγράμματος SOCRATES μετατρέπουν αφηρημένες έννοιες του πολίτη σε απτές εμπειρίες. Η συμμετοχή θα πρέπει να πλαισιώνεται ως κάτι βιωματικό και ορατό, παρά ως κάτι εννοιολογικό ή αναλυτικό. Ένα βασικό εύρημα σχετίζεται με τη φάση της "εξερεύνησης": τα μικρότερα παιδιά τείνουν να προτείνουν λύσεις αμέσως, χωρίς να αναλύουν τα αίτια ή τις διαφορετικές οπτικές γωνίες. Αυτή είναι μια αναπτυξιακή τάση προς μια άμεση σκέψη που προσανατολίζεται στην πράξη. Η Πυξίδα θα πρέπει να περιλαμβάνει δομημένους και καθοδηγούμενους τρόπους για την εισαγωγή της εξερεύνησης, όπως συγκεκριμένες ερωτήσεις, ασκήσεις παρατήρησης ή παιγνιώδεις δραστηριότητες τύπου "ντετέκτιβ". Η μεθοδολογική έμφαση δίνεται στη σταδιακή υποστήριξη (scaffolding) της προσοχής και της περιέργειας, παρά στον αναλυτικό συλλογισμό¹¹.

1.4.2 Η ηλικιακή ομάδα 9-12 ετών: αναδυόμενη αφαίρεση και συνεργατική σκέψη

Τα παιδιά ηλικίας 9 έως 12 ετών δείχνουν μια πιο προηγμένη ικανότητα να ασχολούνται με σύνθετες ιδέες και συνεργατικές διαδικασίες. Ενώ εξακολουθούν να επωφελούνται από συγκεκριμένα παραδείγματα, κατανοούν όλο και περισσότερο αφηρημένες έννοιες, συμπεριλαμβανομένων των θεσμικών ρόλων. Μπορούν να προβληματιστούν για θέματα πέρα από το άμεσο περιβάλλον τους, ασχολούμενοι με ευρύτερες ανησυχίες της κοινότητας και κοινωνικές δυναμικές.

Αυτή η γνωστική αλλαγή επιτρέπει βαθύτερη εμπλοκή με τις φάσεις συμμετοχής, συμπεριλαμβανομένης της συζήτησης, της ανάλυσης και της συλλογικής λήψης αποφάσεων. Τα παιδιά αυτής της ηλικιακής ομάδας αισθάνονται πιο άνετα με δομημένες δραστηριότητες που περιλαμβάνουν αλληλεπίδραση με συνομηλίκους, όπως ομαδικές συζητήσεις, καταιγισμό ιδεών, παιχνίδι ρόλων ή προσομοιώσεις. Μπορούν να δικαιολογήσουν απόψεις, να εξετάσουν εναλλακτικές απόψεις και να βασιστούν στις ιδέες των συνομηλίκων, καθιστώντας τη

¹¹ McLoughlin et al., 2024.

συνεργατική μάθηση εξαιρετικά αποτελεσματική. Οι δημιουργικές μέθοδοι παραμένουν σχετικές ως υποστήριξη για προβληματισμό και επικοινωνία και όχι ως πρωταρχική δέσμευση. Η φάση της «εξερεύνησης» είναι πιο προσιτή: τα παιδιά μπορούν να συλλέξουν πληροφορίες πριν προτείνουν λύσεις, για παράδειγμα μέσω φωτογραφιών, συνεντεύξεων ή συλλογής απόψεων. Η Πυξίδα θα πρέπει να παρέχει βασικές δομές για την καθοδήγηση της έρευνας, βοηθώντας τα παιδιά να εντοπίσουν τις αιτίες, να εξετάσουν τις συνέπειες και να οργανώσουν ιδέες. Η ενθάρρυνση του εποικοδομητικού διαλόγου διασφαλίζει ένα συμμετοχικό περιβάλλον όπου εκτιμώνται όλες οι προοπτικές. Η επικοινωνία μπορεί να περιλαμβάνει γραπτά μηνύματα, συνεργατικές αφίσες ή ψηφιακά εργαλεία όπως βίντεο και παρουσιάσεις. Η ευελιξία παραμένει σημαντική για να διασφαλιστεί ότι όλα τα παιδιά συμμετέχουν σύμφωνα με τις δυνάμεις και τις προτιμήσεις τους¹².

1.4.3 Η μεταβατική τάξη (8–10 ετών): μια αναπτυξιακή γέφυρα

Τα παιδιά ηλικίας 8 έως 10 ετών αποτελούν μια μεταβατική ομάδα, καθώς συνδυάζουν στοιχεία συγκεκριμένης και αφηρημένης σκέψης. Ορισμένα κατανοούν σύνθετες έννοιες, όπως η δικαιοσύνη, ο συμβιβασμός ή η συλλογική λήψη αποφάσεων, ενώ άλλα βασίζονται σε χειροπιαστές αναφορές και ενδέχεται να δυσκολεύονται με το θεσμικό λεξιλόγιο. Οι συντονιστές θα πρέπει να διαμορφώνουν μια κοινή βάση εκκίνησης για τις βασικές έννοιες και να διασφαλίζουν σαφείς, προσβάσιμες εξηγήσεις.

Αυτή η ηλικιακή ομάδα εκφράζει συχνά ιδέες με σωματικά και χωρικά μέσα, χρησιμοποιώντας την κίνηση, τις χειρονομίες ή τον χώρο για να δείξει τον τρόπο σκέψης της. Θα πρέπει να ενσωματώνεται η ενσώματη και η βιωματική μάθηση, επιτρέποντας στα παιδιά να αναπαριστούν καταστάσεις ή να αλληλεπιδρούν σωματικά με τα υλικά. Οι πολυτροπικές στρατηγικές συντονισμού που συνδυάζουν τη λεκτική εξήγηση, τα οπτικά εργαλεία και την ενσώματη συμμετοχή είναι δομικά απαραίτητες για τη διασφάλιση της συμπερίληψης και της κατανόησης¹³.

1.4.4 Στρατηγικές επιπτώσεις: η ηλικία ως συνέχεια της συμμετοχής

Τα ευρήματα αυτά οδηγούν σε μια σημαντική στρατηγική επίπτωση για την Πυξίδα SOCRATES: η ηλικία δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια άκαμπτη κατηγορία, αλλά μάλλον ως μια συνεχής ανάπτυξη. Ενώ η διάκριση μεταξύ 6-8 και 9-12 παρέχει ένα χρήσιμο πλαίσιο, οι συντονιστές πρέπει να είναι σε θέση να προσαρμόζουν δυναμικά τις δραστηριότητες με βάση τη συγκεκριμένη ομάδα με την οποία συνεργάζονται. Αυτό απαιτεί έναν ευέλικτο σχεδιασμό που

¹² Castro et al., 2025.

¹³ McLoughlin et al. 2024; Castro et al., 2025.

επιτρέπει διαφορετικά επίπεδα πολυπλοκότητας, πολλαπλούς τρόπους εμπλοκής και προσαρμογές στον ρυθμό και την υποστήριξη.

Τελικά, η Πυξίδα SOCRATES έχει σχεδιαστεί ως ένα προοδευτικό και προσαρμόσιμο πλαίσιο. Για τα μικρότερα παιδιά, θα πρέπει να δίνει προτεραιότητα στην προσβασιμότητα, το παιχνίδι και την αισθητηριακή εμπλοκή, βοηθώντας τα να εκφράσουν ιδέες και να αρχίσουν να κατανοούν το περιβάλλον τους. Για τα μεγαλύτερα παιδιά, θα πρέπει να παρέχει δομή και καθοδήγηση για την υποστήριξη βαθύτερου προβληματισμού, συνεργασίας και επικοινωνίας. Σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ένταξη, τη συμμετοχή και τη σταδιακή ανάπτυξη δεξιοτήτων που επιτρέπουν στα παιδιά να μεταβούν από την έκφραση των απόψεών τους στη διερεύνηση ζητημάτων και, τελικά, στην ανάληψη τεκμηριωμένης δράσης.

2. Θεωρητικές Βάσεις

2.1 Η Συμμετοχή των Παιδιών ως Δικαίωμα: Μια Προσέγγιση Βασισμένη στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Η συμμετοχή των παιδιών αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα ενσωματωμένο στα διεθνή και ευρωπαϊκά νομικά πλαίσια. Στο πλαίσιο του μηχανισμού Πυξίδα SOCRATES, η συμμετοχή αποτελεί τόσο κατευθυντήρια αρχή όσο και πρακτική προσέγγιση, διασφαλίζοντας ότι τα παιδιά αναγνωρίζονται ως ενεργοί παράγοντες ικανοί να διαμορφώνουν αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους¹⁴.

Στον πυρήνα αυτού του δικαιώματος βρίσκεται το άρθρο 12 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNCRC), το οποίο θεσπίζει το δικαίωμα του παιδιού να εκφράζει ελεύθερα τις απόψεις του για όλα τα θέματα που το αφορούν, με τις απόψεις αυτές να λαμβάνουν τη δέουσα βαρύτητα ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητα¹⁵. Η διάταξη αυτή έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ και θεωρείται ευρέως ως ακρογωνιαίος λίθος των δικαιωμάτων των παιδιών. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το άρθρο 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβεβαιώνει περαιτέρω το δικαίωμα των παιδιών να εκφράζουν τις απόψεις τους και να εξετάζονται ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά τους, καθιερώνοντας τη συμμετοχή ως νομικά αναγνωρισμένο δικαίωμα στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ¹⁶.

Η Στρατηγική της ΕΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζει τη συμμετοχή ως μία από τις έξι θεματικές της προτεραιότητες, προωθώντας μηχανισμούς που επιτρέπουν στα παιδιά να συνεισφέρουν στη λήψη αποφάσεων σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Επιπλέον, ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων υποστηρίζει έμμεσα τη συμμετοχή των παιδιών, προωθώντας τις ίσες ευκαιρίες, τη συμπερίληψη και την πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση — συνθήκες που είναι απαραίτητες για μια ουσιαστική συμμετοχή¹⁷.

Τα θεωρητικά μοντέλα παρέχουν επιχειρησιακή καθοδήγηση για τη διασφάλιση της πραγματικής συμμετοχής. Η «Κλίμακα Συμμετοχής» του Ρότζερ Χαρτ κάνει διάκριση μεταξύ μη συμμετοχικών πρακτικών, συμβολισμού και αυθεντικής συμμετοχής, συμπεριλαμβανομένης

¹⁴United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child* (Arts. 3, 5, 12). Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.

¹⁵United Nations. (1989). *Convention on the rights of the child* (Art. 12). United Nations Treaty Series.
<https://treaties.un.org>.

¹⁶European Union. (2012). *Charter of fundamental rights of the European Union* (Art. 24). Official Journal of the European Union, OJ C 326, 26.10.2012, pp. 391–407.

¹⁷European Commission. (2021, March 24). *EU strategy on the rights of the child* (COM(2021) 142 final). EUR-Lex.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0142>.

της λήψης αποφάσεων με πρωτοβουλία των παιδιών και της κοινής λήψης αποφάσεων¹⁸. Στο πλαίσιο της προσέγγισης με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα (HRBA), η συμμετοχή χαρακτηρίζεται ως εθελοντική, ενημερωμένη, χωρίς αποκλεισμούς και με επιρροή, ευθυγραμμιζόμενη με την αρχή της UNCRC για τις «εξελισσόμενες ικανότητες» και διασφαλίζοντας ότι οι ευκαιρίες προσαρμόζονται στα αναπτυξιακά στάδια των παιδιών¹⁹.

Το HRBA προσφέρει ένα κανονιστικό και λειτουργικό πλαίσιο που βασίζεται στο διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα:

- **Καθολικότητα και μη διάκριση:** Όλα τα παιδιά έχουν ίσα δικαιώματα συμμετοχής, ανεξάρτητα από το φύλο, την αναπηρία, την εθνικότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς ή το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο.
- **Βέλτιστο συμφέρον του παιδιού:** Η συμμετοχή πρέπει να καθοδηγείται από το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών, διασφαλίζοντας ότι οι απόψεις τους είναι κεντρικές για τον καθορισμό του τι συνεπάγονται αυτά τα συμφέροντα²⁰.
- **Λογοδοσία και κράτος δικαίου:** Οι υπεύθυνοι —εκπαιδευτικοί, ιδρύματα, υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής— είναι υπεύθυνοι για τη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν τη συμμετοχή και πρέπει να λογοδοτήσουν για ελλείψεις.
- **Ενδυνάμωση:** Τα παιδιά πρέπει να αποκτήσουν τις δεξιότητες, την αυτοπεποίθηση και τις γνώσεις για να συμμετέχουν αποτελεσματικά, συμπεριλαμβανομένης της αγωγής του πολίτη, του ψηφιακού γραμματισμού και της κριτικής σκέψης.
- **Η συμμετοχή ως μέσο και σκοπός:** Η συμμετοχή είναι ένα δικαίωμα από μόνη της και ένα μέσο για την υλοποίηση άλλων δικαιωμάτων, όπως η εκπαίδευση, η προστασία και η υγεία.

Σε επιχειρησιακό επίπεδο, ο μηχανισμός του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES ενσωματώνει τις αρχές αυτές σε όλες τις φάσεις του σχεδίου.

Τα παιδιά συμμετέχουν ενεργά στη **συνδημιουργία και τον συν-σχεδιασμό** δραστηριοτήτων, εργαλείων και κριτηρίων αξιολόγησης, διασφαλίζοντας τη συνάφεια και την ιδιοκτησία. **Η επικοινωνία είναι φιλική προς τα παιδιά**, χρησιμοποιώντας σαφή γλώσσα, οπτικά βοηθήματα και πολιτισμικά κατάλληλες μορφές. **Η συμμετοχή είναι ασφαλής και ηθική**, σύμφωνα με τα πρότυπα διασφάλισης και τους κανονισμούς προστασίας δεδομένων.²¹ **Οι μηχανισμοί**

¹⁸ Hart, R. A., 1992.

¹⁹ United Nations. (1989). *Convention on the rights of the child* (Art. 5). United Nations Treaty Series. <https://treaties.un.org>.

²⁰ United Nations. (1989). *Convention on the rights of the child* (Art. 3). United Nations Treaty Series. <https://treaties.un.org>

²¹ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and

ανατροφοδότησης ενημερώνουν τα παιδιά για το πώς η συμβολή τους έχει επηρεάσει τις αποφάσεις, υποστηρίζοντας την εμπιστοσύνη και αποφεύγοντας τον συμβολισμό. Οι μηχανισμοί ένταξης στοχεύουν ενεργά σε παιδιά με λιγότερες ευκαιρίες, όπως τα παιδιά με αναπηρία ή μεταναστευτικό υπόβαθρο.

Η ουσιαστική συμμετοχή παρακολουθείται με τη χρήση δεικτών όπως ο αριθμός και η ποικιλομορφία των παιδιών που συμμετέχουν, τα στοιχεία της συμβολής των παιδιών που επηρεάζουν τα αποτελέσματα του έργου, τα επίπεδα ικανοποίησης, η προσβασιμότητα και η συμπερίληψη των μεθόδων και η συμμόρφωση με τα πρότυπα δεοντολογίας και προστασίας δεδομένων. Οι δείκτες αυτοί ευθυγραμμίζονται με τις απαιτήσεις της ΕΕ για την εκτίμηση επιπτώσεων και τη λογοδοσία στα χρηματοδοτούμενα έργα.

Οι προκλήσεις παραμένουν, συμπεριλαμβανομένων των επίμονων συμβολικών πρακτικών, των ανισορροπιών εξουσίας μεταξύ ενηλίκων και παιδιών και των περιορισμών πόρων όπως ο χρόνος, η εκπαίδευση και η χρηματοδότηση. Η αντιμετώπισή τους απαιτεί θεσμική δέσμευση, ανάπτυξη ικανοτήτων και συνεχή αξιολόγηση²².

2.2 Διασφάλιση ουσιαστικής συμμετοχής

Η συμμετοχή συχνά ορίζεται απλώς ως «το γεγονός της συμμετοχής, όπως σε κάποια ενέργεια ή προσπάθεια».²³ Με την πρώτη ματιά, αυτός ο ορισμός μπορεί να φαίνεται επαρκής. Ωστόσο, μια τέτοια ευρεία κατανόηση μπορεί να οδηγήσει σε αυτό που οι ερευνητές και οι επαγγελματίες αποκαλούν «ψευδο-συμμετοχή». Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα παιδιά μπορεί να είναι παρόντα σε δραστηριότητες, ωστόσο οι απόψεις, οι ανάγκες και οι προοπτικές τους δεν λαμβάνονται πραγματικά υπόψη. Το να επιτρέπεται απλώς στα παιδιά να παρίστανται δεν διασφαλίζει μια ουσιαστική ή επιδραστική δραστηριοποίηση.

Η ουσιαστική συμμετοχή θα πρέπει να αντικατοπτρίζει τον βαθμό στον οποίο τα παιδιά μπορούν να εκφραστούν, να επηρεάσουν τις αποφάσεις και να δουν ότι η συνεισφορά τους έχει πραγματικό αντίκτυπο. Αυτή η ανησυχία τονίζεται στη «Κλίμακα Συμμετοχής» του Ρότζερ Χαρτ, η οποία κάνει διάκριση μεταξύ μορφών συμβολικής συμμετοχής και αυθεντικής συμμετοχής. Τα παιδιά μερικές φορές περιλαμβάνονται συμβολικά, συμβουλευούνται χωρίς αντίκτυπο ή χρησιμοποιούνται για την υποστήριξη της ατζέντας των ενηλίκων. Το πλαίσιο του Χαρτ προκαλεί

repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). (2016). *Official Journal*, L 119, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

²² European Parliament, Council of the European Union, & European Commission. (2017). *European Pillar of Social Rights*. [Interinstitutional Proclamation]. Publications Office of the European Union. EUR-Lex Official Journal.

²³ Dictionary.com. (n.d.). Participation. In Dictionary.com. <https://www.dictionary.com/browse/participation>.

τους ενήλικες να αξιολογήσουν εάν τα παιδιά είναι πραγματικά ενδυναμωμένα ή απλώς δημιουργείται η ψευδαίσθηση της συμπερίληψης²⁴.

Ένας βασικός λόγος για συχνές παρεξηγήσεις σχετικά με τη συμμετοχή έγκειται στις κυρίαρχες πολιτισμικές προοπτικές για την παιδική ηλικία. Σε πολλές κοινωνίες, τα παιδιά θεωρούνται κυρίως ως «μελλοντικοί ενήλικες» και όχι ως «πολίτες του σήμερα»²⁵. Αυτή η άποψη, που αναπαράγεται από γενιά σε γενιά, πλαισιώνει τα παιδιά ως ελλιπή ή άπειρα και οδηγεί τους ενήλικες να υποθέσουν ότι ξέρουν τι είναι καλύτερο. Η εξουσία που βασίζεται στην ηλικία είναι, επομένως, συχνά αποδεκτή ως νόμιμη και αδιαμφισβήτητη.

Αυτή η δυναμική μπορεί να γίνει κατανοητή μέσω της έννοιας του ενηλικισμού (adultism), ο οποίος περιγράφει τη συστηματική προνομιακή μεταχείριση των ενηλίκων και τις διακρίσεις εις βάρος των παιδιών με βάση την ηλικία. Ο ενηλικισμός ενισχύει τις ιεραρχίες εξουσίας, με τα πρότυπα ελέγχου να μεταδίδονται από τη μία γενιά στην επόμενη. Ακόμη και νεαροί ενήλικες που είχαν υποστεί την ενήλικη εξουσία ενδέχεται να αναπαράγουν ασυνείδητα αυτές τις συμπεριφορές όταν αποκτούν οι ίδιοι εξουσία. Υπό αυτή την έννοια, ο ενηλικισμός μετατρέπεται σε έναν κύκλο που ενισχύει τις άνισες σχέσεις εξουσίας μεταξύ ενηλίκων και παιδιών²⁶.

Οι ενηλικιστικές στάσεις έχουν σημαντικές συνέπειες για τη συμμετοχή. Όταν οι ενήλικες βλέπουν τους εαυτούς τους ως εγγενώς ανώτερους, οι προοπτικές των παιδιών μπορεί να απορριφθούν, να ελαχιστοποιηθούν ή να αγνοηθούν. Στη συνέχεια, η συμμετοχή περιορίζεται σε καταστάσεις όπου τα παιδιά αναμένεται να συμμορφωθούν με τις προσδοκίες των ενηλίκων, αντί να διαμορφώνουν ενεργά τις ίδιες τις διαδικασίες. Η γνήσια συμμετοχή απαιτεί από τους ενήλικες να αμφισβητήσουν αυτές τις υποθέσεις και να αναγνωρίσουν τα παιδιά ως ικανούς κοινωνικούς παράγοντες με δικαιώματα, εμπειρίες και δικές τους απόψεις.

Η προώθηση της ουσιαστικής συμμετοχής ξεκινά με μια αλλαγή στη στάση των ενηλίκων. Οι ενήλικες που εργάζονται με παιδιά πρέπει να αναλογιστούν κριτικά τη συμπεριφορά τους, το στυλ επικοινωνίας τους και τις υποθέσεις τους για την παιδική ηλικία. Η αναγνώριση των ενηλικιστικών τάσεων (adultist tendencies) είναι το πρώτο βήμα. Βλέποντας τα παιδιά ως συνεργάτες και συμμάχους, παρά ως παθητικούς αποδέκτες, οι ενήλικες μπορούν να καλλιεργήσουν σχέσεις που βασίζονται στον αμοιβαίο σεβασμό, την εμπιστοσύνη και την από κοινού λήψη αποφάσεων.

²⁴ Hart, R.A., 1992.

²⁵ Department of Children and Youth Affairs. (2015). *National strategy on children and young people's participation in decision-making, 2015–2020*. Government Publications.
<https://assets.gov.ie/24462/48a6f98a921446ad85829585389e57de.pdf>.

²⁶ Kivel, P. (2024). *Working with young people as adult allies*. Taboo, Spring 2024, 86. Caddo Gap Press.

Η δημιουργία ουσιαστικής συμμετοχής απαιτεί επίσης ασφαλείς χώρους όπου τα παιδιά αισθάνονται ελεύθερα να εκφραστούν και όπου η συνεισφορά τους έχει ορατό αντίκτυπο. Μοντέλα όπως το Πλαίσιο Lundy παρέχουν καθοδήγηση σχετικά με τη δόμηση της συμμετοχής έτσι ώστε οι φωνές των παιδιών να ακούγονται πραγματικά και να επηρεάζουν τα αποτελέσματα.

2.2.1 Το μοντέλο Lundy: Χώρος, φωνή, κοινό και επιρροή

Το μοντέλο συμμετοχής Lundy, που αναπτύχθηκε από τη Laura Lundy στο Πανεπιστήμιο Queen's του Μπέλφαστ, παρέχει ένα πλαίσιο βασισμένο στα δικαιώματα για την εφαρμογή του άρθρου 12 της UNCRC. Μεταφράζει το δικαίωμα των παιδιών να εκφράζουν τις απόψεις τους σε μια δομημένη και πρακτική προσέγγιση, υποστηρίζοντας τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων, τους εκπαιδευτικούς και τους επαγγελματίες στη διασφάλιση ουσιαστικής συμμετοχής²⁷.

Το μοντέλο Lundy παρέχει ένα πρακτικό πλαίσιο για τη διασφάλιση ουσιαστικής συμμετοχής μέσω τεσσάρων αλληλένδετων στοιχείων: Χώρος, Φωνή, Κοινό και Επιρροή (βλ. Εικόνα 1).

Χώρος – Τα παιδιά πρέπει να έχουν ασφαλή, χωρίς αποκλεισμούς, υποστηρικτικά περιβάλλοντα στα οποία να διαμορφώνουν και να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους. Η συμμετοχή δεν μπορεί να συμβεί εκτός εάν τα παιδιά αισθάνονται ασφάλεια, σεβασμό και άνεση. Τα περιβάλλοντα θα πρέπει να ενθαρρύνουν ενεργά τη διαφάνεια και την εμπιστοσύνη, διασφαλίζοντας ότι όλα τα παιδιά, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ενδέχεται να περιθωριοποιηθούν λόγω αναπηρίας, γλώσσας ή κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου, μπορούν να συμμετέχουν ουσιαστικά.

Φωνή – Τα παιδιά πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να εκφράζουν τις απόψεις τους αποτελεσματικά με τρόπους που τους ταιριάζουν. Θα πρέπει να τους παρέχονται πληροφορίες κατάλληλες για την ηλικία τους και προσβάσιμες για να σχηματίσουν τεκμηριωμένες απόψεις. Θα πρέπει να προσφέρεται μια ποικιλία μεθόδων έκφρασης - ομιλία, γραφή, σχέδιο, ψηφιακά εργαλεία και δημιουργικές δραστηριότητες ή δραστηριότητες που βασίζονται στο παιχνίδι. Η συμμετοχή πρέπει να παραμείνει εθελοντική, χωρίς εξαναγκασμό.

Κοινό – Οι απόψεις των παιδιών πρέπει να φτάνουν σε όσους έχουν εξουσία λήψης αποφάσεων. Οι ενήλικες πρέπει να ακούν ενεργά και να ασχολούνται με τις συνεισφορές των παιδιών και τα παιδιά πρέπει να γνωρίζουν ποιος λαμβάνει τη συμβολή τους. Αυτή η διαφάνεια ενισχύει τη λογοδοσία και την εμπιστοσύνη στη συμμετοχική διαδικασία.

Επιρροή – Η συμμετοχή έχει νόημα μόνο όταν λαμβάνονται υπόψη οι απόψεις των παιδιών στη λήψη αποφάσεων. Αν και δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή κάθε πρόταση, η συμβολή θα πρέπει να

²⁷ Department of Children and Youth Affairs, 2015. *National strategy on children and young people's participation in decision-making, 2015–2020*. Government Publications.

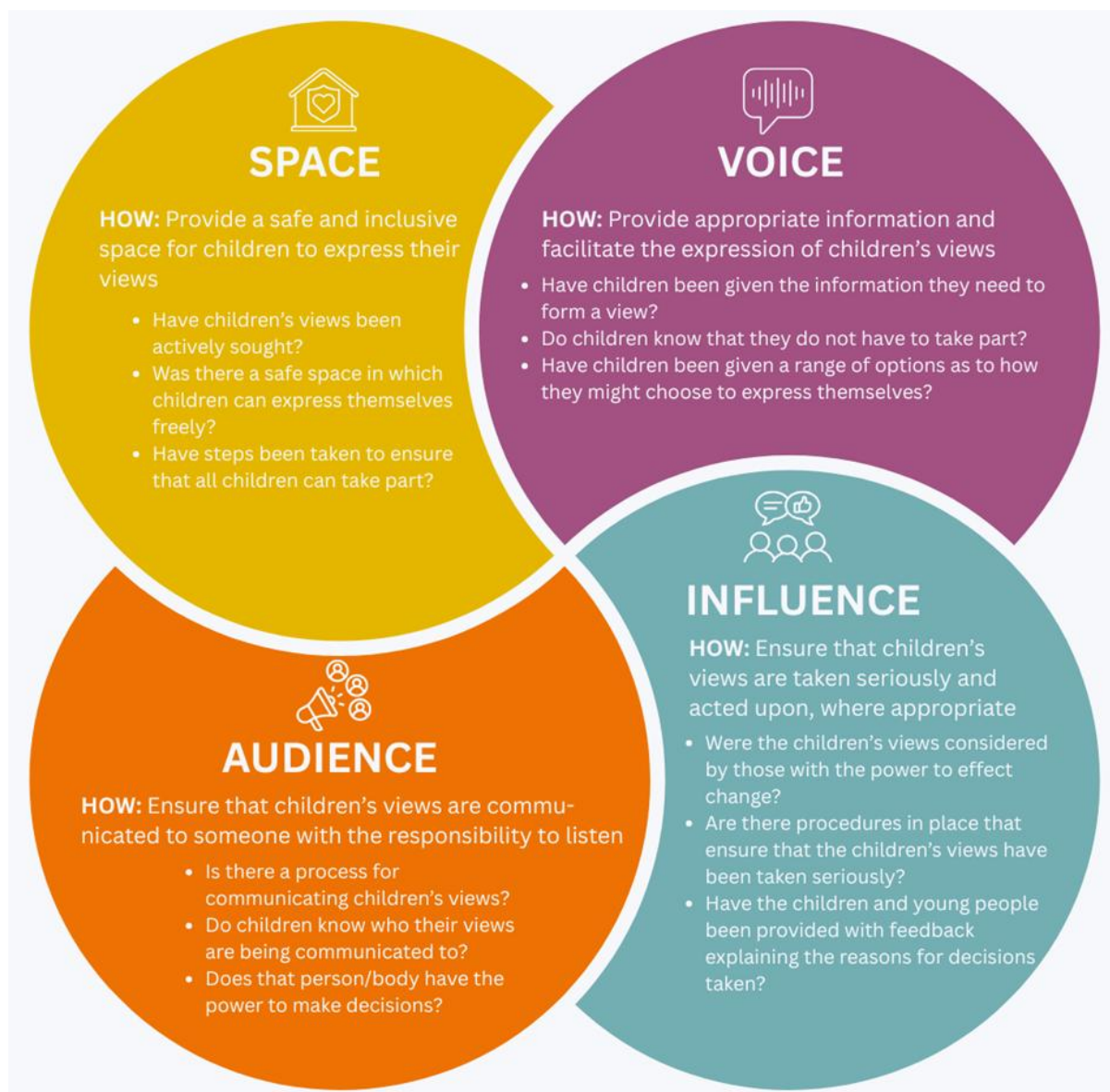
<https://assets.gov.ie/24462/48a6f98a921446ad85829585389e57de.pdf>.

έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τα αποτελέσματα. Οι μηχανισμοί ανατροφοδότησης είναι απαραίτητοι, επιδεικνύοντας σεβασμό για τις συνεισφορές των παιδιών και δείχνοντας ότι η συμμετοχή τους έχει σημασία.

Ένα βασικό πλεονέκτημα του Μοντέλου της Λάντι (Lundy Model) είναι ότι είναι μη ιεραρχικό. Σε αντίθεση με τη Κλίμακα Συμμετοχής του Ρότζερ Χαρτ, δεν κατατάσσει τη συμμετοχή από το "χαμηλό" στο "υψηλό" επίπεδο. Αντίθετα, εστιάζει στη διασφάλιση ότι και τα τέσσερα στοιχεία είναι παρόντα προκειμένου η συμμετοχή να είναι ουσιαστική²⁸. Το μοντέλο εφαρμόζεται ευρέως στην πολιτική και την πράξη και αποτελεί κεντρικό κομμάτι της Εθνικής Στρατηγικής της Ιρλανδίας για τη Συμμετοχή των Παιδιών και των Νέων στη Λήψη Αποφάσεων. Αν και αρχικά αναπτύχθηκε για παιδιά, χρησιμοποιείται επίσης για νέους έως και 24 ετών, αντανakλώντας την ευρύτερη εφαρμοσιμότητά του.

Συνολικά, το μοντέλο Lundy παρέχει ένα σαφές και πρακτικό πλαίσιο για τη μετατροπή των δικαιωμάτων των παιδιών σε πραγματική συμμετοχή. Διασφαλίζει ότι τα παιδιά όχι μόνο έχουν ευκαιρίες να μιλήσουν, αλλά επίσης **ακούγονται, γίνονται σεβαστά και μπορούν να επηρεάσουν αποφάσεις** που επηρεάζουν τη ζωή τους.

²⁸ Department of Children and Youth Affairs, 2015.

Εικόνα 1. Το μοντέλο συμμετοχής Lundy: Χώρος, φωνή, κοινό και επιρροή. Αυτό το διάγραμμα απεικονίζει τα τέσσερα βασικά στοιχεία που απαιτούνται για την ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών. Προσαρμοσμένο από το πλαίσιο της Laura Lundy και την εθνική στρατηγική της Ιρλανδίας για τη συμμετοχή των παιδιών και των νέων στη λήψη αποφάσεων (2015–2020).

2.2.2 Η Κλίμακα του Χαρτ: Από τον συμβολισμό στη γνήσια συμμετοχή

Η Κλίμακα Συμμετοχής του Roger Hart είναι ένα ευρέως χρησιμοποιούμενο πλαίσιο για την κατανόηση των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους τα παιδιά μπορούν να συμμετέχουν σε

έργα, διαδικασίες λήψης αποφάσεων και κοινοτικές δραστηριότητες²⁹. Έχει σχεδιαστεί για να βοηθήσει τους ενήλικες να προβληματιστούν κριτικά σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο εμπλέκουν τα παιδιά, προωθώντας τη μετάβαση από τη συμβολική ένταξη στην ουσιαστική συμμετοχή και την ιδιότητα του πολίτη.

Η δομή της κλίμακας μπορεί να απεικονιστεί στο Σχήμα 2, το οποίο χαρτογραφεί την εξέλιξη από τη μη συμμετοχή στην πραγματική λήψη αποφάσεων υπό την ηγεσία των παιδιών και την κοινή λήψη αποφάσεων. Η κλίμακα είναι οργανωμένη σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Τα τρία χαμηλότερα σκαλοπάτια αντιπροσωπεύουν τη μη συμμετοχή, ενώ τα πέντε ανώτερα περιγράφουν την πραγματική δραστηριοποίηση.

Στα χαμηλότερα επίπεδα:

Η χειραγώγηση συμβαίνει όταν τα παιδιά χρησιμοποιούνται για να υποστηρίξουν έναν σκοπό που καθοδηγείται από ενήλικες χωρίς να κατανοούν τον σκοπό του. Μπορεί να καθοδηγηθούν να ενεργήσουν ή να μιλήσουν με τρόπους που εξυπηρετούν τις ατζέντες των ενηλίκων, χωρίς να ενημερώνονται για το πραγματικό πλαίσιο.

Η διακόσμηση (decoration) περιλαμβάνει την παρουσία των παιδιών με σκοπό την προβολή, όπως το να φοράνε μπλουζάκια ή να παρίστανται σε εκδηλώσεις, χωρίς καμία απολύτως συμμετοχή στον σχεδιασμό ή στη λήψη αποφάσεων.

Η συμβολική συμμετοχή (tokenism) περιγράφει καταστάσεις όπου τα παιδιά φαίνεται να έχουν φωνή – για παράδειγμα, συμμετέχοντας σε ένα πάνελ συζήτησης – αλλά στην πραγματικότητα έχουν ελάχιστη επιρροή και καμία ουσιαστική επιλογή ως προς τον τρόπο εκπροσώπησης ή συνεισφοράς τους.

Τα ανώτερα επίπεδα αντικατοπτρίζουν πιο ουσιαστική συμμετοχή:

Ανάθεση αλλά ενημέρωση: Οι ενήλικες σχεδιάζουν και καθοδηγούν το έργο, αλλά τα παιδιά κατανοούν τον σκοπό του και παίζουν έναν γνήσιο, μη διακοσμητικό ρόλο.

Διαβούλευση και ενημέρωση: Οι απόψεις των παιδιών αναζητούνται και λαμβάνονται ενεργά υπόψη, αν και οι ενήλικες διατηρούν τη συνολική ευθύνη.

Κοινές αποφάσεις με παιδιά που ξεκινούν από ενήλικες: Οι ενήλικες ξεκινούν το έργο αλλά μοιράζονται τη δύναμη λήψης αποφάσεων με τα παιδιά.

Με πρωτοβουλία και καθοδήγηση από το παιδί: Τα ίδια τα παιδιά σχεδιάζουν και καθοδηγούν τη διαδικασία, αναλαμβάνοντας την πλήρη ευθύνη για τον σχεδιασμό και την εκτέλεση.

Κοινές αποφάσεις με ενήλικες: Τα παιδιά ηγούνται πρωτοβουλιών ενώ εμπλέκουν ενεργά τους ενήλικες ως ισότιμους εταίρους στη λήψη αποφάσεων.

Ο Χαρτ αργότερα διευκρίνισε αρκετές παρεξηγήσεις σχετικά με τη κλίμακά του. Δεν είναι ένα διαδοχικό αναπτυξιακό μοντέλο, που υποδηλώνει ότι τα παιδιά πρέπει να ανεβαίνουν

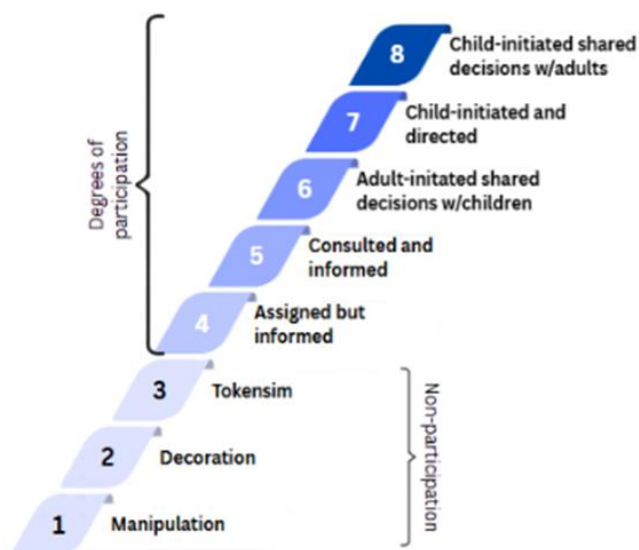
²⁹ Hart, R. A., 1992.

σκαλοπάτια καθώς μεγαλώνουν. Αντίθετα, περιγράφει τον βαθμό στον οποίο οι ενήλικες και τα ιδρύματα δημιουργούν ευκαιρίες συμμετοχής, αντί να μετρούν την ικανότητα ή την ανάπτυξη των παιδιών. Η κλίμακα δεν προοριζόταν ποτέ ως ένα ολοκληρωμένο εργαλείο αξιολόγησης. Σκοπός του είναι να τονώσει τον διάλογο, τον προβληματισμό και την κριτική σκέψη. Ο Χαρτ τόνισε επίσης τους περιορισμούς του, σημειώνοντας ότι η άτυπη συμμετοχή, όπως το παιχνίδι, οι αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλίκους και οι καθημερινές κοινωνικές εμπειρίες, συχνά παραβλέπεται, παρά τη σημασία της στη διαμόρφωση της δράσης και της ταυτότητας των παιδιών.

Όσον αφορά στην εξουσία στα υψηλότερα επίπεδα, ο Χαρτ τόνισε ότι τα έργα που ξεκινούν και κατευθύνονται από παιδιά είναι πολύτιμα αλλά όχι ο απώτερος στόχος. Η κοινή λήψη αποφάσεων μεταξύ παιδιών και ενηλίκων θεωρείται ηθικά ανώτερη, αντανakλώντας μια περιεκτική κατανόηση της ιδιότητας του πολίτη, όπου όλα τα άτομα —παιδιά και ενήλικες— έχουν δικαιώματα και ευθύνες στη λήψη αποφάσεων.

Παρά τους περιορισμούς της, η Κλίμακα του Χαρτ εξακολουθεί να ασκεί μεγάλη επιρροή, καθώς διακρίνει την συμβολική από την πραγματική συμμετοχή. Ενθαρρύνει τους ενήλικες να εξετάζουν κριτικά την εξουσία και τη δυνατότητα δράσης (agency) που παρέχουν στα παιδιά, αναδεικνύοντας πόσο εύκολα η συμμετοχή μπορεί να γίνει συμβολική, χωρίς πραγματικό αντίκτυπο. Τελικά, το έργο του Χαρτ μετατοπίζει την οπτική από το να βλέπει κανείς τη συμμετοχή ως μια σταθερή κλίμακα που πρέπει να ανέβει, στο να την κατανοεί ως μια δυναμική σχέση μεταξύ παιδιών και ενηλίκων, η οποία διαμορφώνεται από το πλαίσιο, τον πολιτισμό και την κοινή ευθύνη³⁰.

³⁰ Hart, R. A. 2008. "Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children." In *Participation and Learning*, edited by A. Reid, B. Bruun Jensen, J. Nikel, and V. Simovska, 19–31. Dordrecht: Springer.

Εικόνα 2. Η Κλίμακα Συμμετοχής του Χαρτ. Η κλίμακα απεικονίζει οκτώ επίπεδα συμμετοχής των παιδιών, από τη μη συμμετοχή (χειραγώγηση, διακόσμηση, συμβολισμός) έως τους αυξανόμενους βαθμούς ουσιαστικής συμμετοχής, συμπεριλαμβανομένης της λήψης αποφάσεων με πρωτοβουλία των παιδιών και της κοινής λήψης αποφάσεων με ενήλικες. Προσαρμογή από Hart, 1992.

2.3 Η Πυξίδα Σωκράτης: Ένα Κυκλικό Μοντέλο Συμμετοχής

Ο Μηχανισμός του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES (SCM) παρέχει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για την κατανόηση και την εφαρμογή της συμμετοχής των παιδιών ως μιας συνεχούς, κυκλικής διαδικασίας. Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές γραμμικές προσεγγίσεις, οι οποίες συχνά ολοκληρώνονται μόλις τα παιδιά μοιραστούν τις απόψεις τους, ο μηχανισμός SCM τοποθετεί τη συμμετοχή μέσα σε έναν επαναληπτικό κύκλο, όπου τα παιδιά εντοπίζουν ζητήματα, τα εξερευνούν συνεργατικά, επικοινωνούν τις οπτικές τους και λαμβάνουν υπεύθυνη ανατροφοδότηση.

Αυτό το μοντέλο ενσωματώνει πληροφορίες από διεθνή πλαίσια για τα δικαιώματα του παιδιού, εμπειρική έρευνα και ευρήματα focus groups σε πολλές χώρες. Έχει σχεδιαστεί για να είναι παιδοκεντρικό, αναπτυξιακά προσβάσιμο και σχεσιακό, διασφαλίζοντας ότι η συμμετοχή είναι ουσιαστική, χωρίς αποκλεισμούς και ενδυναμωτική. Η Πυξίδα αντιλαμβάνεται τη συμμετοχή όχι ως μεμονωμένα γεγονότα, αλλά ως μια δυναμική αλληλεπίδραση εμπειριών, σχέσεων και δομημένης δέσμευσης με ενήλικες και ιδρύματα.

Αυτό το πλαίσιο καθοδηγεί τον αναγνώστη στις βασικές αρχές και τις επιχειρησιακές φάσεις του SCM, δείχνοντας πώς η συμμετοχή μπορεί να βιωθεί ως μια συνεχής, κυκλική διαδικασία. Οι ακόλουθες ενότητες διερευνούν τους περιορισμούς των γραμμικών μοντέλων, τα τέσσερα διασυνδεδεμένα σημεία της πυξίδας—«Εντοπίζω, Εξερευνώ, Μιλώ, Αξιολογώ»—και πώς η

ανατροφοδότηση, η προσαρμοστικότητα και η ανάπτυξη αυτενέργειας ενσωματώνονται για να υποστηρίξουν την ουσιαστική, χωρίς αποκλεισμούς και ευαίσθητη στο πλαίσιο δέσμευση σε εκπαιδευτικά, κοινωνικά και κοινοτικά περιβάλλοντα.

2.3.1 Πέρα από τα γραμμικά μοντέλα συμμετοχής

Η συμμετοχή των παιδιών αναγνωρίζεται ευρέως ως θεμελιώδες δικαίωμα στα διεθνή και ευρωπαϊκά πλαίσια για τα δικαιώματα του παιδιού³¹. Το άρθρο 12 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNCRC) κατοχυρώνει το δικαίωμα των παιδιών να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους σε θέματα που τα αφορούν και να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι απόψεις αυτές ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά τους. Ωστόσο, παρά την αυξανόμενη θεσμική προσοχή στη συμμετοχή, πολλές συμμετοχικές διαδικασίες παραμένουν σε μεγάλο βαθμό συμβουλευτικές στην πράξη³².

Οι παραδοσιακές προσεγγίσεις ακολουθούν συχνά μια γραμμική λογική: τα παιδιά μοιράζονται απόψεις, οι ενήλικες συλλέγουν ανατροφοδότηση και η διαδικασία τελειώνει χωρίς συνέχεια ή διαρκή δέσμευση³³. Συχνά, τα παιδιά «ακούγονται» χωρίς να γνωρίζουν αν οι απόψεις τους επηρέασαν τις αποφάσεις ή αν ακολούθησε κάποια ενέργεια.

Τα ευρήματα από τα focus groups του έργου SOCRATES επιβεβαιώνουν αυτούς τους περιορισμούς. Σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες, τα παιδιά περιέγραψαν καταστάσεις όπου οι ενήλικες φαινόταν να τα ακούν τυπικά, αλλά δεν προχωρούσαν σε καμία ορατή συνέχεια. Πολλά παιδιά αναφέρθηκαν σε αυτό που μπορεί να περιγραφεί ως ένα "ψεύτικο ναι": ενήλικες που απαντούσαν θετικά ή αόριστα, χωρίς όμως να ακολουθήσει κάποια ενέργεια ή εξήγηση. Τα παιδιά τόνισαν επανειλημμένα τη σημασία του να λαμβάνουν σαφή, σεβαστή και κατανοητή ανατροφοδότηση. Γενικά, αποδέχονταν τη διαφωνία ή τις αρνητικές αποφάσεις εάν αυτές κοινοποιούνταν με ειλικρίνεια, αλλά απέρριπταν τη σιωπή, την ασάφεια ή την απουσία εξηγήσεων. Επομένως, η αρχή του "αιτιολογημένου όχι" (explained no) αναδεικνύεται σε κεντρικό στοιχείο στο πλαίσιο του SCM.

³¹ United Nations Convention on the Rights of the Child, November 20, 1989, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>; European Commission, 2021.

³² Lundy, L., 2007.; Council of Europe. (2022). *Council of Europe strategy for the rights of the child (2022-2027)*. Council of Europe Publishing. <https://edoc.coe.int/en/children-s-rights/11015-council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027.html>.

³³ Hart, R.A., 1992; Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117.

Η συμμετοχή είναι επίσης βαθιά σχεσιακή³⁴. Η προθυμία των παιδιών να εμπλακούν διαμορφώνεται από προηγούμενες εμπειρίες ακρόασης, αγνόησης, ενθάρρυνσης ή απόρριψης. Όταν οι συνεισφορές αναγνωρίζονται και γίνονται σεβαστές, τα παιδιά είναι πιο πιθανό να συμμετάσχουν στο μέλλον. Αντίθετα, η συμβολική ή αναποτελεσματική συμμετοχή μπορεί να οδηγήσει σε αποδέσμευση και στην πεποίθηση ότι οι φωνές τους έχουν περιορισμένη αξία εντός των θεσμικών πλαισίων. Σε όλη την Αυστρία, την Ελλάδα, την Ιταλία, τη Ρουμανία και την Ισπανία, πολλά παιδιά εξέφρασαν σκεπτικισμό απέναντι στη θεσμική συμμετοχή, αλλά εκτίμησαν τον ρόλο των έμπιστων ενηλίκων ως συντονιστών ή υποστηρικτών. Αυτά τα ευρήματα υπογραμμίζουν τη θεμελιώδη σύνδεση μεταξύ συμμετοχής και οικοδόμησης εμπιστοσύνης.

Τα αποτελέσματα των focus groups έδειξαν περαιτέρω ότι η συμμετοχή δεν μπορεί να βασίζεται αποκλειστικά σε επίσημες μορφές προφορικής διαβούλευσης. Τα μικρότερα παιδιά και εκείνα με γλωσσικά, γνωστικά ή εμπόδια που σχετίζονται με την αυτοπεποίθηση συχνά απαιτούν οπτικές, συλλογικές και συναισθηματικές ασφαλείς προσεγγίσεις για να εμπλακούν ουσιαστικά³⁵.

Ως απάντηση σε αυτούς τους περιορισμούς, ο Μηχανισμός του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES (SCM) υιοθετεί μια κυκλική προσέγγιση της συμμετοχής. Αντί για μια μεμονωμένη στιγμή διαβούλευσης, ο SCM αντιλαμβάνεται τη συμμετοχή ως μια συνεχή διαδικασία: τα παιδιά εντοπίζουν ζητήματα, τα εξερευνούν συνεργατικά, επικοινωνούν τις οπτικές τους και λαμβάνουν ορατές, υπεύθυνες απαντήσεις που καθοδηγούν τη μελλοντική τους δραστηριοποίηση.

Αυτή η κυκλική λογική στηρίζει το SCM και ενημερώνει τις τέσσερις αλληλένδετες φάσεις του: Εντοπίζω, Εξερευνώ, Μιλώ, Αξιολογώ.

2.3.2 Τα τέσσερα σημεία πυξίδας του SCM

Ο Μηχανισμός του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES είναι δομημένος γύρω από τέσσερις αλληλένδετες φάσεις — Εντοπίζω, Εξερευνώ, Μιλώ, Αξιολογώ — οι οποίες μαζί σχηματίζουν μια κυκλική διαδικασία συμμετοχής. Αντί να λειτουργούν ως απομονωμένα βήματα, οι φάσεις αυτές αντιπροσωπεύουν διασυνδεδεμένες διαστάσεις της συμμετοχικής εμπειρίας, μέσω των οποίων τα παιδιά ενισχύουν σταδιακά την αυτοπεποίθηση, τη δυνατότητα δράσης (agency) και την ενεργό εμπλοκή τους με τις κοινότητές τους και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

³⁴ Percy-Smith, B., & Patrick Thomas, N., 2010.

³⁵ United Nations Committee on the Rights of the Child., 2009; Lansdown G (2010) The realisation of children's participation rights. Critical reflections. In: Percy-Smith B, Thomas N (eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*. London and New York: Routledge, pp. 11–23.

Το μοντέλο έχει σχεδιαστεί για να αντικατοπτρίζει τον τρόπο με τον οποίο τα ίδια τα παιδιά βιώνουν τη συμμετοχή³⁶. Τα ευρήματα του focus group έδειξαν ότι τα παιδιά δεν προσεγγίζουν τη συμμετοχή στα κοινά μέσω αφηρημένης θεσμικής λογικής, αλλά μέσω βιωμένων εμπειριών, σχέσεων, συναισθημάτων και καθημερινών αλληλεπιδράσεων³⁷. Επομένως, η Πυξίδα μεταφράζει τη συμμετοχή σε ένα παιδοκεντρικό και αναπτυξιακά προσβάσιμο ταξίδι.

Το ΕΝΤΟΠΙΖΩ αντιπροσωπεύει το σημείο εκκίνησης. Σε αυτή τη φάση, τα παιδιά εντοπίζουν ζητήματα, καταστάσεις ή εμπειρίες που επηρεάζουν την καθημερινή τους ζωή και τις κοινότητές τους. Το SCM αναγνωρίζει ότι τα παιδιά παρατηρούν προβλήματα κυρίως μέσω της άμεσης παρατήρησης, των συναισθηματικών αντιδράσεων και της βιωμένης εμπειρίας και όχι μέσω αφηρημένων πολιτικών εννοιών. Σκοπός αυτής της φάσης είναι να υποστηρίξει τα παιδιά να αναγνωρίσουν ότι οι καθημερινές τους εμπειρίες και παρατηρήσεις αποτελούν θεμιτά σημεία εισόδου για συμμετοχή.

Το ΕΞΕΡΕΥΝΩ εστιάζει στην εμβάθυνση της κατανόησης μέσω συνεργατικού προβληματισμού και έρευνας. Τα παιδιά προχωρούν πέρα από τις άμεσες αντιδράσεις για να εξερευνήσουν αιτίες, προοπτικές και πιθανές λύσεις. Τα focus groups τόνισαν ότι η εξερεύνηση είναι πιο αποτελεσματική όταν είναι δημιουργική, διαδραστική και συλλογική, παρά καθαρά τυπική ή βασισμένη σε συζήτηση.

Το ΜΙΛΩ αντιπροσωπεύει τη φάση κατά την οποία τα παιδιά επικοινωνούν ιδέες, ανησυχίες και προτάσεις σε ενήλικες και υπεύθυνους λήψης αποφάσεων. Η υπεράσπιση στο πλαίσιο του SCM προσεγγίζεται όχι ως ατομική παράσταση ή επίσημη συζήτηση, αλλά ως υποστηριζόμενος διάλογος μεταξύ των γενεών. Τα ευρήματα δείχνουν ότι τα παιδιά προτιμούν συλλογικές, προετοιμασμένες και συναισθηματικά ασφαλείς μορφές επικοινωνίας όταν αλληλεπιδρούν με πρόσωπα εξουσίας³⁸.

Το ΑΞΙΟΛΟΓΩ εστιάζει στον προβληματισμό, την ανατροφοδότηση και την υπευθυνότητα³⁹. Τα παιδιά εξετάζουν πώς έγιναν δεκτές οι συνεισφορές τους και τον αντίκτυπο που προκύπτει. Τα focus groups τόνισαν με συνέπεια ότι η ανατροφοδότηση είναι κεντρική στην αντίληψη των

³⁶ Clark, A., & Moss, P. (2011). Listening to young children: The mosaic approach (2nd ed.). National Children's Bureau.

³⁷ Thomas, N. (2007). Towards a Theory of Children's Participation. The International Journal of Children's Rights, 15(2), 199-218. <https://doi.org/10.1163/092755607X206489>; James, A., & Prout, A. (Eds.). (1997). Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203362600>.

³⁸ Lundy, L., McEvoy, L., & Byrne, B. (2011). Working With Young Children as Co-Researchers: An Approach Informed by the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Early Education and Development*, 22(5), 714-736. <https://doi.org/10.1080/10409289.2011.596463>.

³⁹ Hart, R. A., 1992.

παιδιών για ουσιαστική συμμετοχή, ιδιαίτερα όταν οι ενήλικες παρέχουν σαφείς και σεβαστές εξηγήσεις.

Μαζί, τα τέσσερα σημεία της Πυξίδας σχηματίζουν έναν συνεχή συμμετοχικό κύκλο και όχι μια σταθερή αλληλουχία δραστηριοτήτων. Κάθε φάση καθοδηγεί την επόμενη, ενώ η ποιότητα της φάσης αξιολογώ (WEIGH) διαμορφώνει άμεσα τη μελλοντική διάθεση των παιδιών να παρατηρούν (NOTICE), να εξερευνούν (EXPLORE), να μιλούν ανοιχτά (SPEAK) και να συμμετέχουν ξανά. Αυτή η κυκλική δομή ενισχύει μακροπρόθεσμα τη δυνατότητα δράσης (agency), την αυτοπεποίθηση και το αίσθημα του ανήκειν σε μια δημοκρατική κοινωνία.

2.3.3 Κυκλικότητα, κύκλοι ανατροφοδότησης και ανάπτυξη της αυτενέργειας

Μια κεντρική καινοτομία του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES (SCM) έγκειται στην κυκλική κατανόηση της συμμετοχής. Σε αντίθεση με τα γραμμικά μοντέλα που ολοκληρώνονται μόλις τα παιδιά εκφράσουν τις απόψεις τους, ο SCM αναγνωρίζει ότι η συμμετοχή αποκτά νόημα μόνο όταν τα παιδιά λαμβάνουν ορατές, κατανοητές και υπεύθυνες απαντήσεις από ενήλικες και θεσμούς.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά αξιολογούν τη συμμετοχή όχι μόνο με βάση το αν τους επιτρεπόταν να μιλήσουν, αλλά και με βάση το τι συμβαίνει μετά. Για το λόγο αυτό, η φάση αξιολογώ WEIGH δεν είναι τελικό ή προαιρετικό βήμα. Αντίθετα, επανασυνδέεται απευθείας με το εντοπίζω - NOTICE, διαμορφώνοντας τη μελλοντική προθυμία των παιδιών να εμπλακούν και ενισχύοντας τον συμμετοχικό κύκλο.

Στο πλαίσιο του SCM, η ανατροφοδότηση δεν νοείται απλώς ως επικοινωνία των αποτελεσμάτων, αλλά ως μια βασική συμμετοχική πρακτική που καλλιεργεί την αναγνώριση, τη λογοδοσία και την αμοιβαία εμπιστοσύνη⁴⁰. Κάθε συμμετοχική εμπειρία επηρεάζει τη μελλοντική αυτοπεποίθηση, το κίνητρο και τη δέσμευση, δημιουργώντας μια δυναμική, αυτοενισχυόμενη διαδικασία.

Μέσα από αυτή την προσέγγιση, ο SCM όχι μόνο διευκολύνει μεμονωμένες δραστηριότητες⁴¹ συμμετοχής, αλλά αναδομεί σταδιακά και την αίσθηση αυτενέργειας των παιδιών. Αποδεικνύοντας ότι οι προοπτικές τους μπορούν να εισέλθουν σε έναν αυθεντικό διάλογο με ενήλικες, θεσμούς και κοινοτικές διαδικασίες, τα παιδιά μαθαίνουν ότι η συνεισφορά τους έχει νόημα και επιφέρει απτό αντίκτυπο.

⁴⁰ Cook-Sather, A. (2006). Sound, Presence, and Power: "Student Voice" in Educational Research and Reform. *Curriculum Inquiry*, 36(4), 359-390. <https://doi.org/10.1111/j.1467-873X.2006.00363.x>; Fielding, M. (2004). Transformative approaches to student voice: Theoretical underpinnings, recalcitrant realities. *British Educational Research Journal*, 30(2), 295-311. <https://doi.org/10.1080/0141192042000195236>.

⁴¹ Shier, H., 2001.; Lundy, L., 2007.

2.3.4 Ευελιξία και προσαρμοστικότητα σε όλα τα πλαίσια

Ο Μηχανισμός Πυξίδα SOCRATES (SCM) έχει σχεδιαστεί ως ένα ευέλικτο και προσαρμόσιμο πλαίσιο και όχι ως ένα σταθερό σύνολο δραστηριοτήτων. Τα ευρήματα των focus groups υπογραμμίζουν ότι η συμμετοχή των παιδιών διαμορφώνεται από την ηλικία, τη γνωστική ανάπτυξη, το κοινωνικό πλαίσιο, τα επίπεδα αυτοπεποίθησης και το συγκεκριμένο περιβάλλον στο οποίο πραγματοποιούνται οι δραστηριότητες. Κατά συνέπεια, μια προσέγγιση «ένα μέγεθος για όλους» κινδυνεύει να αποκλείσει παιδιά με διαφορετικές ανάγκες, στυλ επικοινωνίας και επίπεδα προηγούμενης εμπειρίας.

Για να αντιμετωπιστεί αυτό, το SCM υιοθετεί μια αρθρωτή και μη κανονιστική δομή, επιτρέποντας στους συντονιστές να προσαρμόζουν τις μεθόδους, τα εργαλεία και τα επίπεδα πολυπλοκότητας σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά κάθε ομάδας. Αυτή η ευελιξία είναι ιδιαίτερα σημαντική στις τρεις αναπτυξιακές ομάδες που εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια των focus groups:

Μικρότερα παιδιά (6-8 ετών): Η συμμετοχή βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε οπτικές, παιγνιώδης και συγκεκριμένες εμπειρίες. Οι αφηρημένες έννοιες του πολίτη αποτελούν πρόκληση σε αυτό το στάδιο, καθιστώντας τα σχέδια, τα παιχνίδια ρόλων, την αφήγηση, την κίνηση και τα χρηστικά υλικά απαραίτητα για τη δέσμευση⁴².

Μεταβατική ομάδα (8-10 ετών): Αυτή η ομάδα επωφελείται από μια σταδιακή μετάβαση μεταξύ συγκεκριμένης και αφηρημένης σκέψης. Η ενσώματη μάθηση, τα καθοδηγούμενα παραδείγματα και η συνεργατική εξερεύνηση υποστηρίζονται διατηρώντας παράλληλα ισχυρές οπτικές και διαδραστικές μεθόδους.

Μεγαλύτερα παιδιά (9-12 ετών): Τα παιδιά επιδεικνύουν μεγαλύτερη ικανότητα για δομημένο προβληματισμό, συνεργατική έρευνα και σκόπιμη επικοινωνία με ενήλικες και υπεύθυνους λήψης αποφάσεων. Οι δημιουργικές προσεγγίσεις και οι προσεγγίσεις που βασιάζονται σε ομοτίμους παραμένουν σημαντικές ως συμπληρωματικές μέθοδοι.

Το SCM έχει σχεδιαστεί για να λειτουργεί σε διάφορα εκπαιδευτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα, συμπεριλαμβανομένων των επίσημων σχολείων, των χώρων μη τυπικής εκπαίδευσης και των πλαισίων που βασίζονται στην κοινότητα. Τα focus groups τόνισαν τις διαφορές μεταξύ των δημόσιων σχολείων, των δίγλωσσων ή εξαιρετικά δομημένων εκπαιδευτικών περιβαλλόντων και των άτυπων κέντρων μετά το σχολείο, ιδίως όσον αφορά την αυτοπεποίθηση των παιδιών, την αντιληπτή δράση και τις σχέσεις με τους ενήλικες. Αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη για προσαρμοστικότητα έναντι της τυποποίησης.

⁴² Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. (M. Cook, Trans.). W. W. Norton & Company.

<https://doi.org/10.1037/11494-000>; Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Edited by Michael Cole et al., Harvard University Press. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4>.

Τέλος, η ένταξη και η προσβασιμότητα ενσωματώνονται σε όλο το σχεδιασμό του SCM. Τα παιδιά που αντιμετωπίζουν γλωσσικά εμπόδια, γνωστικές δυσκολίες, χαμηλότερη αυτοπεποίθηση ή ευάλωτες κοινωνικές συνθήκες μπορεί να χρειάζονται πρόσθετη υποστήριξη για να συμμετάσχουν ουσιαστικά. Το πλαίσιο προωθεί συλλογικές μορφές, συναισθηματικά ασφαλή περιβάλλοντα, απλοποιημένη γλώσσα και ενσωμάτωση οπτικών, χωρικών και βιωματικών μεθόδων, μειώνοντας την εξάρτηση από την καθαρά λεκτική επικοινωνία και διασφαλίζοντας ότι όλα τα παιδιά μπορούν να εμπλακούν πλήρως.

2.3.5 Το SCM ως πλαίσιο για τη ανάπτυξη αυτενέργειας

Το SCM δεν έχει σχεδιαστεί κυρίως για την παραγωγή επίσημων πολιτικών προτάσεων ή για την προσομοίωση θεσμικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Ο κεντρικός του στόχος είναι να ενισχύσει την αίσθηση της αυτενέργειας των παιδιών δημιουργώντας ουσιαστικές ευκαιρίες για έκφραση, διάλογο, προβληματισμό και επιρροή σε περιβάλλοντα που είναι προσβάσιμα, υποστηρικτικά και ανταποκρίνονται⁴³.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά έχουν ήδη ισχυρή επίγνωση της δικαιοσύνης, της ασφάλειας, της ευημερίας και των κοινοτικών ζητημάτων που επηρεάζουν την καθημερινή τους ζωή. Ωστόσο, πολλοί συμμετέχοντες εξέφρασαν αμφιβολίες για το εάν οι φωνές τους θα ληφθούν σοβαρά υπόψη από ενήλικες ή ιδρύματα. Κάποιοι περιέγραψαν τους εαυτούς τους ως «πολύ νέους» για να κάνουν τη διαφορά ή περίμεναν ότι οι ενήλικες θα αγνοούσαν τις απόψεις τους ανεξάρτητα από το τι έλεγαν. Αυτά τα ευρήματα υπογραμμίζουν ότι ένα από τα κύρια εμπόδια στη συμμετοχή δεν είναι η έλλειψη ενδιαφέροντος, αλλά η περιορισμένη εμπιστοσύνη στην αξία και τον αντίκτυπο της συνεισφοράς των παιδιών.

Σε αυτό το πλαίσιο, το SCM προσεγγίζει τη συμμετοχή ως μια σταδιακή διαδικασία οικοδόμησης εμπιστοσύνης και συμμετοχικού γραμματισμού. Μέσα από τις τέσσερις φάσεις της Πυξίδας, τα παιδιά υποστηρίζονται ώστε να αναγνωρίσουν ότι οι εμπειρίες και οι προοπτικές τους είναι έγκυρες, να μάθουν πώς να διερευνούν θέματα συνεργατικά, να επικοινωνούν με άλλους με ασφαλείς και ουσιαστικούς τρόπους και να κατανοούν πώς λειτουργεί στην πράξη ο διάλογος με ενήλικες και ιδρύματα.

Είναι σημαντικό ότι το πλαίσιο δεν τοποθετεί τα παιδιά ως απομονωμένους παράγοντες που αναμένεται να πλοηγηθούν ανεξάρτητα στη συμμετοχή. Αντίθετα, δίνει έμφαση στον ρόλο των υποστηρικτικών σχέσεων, της συλλογικής έκφρασης και του διαλόγου μεταξύ των γενεών. Η συμμετοχή νοείται ως μια κοινή διαδικασία στην οποία οι ενήλικες λειτουργούν ως συντονιστές, ακροατές και αρωγοί, και όχι ως θεματοφύλακες της νομιμότητας.

⁴³ Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. (M. Cook, Trans.). W. W. Norton & Company.

<https://doi.org/10.1037/11494-000>; Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Edited by Michael Cole et al., Harvard University Press. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4>.

Το SCM αναγνωρίζει επίσης ότι η ουσιαστική συμμετοχή συνδέεται στενά με την εμπιστοσύνη. Τα παιδιά είναι πιο πιθανό να εμπλακούν όταν οι ενήλικες ανταποκρίνονται με σεβασμό, επικοινωνούν με διαφάνεια και δείχνουν γνήσιο ενδιαφέρον για τη συνεισφορά τους. Ως εκ τούτου, το πλαίσιο δίνει έμφαση όχι μόνο στην ικανότητα των παιδιών να μιλούν, αλλά και στην ικανότητα των ενηλίκων να ακούν, να εξηγούν και να παρέχουν υπεύθυνη ανατροφοδότηση. Μέσω αυτής της προσέγγισης, το SCM συμβάλλει σε μια πιο συμπεριληπτική και σχεσιακή κουλτούρα συμμετοχής, στην οποία τα παιδιά δεν αναγνωρίζονται ως παθητικοί αποδέκτες αποφάσεων, αλλά ως νόμιμοι κοινωνικοί παράγοντες ικανοί να συμβάλλουν σε συζητήσεις που επηρεάζουν τη ζωή και τις κοινότητές τους.

3. Βάση αποδεικτικών στοιχείων: Πληροφορίες από τα Focus Groups

Ο σχεδιασμός του Μηχανισμού Πυξίδα ΣΩΚΡΑΤΗΣ (SCM) βασίζεται όχι μόνο σε νομικά και θεωρητικά πλαίσια αλλά και σε εμπειρικά στοιχεία που αντλούνται από βιωμένες εμπειρίες παιδιών. Αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζει τη βάση τεκμηρίωσης που αναπτύχθηκε μέσω διακρατικών focus groups, παρέχοντας πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται τα δικαιώματά τους, τις ευκαιρίες συμμετοχής και τα εμπόδια που συναντούν σε διάφορα ευρωπαϊκά πλαίσια.

Τα focus groups σχεδιάστηκαν σκόπιμα με συμμετοχικό, ποιοτικό και παιδοκεντρικό χαρακτήρα, διασφαλίζοντας ότι τα δεδομένα αντανakλούν αυθεντικές εμπειρίες και όχι παραδοχές ενηλίκων. Μέσω της καταγραφής των απόψεων των παιδιών από διαφορετικές χώρες και εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, τα ευρήματα παρέχουν μία ισχυρή βάση για τον σχεδιασμό ενός συμμετοχικού πλαισίου, το οποίο είναι συμπεριληπτικό, ευέλικτο και ευαίσθητο στις αναπτυξιακές και συγκεκριμένες διαφοροποιήσεις.

Οι ακόλουθες ενότητες παρουσιάζουν αρχικά τη μεθοδολογική προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή και ερμηνεία των δεδομένων (Ενότητα 3.1) και, στη συνέχεια, παραθέτουν τα βασικά ευρήματα σχετικά με τις αντιλήψεις των παιδιών, τις ανάγκες τους και τους προτιμώμενους τρόπους συμμετοχής τους (Ενότητα 3.2). Οι επόμενες ενότητες εξετάζουν τα εμπόδια που παρεμποδίζουν την ουσιαστική συμμετοχή (Ενότητα 3.3) και ολοκληρώνονται με ανάλυση των επιπτώσεων για τον σχεδιασμό του SCM (Ενότητα 3.4). Η συγκεκριμένη δομή διασφαλίζει τη σαφή σύνδεση μεταξύ των ευρημάτων και της πρακτικής καθώς και εννοιολογικής ανάπτυξης του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES

3.1 Μεθοδολογική προσέγγιση

Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει τη μεθοδολογική προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε για τη διαμόρφωση της τεκμηριωτικής βάσης του Μηχανισμού Πυξίδα SOCRATES (SCM). Η μεθοδολογία δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται αποκλειστικά ως περιγραφή του τρόπου συλλογής των δεδομένων. Αντιθέτως, διαδραματίζει έναν πιο στρατηγικό ρόλο στο πλαίσιο του Πλαισίου, καθώς εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο το SCM θεμελιώθηκε στις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών και δεν αναπτύχθηκε αποκλειστικά βάσει θεωρητικών παραδοχών ή ερμηνειών ενηλίκων σχετικά με τη συμμετοχή⁴⁴.

Η προσέγγιση σχεδιάστηκε με στόχο να αποτυπώσει τις αντιλήψεις, τις ανάγκες και τα πρότυπα συμμετοχής των παιδιών σε διαφορετικά ευρωπαϊκά πλαίσια. Παράλληλα, έπρεπε να

⁴⁴ UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

παραμείνει επαρκώς δομημένη ώστε να επιτρέπει τη συγκριτική ανάλυση μεταξύ των χωρών, διατηρώντας ταυτόχρονα την απαιτούμενη ευελιξία για τη διαφύλαξη του πλούτου, του αυθορμητισμού και της ποικιλομορφίας της παιδικής έκφρασης. Η ισορροπία αυτή μεταξύ δομής και δεκτικότητας είναι ιδιαίτερα σημαντική σε ένα έργο όπως το SOCRATES, όπου ο στόχος δεν είναι μόνο η κατανόηση του τι σκέφτονται τα παιδιά, αλλά και η παρατήρηση του τρόπου με τον οποίο συμμετέχουν, των παραγόντων που ενισχύουν τη συμμετοχή τους, καθώς και των στοιχείων που ενδέχεται να περιορίζουν την ικανότητά τους να εκφράζονται ουσιαστικά.

3.1.1 Συμμετοχικός και ποιοτικός σχεδιασμός

Υιοθετήθηκε ένας ποιοτικός και συμμετοχικός ερευνητικός σχεδιασμός σε όλη την κοινοπραξία, χρησιμοποιώντας τις συζητήσεις σε focus groups ως κύρια μέθοδο για τη συλλογή δεδομένων. Αυτή η προσέγγιση θεωρήθηκε ιδιαίτερα κατάλληλη επειδή επέτρεψε στα παιδιά να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, να ανταλλάσσουν εμπειρίες και να προβληματίζονται συλλογικά για θέματα που σχετίζονται με τη συμμετοχή, τα δικαιώματα, τη ζωή στην κοινότητα και τις σχέσεις με τους ενήλικες⁴⁵.

Η χρήση των focus groups κατέστησε επίσης δυνατή την παρατήρηση της δυναμικής της ομάδας, όχι μόνο των ατομικών απαντήσεων. Αυτό ήταν σημαντικό επειδή η συμμετοχή των παιδιών συχνά διαμορφώνεται από την αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους, τα επίπεδα αυτοπεποίθησης, την εμπιστοσύνη και τη συναισθηματική ατμόσφαιρα της ομάδας. Υπό αυτή την έννοια, η μεθοδολογία αντικατόπτριζε τις ίδιες αρχές που στηρίζουν το ίδιο το SCM: συμμετοχή, διάλογος, ένταξη και συλλογική διαμόρφωση νοήματος⁴⁶.

Σε όλη την κοινοπραξία, εφαρμόστηκαν focus groups σε διαφορετικά εκπαιδευτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα, συμπεριλαμβανομένων τόσο τυπικών όσο και μη τυπικών περιβαλλόντων. Αυτή η ποικιλομορφία κατέστησε δυνατή τη συλλογή πληροφοριών από παιδιά που συμμετέχουν σε διαφορετικά θεσμικά, πολιτιστικά και κοινωνικοοικονομικά πλαίσια. Επομένως, τα ευρήματα δεν αντιπροσωπεύουν μια ενιαία ή ομοιόμορφη εμπειρία συμμετοχής, αλλά μάλλον ένα σύνολο επαναλαμβανόμενων μοτίβων και διαφορών που σχετίζονται με το πλαίσιο που μπορούν να ενημερώσουν την ανάπτυξη ενός προσαρμόσιμου μηχανισμού.

3.1.2 Δομή εξισορρόπησης και ευελιξία

Ένα βασικό μεθοδολογικό χαρακτηριστικό των focus groups ήταν η χρήση μιας προσέγγισης καθοδηγούμενης συνομιλίας. Οι συνεδρίες δεν ήταν δομημένες ως άκαμπτες συνεντεύξεις,

⁴⁵ Morgan, D.L. (1997). *Focus Groups as Qualitative Research*. 2nd Edition, Sage Publications, Thousand Oaks.
<https://doi.org/10.4135/9781412984287>; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

⁴⁶ Morgan, D.L., 1997.

αλλά δεν ήταν επίσης εντελώς ανοιχτές. Οι συντονιστές χρησιμοποίησαν θεματικές προτροπές για να καθοδηγήσουν τη συζήτηση, αφήνοντας παράλληλα χώρο στα παιδιά να παρουσιάσουν τις δικές τους εμπειρίες, παραδείγματα, ανησυχίες και ερμηνείες.

Αυτή η ισορροπία ήταν σημαντική για δύο λόγους. Από τη μία πλευρά, εξασφάλισε ότι όλοι οι εταίροι διερεύνησαν συγκρίσιμα θέματα, επιτρέποντας στην κοινοπραξία να εντοπίσει κοινά μοτίβα μεταξύ των χωρών. Από την άλλη πλευρά, επέτρεψε στους συντονιστές και στις συντονίστριες να ανταποκριθούν στη συγκεκριμένη δυναμική κάθε ομάδας, συμπεριλαμβανομένων των διαφορών στην ηλικία, το στυλ επικοινωνίας, την αυτοπεποίθηση, το εύρος προσοχής και το εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Αυτή η μεθοδολογική επιλογή ενημερώνει άμεσα τον σχεδιασμό του SCM. Όπως και τα focus groups, η Πυξίδα απαιτεί μια σαφή δομή, αλλά δεν μπορεί να λειτουργήσει ως άκαμπτο σενάριο. Πρέπει να παρέχει στους συντονιστές και στις συντονίστριες μια αναγνωρίσιμη διαδρομή, επιτρέποντάς τους παράλληλα να προσαρμόζουν εργαλεία, γλώσσα, ρυθμό και μορφές αλληλεπίδρασης στα παιδιά με τα οποία εργάζονται.

3.1.3 Εφαρμογή που ανταποκρίνεται στην ηλικία και στο πλαίσιο

Η μεθοδολογία προσαρμόστηκε σκόπιμα σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και πλαίσια εφαρμογής. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στις ηλικιακές ομάδες 6-8 και 9-12 ετών, αναγνωρίζοντας παράλληλα ότι η ανάπτυξη των παιδιών δεν ακολουθεί πάντα σταθερές κατηγορίες. Ως εκ τούτου, τα στυλ διευκόλυνσης, οι στρατηγικές επικοινωνίας και οι δραστηριότητες προσαρμόστηκαν ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών, τη γνωστική ετοιμότητα και τις προτιμώμενες μορφές έκφρασης.

Στην πράξη, τα μικρότερα παιδιά έτειναν να συμμετέχουν πιο εύκολα μέσω οπτικών, διαδραστικών και βασισμένων στο παιχνίδι μεθόδων. Τα μεγαλύτερα παιδιά ήταν γενικά πιο ικανά να συμμετέχουν σε δραστηριότητες που βασίζονται στη συζήτηση, τον συνεργατικό προβληματισμό και τη δομημένη παραγωγή ιδεών. Ωστόσο, τα focus groups έδειξαν επίσης ότι η ηλικία από μόνη της δεν καθορίζει τις ανάγκες συμμετοχής. Η αυτοπεποίθηση, η προηγούμενη εμπειρία, η γλώσσα, το εκπαιδευτικό περιβάλλον και η δυναμική της ομάδας διαμόρφωσαν επίσης τον τρόπο με τον οποίο συμμετείχαν τα παιδιά.

Για τον λόγο αυτό, οι συντονιστές δημιούργησαν σημεία εισόδου κατάλληλα για την ηλικία των παιδιών στη συζήτηση, διασφαλίζοντας ότι έννοιες όπως τα ζητήματα της κοινότητας, ο διάλογος, η λήψη αποφάσεων και η συμμετοχή παρέμειναν προσβάσιμες και νοηματικά ουσιαστικές. Η μεθοδολογία, συνεπώς, επιβεβαιώνει μία από τις βασικές αρχές του SCM: ότι η συμμετοχή δεν μπορεί να βασίζεται σε ένα ενιαίο, ομοιόμορφο μοντέλο για όλες τις περιπτώσεις. Απαιτεί διαφοροποιημένες διαδρομές και ευέλικτα εργαλεία που μπορούν να ανταποκρίνονται στις αναπτυξιακές και συγκεκριμένες πραγματικότητες κάθε ομάδας.

3.1.4 Δημιουργία προϋποθέσεων για αυθεντική συμμετοχή

Η δημιουργία ενός ασφαλούς και υποστηρικτικού περιβάλλοντος ήταν κεντρική μεθοδολογική προτεραιότητα σε όλη τη διαδικασία του focus group. Η αυθεντική συμμετοχή εξαρτάται όχι μόνο από το να δοθεί στα παιδιά η ευκαιρία να μιλήσουν, αλλά και από τη δημιουργία των συνθηκών υπό τις οποίες αισθάνονται άνετα, σέβονται και ενθαρρύνονται πραγματικά να συνεισφέρουν⁴⁷.

Πολλές μεθοδολογικές επιλογές υποστήριξαν αυτόν τον στόχο. Η πρόσωπο με πρόσωπο μορφή βοήθησε στη διευκόλυνση της οικοδόμησης εμπιστοσύνης, της δέσμευσης και της αυθόρμητης αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων. Κάθε συνεδρία περιελάμβανε δύο συντονιστές, οι οποίοι επέτρεψαν σε ένα άτομο να καθοδηγήσει τη συζήτηση ενώ το άλλο παρακολουθούσε τη δυναμική της ομάδας, την ένταξη και την ευημερία των παιδιών. Αυτό ήταν ιδιαίτερα σημαντικό για να διασφαλιστεί ότι τα πιο ήσυχα ή με λιγότερη αυτοπεποίθηση παιδιά δεν παραβλέπονται. Οι συντονιστές χρησιμοποίησαν επίσης στρατηγικές ενεργού συμμετοχής για να ενθαρρύνουν τη συνεισφορά παιδιών που διαφορετικά θα παρέμεναν σιωπηλά. Αυτό περιελάμβανε την προσαρμογή των ερωτήσεων, τη χρήση οπτικών ή δημιουργικών προτροπών, την υποστήριξη της αλληλεπίδρασης σε μικρές ομάδες και τη διατήρηση μιας ατμόσφαιρας όπου γίνονταν αποδεκτοί διαφορετικοί τρόποι έκφρασης.

Αυτά τα στοιχεία αποδείχθηκαν σημαντικά επειδή τα ευρήματα του focus group πρότειναν επανειλημμένα ότι η προθυμία των παιδιών να συμμετάσχουν διαμορφώνεται από την εμπιστοσύνη στους ενήλικες, τον φόβο της κρίσης, τη δυναμική των συνομηλίκων και τις προηγούμενες εμπειρίες ακρόασης ή απόρριψης. Επομένως, η συμμετοχή δεν μπορεί απλώς να προσκληθεί. Πρέπει να διευκολυνθεί μέσω υποστηρικτικών σχέσεων, συμπεριληπτικών περιβάλλοντων και προσεκτικά σχεδιασμένων διαδικασιών αλληλεπίδρασης.

3.1.5 Συλλογή δεδομένων και ερμηνευτική προσέγγιση

Η συλλογή δεδομένων βασίστηκε κυρίως σε σημειώσεις των συντονιστών που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά τις συνεδρίες του focus group. Αντί να χρησιμοποιεί επίσημες ηχογραφήσεις, η κοινοπραξία έδωσε προτεραιότητα στη δημιουργία ενός φυσικού και άνετου περιβάλλοντος στο οποίο τα παιδιά θα μπορούσαν να αλληλοεπιδρούν ελεύθερα με συνομηλίκους και συντονιστές. Αυτή η επιλογή είχε σκοπό να μειώσει την πίεση και να υποστηρίξει την πιο αυθόρμητη συμμετοχή⁴⁸.

⁴⁷UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

⁴⁸ Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2015). *Focus groups: A practical guide for applied research* (5th ed.). SAGE Publications.

Οι σημειώσεις αποτύπωσαν επαναλαμβανόμενα θέματα, κοινές ανησυχίες, σημαντικές δηλώσεις, επεξηγηματικά παραδείγματα και παρατηρήσεις που σχετίζονται με τα επίπεδα δέσμευσης και τη δυναμική της ομάδας. Μετά από κάθε συνεδρία, οι συντονιστές ενοποίησαν και αναστοχάστηκαν τις σημειώσεις τους, προκειμένου να οργανώσουν το υλικό και να διατηρήσουν το νόημα των συνεισφορών των παιδιών όσο το δυνατόν ακριβέστερα.

Σε επίπεδο κοινοπραξίας, τα ποιοτικά δεδομένα συγκεντρώθηκαν μέσω συγκριτικής διακρατικής ανάλυσης. Αυτό κατέστησε δυνατό τον εντοπισμό μοτίβων που εμφανίστηκαν σε διάφορες χώρες, καθώς και διαφορών που διαμορφώθηκαν από εκπαιδευτικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και θεσμικά πλαίσια. Η ανάλυση βοήθησε επίσης να επισημανθούν τα επαναλαμβανόμενα εμπόδια στη συμμετοχή και οι συνθήκες που φαινόταν να υποστηρίζουν μια πιο σίγουρη και ουσιαστική δέσμευση.

Η σύνθεση που προκύπτει αποτελεί την εμπειρική βάση του SCM. Διασφαλίζει ότι ο μηχανισμός βασίζεται στην παρατηρούμενη δυναμική συμμετοχής και στις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών, αντί να βασίζεται μόνο σε θεωρητικά μοντέλα ή υποθέσεις ενηλίκων σχετικά με το πώς πρέπει να μοιάζει η συμμετοχή.

3.1.6 Μεθοδολογικά πλεονεκτήματα και στρατηγική αξία

Η μεθοδολογία που υιοθετήθηκε προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξη του SCM. Πρώτον, επιτρέπει τη σύγκριση μεταξύ των χωρών, ενώ παράλληλα σέβεται την ποικιλομορφία των συμφραζόμενων. Αυτό είναι σημαντικό επειδή το SCM προορίζεται να μπορεί να αναπαραχθεί σε διαφορετικά ευρωπαϊκά περιβάλλοντα, αλλά δεν εφαρμόζεται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο παντού.

Δεύτερον, η μεθοδολογία είναι έντονα παιδοκεντρική. Δίνει προτεραιότητα στις φωνές, τις εμπειρίες και τις προτιμώμενες μορφές έκφρασης των παιδιών, διασφαλίζοντας ότι το Πλαίσιο ενημερώνεται από το τι πραγματικά εξέφρασαν τα παιδιά και πώς συμμετείχαν κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων. Αυτό βοηθά στη μείωση του κινδύνου σχεδιασμού εργαλείων που βασίζονται μόνο στις προσδοκίες των ενηλίκων ή στις θεσμικές ερμηνείες της συμμετοχής. Τρίτον, η μεθοδολογία αντικατοπτρίζει τη συμμετοχική λογική του ίδιου του SCM. Τα focus groups δεν ήταν μόνο ένας τρόπος συλλογής πληροφοριών. Αντανακλούσαν επίσης τις αρχές του διαλόγου, της ένταξης, της συν-κατασκευής και της ενεργού συμμετοχής. Υπό αυτή την έννοια, η ερευνητική διαδικασία προέβλεψε ορισμένες από τις μεθοδολογικές επιλογές που το SCM αναπτύσσει αργότερα πληρέστερα.

Ο στόχος δεν ήταν να παραχθούν στατιστικά γενικεύσιμα δεδομένα. Αντίθετα, η μεθοδολογία παρήγαγε πλούσιες και εφαρμόσιμες ποιοτικές γνώσεις. Αυτές οι πληροφορίες είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για το σχεδιασμό συμμετοχικών εργαλείων, στρατηγικών διευκόλυνσης και

προσαρμόσιμων διαδικασιών που ανταποκρίνονται στην πραγματική δυναμική συμμετοχής που παρατηρείται σε όλο το έργο.

3.1.7 Περιορισμοί και ζητήματα σχεδιασμού

Ορισμένοι μεθοδολογικοί περιορισμοί θα πρέπει επίσης να αναγνωριστούν, καθώς είναι σημαντικοί για την ερμηνεία των ευρημάτων και για τον σχεδιασμό του SCM. Η αξιοποίηση σημειώσεων από τους συντονιστές συνέβαλε στη διατήρηση ενός φυσικού και μη εκφοβιστικού περιβάλλοντος, ωστόσο ενδέχεται να περιόρισε την αποτύπωση ορισμένων λεπτομερειών ή ακριβών διατυπώσεων που χρησιμοποίησαν τα παιδιά. Όπως συμβαίνει σε όλες τις μεθοδολογίες για focus groups, οι ομαδικές δυναμικές ενδέχεται επίσης να επηρέασαν τις ατομικές συνεισφορές, με αποτέλεσμα ορισμένα παιδιά να συμμετέχουν πιο ενεργά από άλλα⁴⁹.

Τα ευρήματα εξαρτώνται επίσης από το πλαίσιο. Δεν θα πρέπει να ερμηνεύονται ως καθολικά αντιπροσωπευτικές όλων των εμπειριών των παιδιών σε ολόκληρη την Ευρώπη. Αντίθετα, παρέχουν ενδεικτικά μοτίβα και πρακτικές γνώσεις που βασίζονται στα συγκεκριμένα πλαίσια που διερευνώνται μέσω των δραστηριοτήτων του έργου.

Αυτοί οι περιορισμοί δεν αποδυναμώνουν την αξία των ευρημάτων. Αντίθετα, ενισχύουν μια σημαντική σχεδιαστική παράμετρο για το SCM: ο μηχανισμός πρέπει να παραμένει ευέλικτος, προσαρμόσιμος και να ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά κάθε ομάδας και ρύθμισης. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να ενθαρρύνονται να προσαρμόζουν τα εργαλεία, τη γλώσσα, τον ρυθμό και τις στρατηγικές συμμετοχής σύμφωνα με τα αναπτυξιακά επίπεδα των παιδιών, τις επικοινωνιακές ανάγκες και τη δυναμική της ομάδας.

3.1.8 Επιπτώσεις λειτουργίας για το SCM

Η μεθοδολογική προσέγγιση παρέχει μια αξιόπιστη και πρακτική βάση για την ανάπτυξη του μηχανισμού Πυξίδα SOCRATES. Συνδυάζοντας τη δομημένη καθοδήγηση με την ευελιξία και δίνοντας προτεραιότητα στις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών, διασφαλίζει ότι το SCM βασίζεται σε πραγματική δυναμική συμμετοχής που παρατηρείται σε διάφορα ευρωπαϊκά πλαίσια.

Το πιο σημαντικό είναι ότι η μεθοδολογία ενημερώνει όχι μόνο τι πρέπει να αντιμετωπίσει το SCM, αλλά και πώς πρέπει να σχεδιαστεί. Δείχνει τη σημασία της δημιουργίας ασφαλών χώρων, της προσαρμογής των μεθόδων συμμετοχής στην ηλικία και το πλαίσιο, της υποστήριξης διαφορετικών μορφών έκφρασης και της αναγνώρισης ότι η συμμετοχή των παιδιών εξαρτάται από σχεσιακές, συναισθηματικές και πρακτικές συνθήκες. Ως εκ τούτου, οι αρχές αυτές

⁴⁹ Morgan, D. L., 1997; Krueger, R. A., & Casey, M. A., 2015.

ενσωματώνονται στο SCM ως βασικά επιχειρησιακά στοιχεία, αντί να αντιμετωπίζονται ως δευτερεύοντα ζητήματα.

3.2 Βασικά πορίσματα σχετικά με τις αντιλήψεις και τις ανάγκες των παιδιών

Ο Μηχανισμός Πυξίδα SOCRATES βασίζεται όχι μόνο σε νομικά και θεωρητικά πλαίσια, αλλά και σε εμπειρικά στοιχεία που αντλούνται από βιωμένες εμπειρίες παιδιών. Τα Focus Groups που πραγματοποιήθηκαν σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για το πώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται τα δικαιώματά τους, πώς κατανοούν τη συμμετοχή, ποιες συνθήκες τα κάνουν να αισθάνονται ασφαλή ή αποκλεισμένα και ποιες μορφές δέσμευσης θεωρούν πιο ουσιαστικές⁵⁰.

Τα πορίσματα αυτά είναι σημαντικά διότι συμβάλλουν στο να διασφαλιστεί ότι το SCM ανταποκρίνεται σε πραγματικές ανάγκες και όχι σε υποτιθέμενες προτεραιότητες. Σύμφωνα με μια προσέγγιση με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα, η μεθοδολογία είχε ως στόχο να παρέχει στα παιδιά έναν ασφαλή, χωρίς αποκλεισμούς και ουσιαστικό χώρο για να εκφράσουν τις απόψεις τους⁵¹. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σε αυτήν την ενότητα, επομένως, αντικατοπτρίζουν επαναλαμβανόμενα θέματα που εντοπίζονται σε διαφορετικά πλαίσια, ενώ αναγνωρίζουν επίσης ότι οι εμπειρίες των παιδιών διαμορφώνονται από την ηλικία, το περιβάλλον, το υπόβαθρο, την αυτοπεποίθηση και τις προηγούμενες συναντήσεις τους με ενήλικες και ιδρύματα.

3.2.1 Ευαισθητοποίηση σχετικά με τα δικαιώματα

Σε όλα τα focus groups, τα παιδιά φάνηκε να έχουν μερική αλλά ουσιαστική επίγνωση των δικαιωμάτων τους. Συχνά συνέδεαν τα δικαιώματα με ευρείες ιδέες δικαιοσύνης, ασφάλειας, σεβασμού και προστασίας, παρά με τυπικές νομικές έννοιες. Ορισμένα παιδιά ήταν σε θέση να προσδιορίσουν συγκεκριμένα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην εκπαίδευση ή το δικαίωμα προστασίας από βλάβη. Ωστόσο, λιγότερα παιδιά φάνηκε να αναγνωρίζουν την ίδια τη συμμετοχή ως δικαίωμα, ιδιαίτερα το δικαίωμα συμμετοχής σε αποφάσεις που τα επηρεάζουν⁵².

⁵⁰United Nations, 1989, Art. 12.; European Commission, 2021.

⁵¹United Nations, 1989, Art. 12.; European Commission, 2021.

⁵² United Nations, 1989, Art. 12.

Αυτό υποδηλώνει ένα χάσμα μεταξύ της επίσημης αναγνώρισης των δικαιωμάτων συμμετοχής των παιδιών και της καθημερινής κατανόησης αυτών των δικαιωμάτων από τα παιδιά⁵³. Για το SCM, η διαπίστωση αυτή είναι σημαντική διότι η συμμετοχή δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτονόητη. Τα παιδιά μπορεί να χρειάζονται δομημένες, κατάλληλες για την ηλικία τους δραστηριότητες που τα βοηθούν να κατανοήσουν όχι μόνο ότι έχουν δικαιώματα, αλλά και ότι οι απόψεις τους έχουν σημασία στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση για τα δικαιώματα θα πρέπει να εισαχθεί μέσω συγκεκριμένων παραδειγμάτων, οικείων καταστάσεων και συμμετοχικών μεθόδων, έτσι ώστε οι νομικές αρχές να αποκτήσουν νόημα στην καθημερινή ζωή των παιδιών⁵⁴.

3.2.2 Αντίληψη της συμμετοχής

Τα παιδιά εξέφραζαν σταθερά την επιθυμία να μοιραστούν τις απόψεις τους, ειδικά σε θέματα που επηρεάζουν άμεσα την καθημερινότητά τους. Αυτά περιελάμβαναν σχολικούς κανόνες, περιβάλλοντα τάξης, σχέσεις με συνομηλίκους, δημόσιους χώρους και κοινοτικές δραστηριότητες. Ταυτόχρονα, πολλά παιδιά έδειχναν αβέβαια για το αν οι ενήλικες θα έπαιρναν στα σοβαρά τις απόψεις τους⁵⁵.

Σε διάφορα πλαίσια, τα παιδιά περιέγραψαν τη συμμετοχή ως κάτι που μπορεί να συμβεί επίσημα, αλλά δεν οδηγεί πάντα σε ορατή αλλαγή. Εκφράσεις παρόμοιες με το «μας ρωτούν, αλλά τίποτα δεν αλλάζει» αντανakλούσαν την αντίληψη ότι οι ενήλικες μπορεί να συλλέγουν τις απόψεις των παιδιών χωρίς να ενεργούν σύμφωνα με αυτές ή να εξηγούν τι συμβαίνει μετά. Αυτό δείχνει ότι η προθυμία των παιδιών να συμμετάσχουν συνδέεται στενά με το αν αντιλαμβάνονται τη συμμετοχή ως ουσιαστική και επακόλουθη⁵⁶.

Για το SCM, η διαπίστωση αυτή ενισχύει τη σημασία του σχεδιασμού της συμμετοχής ως συνεχούς διαδικασίας και όχι ως εφάπαξ διαβούλευσης. Τα παιδιά θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσουν γιατί συμμετέχουν, πώς θα χρησιμοποιηθούν οι συνεισφορές τους και τι είδους ανταπόκριση μπορούν να περιμένουν. Επομένως, οι σαφείς κύκλοι ανατροφοδότησης και η ορατή παρακολούθηση είναι απαραίτητες για να αποφευχθεί η ενίσχυση των αντιλήψεων περί συμβολισμού⁵⁷.

⁵³ United Nations, 1989, Art. 12; European Commission, 2021.

⁵⁴ United Nations, 1989, Art. 12; European Commission, 2021.

⁵⁵ United Nations, 1989, Art. 12; European Commission, 2021.

⁵⁶ European Commission, 2021.

⁵⁷ European Commission, 2021.

3.2.3 Ασφαλείς χώροι

Ένα ισχυρό και επαναλαμβανόμενο θέμα σε όλα τα focus groups ήταν η σημασία του να νιώθουμε ασφαλείς όταν εκφράζουμε απόψεις. Η ασφάλεια έγινε κατανοητή όχι μόνο με φυσικούς όρους, αλλά και συναισθηματικά και κοινωνικά. Τα παιδιά αναφέρθηκαν στην ανάγκη για περιβάλλοντα σεβασμού και μη κριτικής, εμπιστοσύνη στους συντονιστές και στις συντονίστριες, ελευθερία από εκφοβισμό ή γελοιοποίηση από συνομηλίκους και εμπιστευτικότητα όταν συζητούνται ευαίσθητα θέματα⁵⁸.

Ο φόβος των αρνητικών αντιδράσεων από ενήλικες, συνομηλίκους ή μέλη της οικογένειας φάνηκε να περιορίζει τη συμμετοχή σε διάφορα πλαίσια. Μερικά παιδιά ήταν απρόθυμα να μιλήσουν επειδή φοβόντουσαν ότι θα γελούσαν, θα τα διόρθωναν, θα τα παρεξηγούσαν ή θα τα απέρριπταν. Αυτό υποδηλώνει ότι η συμμετοχή δεν μπορεί να περιοριστεί στο να δοθεί στα παιδιά η ευκαιρία να μιλήσουν. Απαιτεί επίσης τη δημιουργία των συνθηκών υπό τις οποίες αισθάνονται αρκετά άνετα για να το κάνουν⁵⁹.

Ως εκ τούτου, για το SCM, οι ασφαλείς χώροι συμμετοχής θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μεθοδολογική απαίτηση. Αυτό περιλαμβάνει εκπαιδευμένους συντονιστές και εκπαιδευμένες συντονίστριες, σαφείς βασικούς κανόνες, διαδικασίες προστασίας, μορφές μικρών ομάδων όπου χρειάζεται και στυλ διευκόλυνσης που μειώνουν ενεργά τον φόβο της κρίσης. Ένας ασφαλής χώρος δεν δημιουργείται μόνο με την πρόσκληση των παιδιών σε ένα δωμάτιο. Δημιουργείται μέσα από σχέσεις, κανόνες, τόνο, ρυθμό και προσοχή στη δυναμική της ομάδας⁶⁰.

3.2.4 Ένταξη και πολυμορφία

Τα ευρήματα των focus groups υποδεικνύουν ότι η συμμετοχή δεν βιώνεται ισότιμα από όλα τα παιδιά. Παιδιά που αντιμετωπίζουν διαρθρωτικές μειονεξίες, συμπεριλαμβανομένης της αναπηρίας, του μεταναστευτικού υπόβαθρου, της κοινωνικοοικονομικής ευαλωτότητας, των γλωσσικών εμποδίων ή της χαμηλότερης αυτοπεποίθησης, ενδέχεται να αντιμετωπίζουν πρόσθετα εμπόδια όταν επιχειρούν να εκφράσουν τις απόψεις τους⁶¹.

Ορισμένα παιδιά φάνηκε να έχουν λιγότερες ευκαιρίες συμμετοχής, ενώ άλλα δυσκολεύτηκαν να κατανοήσουν τις δραστηριότητες λόγω γλωσσικών, γνωστικών ή συγκεκριμένων εμποδίων. Σε ομαδικά περιβάλλοντα, τα παιδιά με χαμηλότερη αυτοπεποίθηση ή λιγότερους επικοινωνιακούς πόρους ενδέχεται επίσης να αισθάνονται λιγότερο ορατά ή λιγότερο

⁵⁸European Commission, 2021; European Parliament and Council, 2016.

⁵⁹United Nations, 1989, Art. 12; European Commission, 2021.

⁶⁰European Commission, 2021; European Parliament and Council, 2016.

⁶¹European Commission, 2021; European Parliament, Council and Commission, 2017.

αναγνωρισμένα ως ισότιμοι συνομιλητές. Το εύρημα αυτό συνάδει με την αρχή της μη διάκρισης και ενισχύει την άποψη ότι η ισότιμη πρόσβαση από μόνη της δεν επαρκεί⁶².

Ως εκ τούτου, για το SCM, η ένταξη θα πρέπει να νοείται ως ισότιμη συμμετοχή. Αυτό σημαίνει προσαρμογή μεθόδων, εργαλείων, γλώσσας και στρατηγικών διευκόλυνσης για να διασφαλιστεί ότι όλα τα παιδιά μπορούν να συμμετέχουν ουσιαστικά. Το προσβάσιμο υλικό, η οπτική υποστήριξη, η εργασία σε μικρές ομάδες, οι εναλλακτικές μορφές έκφρασης και η προληπτική προσοχή στα περιθωριοποιημένα παιδιά δεν αποτελούν πρόσθετα στοιχεία, αλλά κεντρικά χαρακτηριστικά του μηχανισμού⁶³.

3.2.5 Προτιμώμενοι τρόποι συμμετοχής

Τα παιδιά έδειξαν σαφή προτίμηση για διαδραστικές, δημιουργικές και ελκυστικές μορφές συμμετοχής παρά για παραδοσιακές συζητήσεις υπό την ηγεσία ενηλίκων. Τα παιχνίδια, τα παιχνίδια ρόλων, το σχέδιο, η αφήγηση ιστοριών, τα ψηφιακά εργαλεία, τα βίντεο και οι συζητήσεις σε μικρές ομάδες προσδιορίστηκαν συχνά ως μορφές που μπορούν να κάνουν τη συμμετοχή πιο προσιτή και παρακινητική⁶⁴.

Η ψηφιακή συμμετοχή θεωρήθηκε δυνητικά ενδυναμωτική, ειδικά όταν επέτρεπε στα παιδιά να εκφραστούν δημιουργικά ή με κάποιο βαθμό απόστασης από την άμεση δημόσια έκθεση. Ταυτόχρονα, τα παιδιά φάνηκαν επίσης να γνωρίζουν πιθανούς κινδύνους για την ασφάλεια στο διαδίκτυο, πράγμα που σημαίνει ότι οι ψηφιακές μέθοδοι θα πρέπει να χρησιμοποιούνται προσεκτικά και με κατάλληλα μέτρα προστασίας⁶⁵.

Οι προτιμήσεις αυτές υποδηλώνουν ότι το SCM θα πρέπει να υιοθετήσει προσεγγίσεις μικτής και πολυτροπικής συμμετοχής. Εργαλεία εκτός σύνδεσης, όπως σχέδια, χάρτες, παιχνίδια ρόλων και ομαδική συζήτηση, μπορούν να συνδυαστούν με απλές ψηφιακές μορφές, όπου χρειάζεται. Στόχος δεν είναι να χρησιμοποιηθούν δημιουργικά ή ψηφιακά εργαλεία ως διακοσμητικά στοιχεία, αλλά να διευρυνθούν οι τρόποι με τους οποίους τα παιδιά μπορούν να επικοινωνήσουν, ειδικά όταν η λεκτική συζήτηση από μόνη της μπορεί να αποκλείσει ορισμένους συμμετέχοντες⁶⁶.

⁶² European Commission, 2021; European Parliament, Council and Commission, 2017.

⁶³ European Commission, 2021; European Parliament, Council and Commission, 2017.

⁶⁴ European Commission, 2021.

⁶⁵ European Commission, 2021; European Parliament and Council, 2016.

⁶⁶ European Commission, 2021.

3.2.6 Εμπιστοσύνη και σχέσεις με ενήλικες

Η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ παιδιών και ενηλίκων αναδείχθηκε ως βασικός παράγοντας που επηρεάζει την ουσιαστική συμμετοχή. Τα παιδιά φάνηκαν πιο πρόθυμα να συμμετάσχουν όταν οι ενήλικες άκουγαν ενεργά, απέφευγαν την κρίση, ανταποκρίνονταν με σεβασμό και επικοινωνούσαν ανοιχτά. Αντίθετα, οι ιεραρχικές, απορριπτικές ή αυταρχικές προσεγγίσεις φάνηκε να μειώνουν την αυτοπεποίθηση και την προθυμία των παιδιών να συνεισφέρουν⁶⁷.

Η εμπιστοσύνη φαίνεται να αναπτύσσεται με την πάροδο του χρόνου και όχι μέσω μεμονωμένων διαβουλεύσεων. Τα παιδιά πρέπει να βιώσουν συνέπεια μεταξύ αυτού που λένε οι ενήλικες και αυτού που κάνουν. Εάν οι ενήλικες προσκαλέσουν τα παιδιά να συμμετάσχουν αλλά δεν ακούσουν προσεκτικά, δεν εξηγήσουν τις αποφάσεις ή αποτύχουν να δώσουν συνέχεια, η εμπιστοσύνη μπορεί να αποδυναμωθεί. Εάν οι ενήλικες ανταποκριθούν με υπομονή, σαφήνεια και σεβασμό, τα παιδιά είναι πιο πιθανό να αντιληφθούν τη συμμετοχή ως αξιόλογη⁶⁸.

Για το SCM, αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη ικανοτήτων για εκπαιδευτικούς, συντονιστές και συντονίστριες και άλλους ενήλικες είναι απαραίτητη. Οι ενήλικες χρειάζονται πρακτικές δεξιότητες στην παιδοκεντρική επικοινωνία, την ενεργητική ακρόαση, τη διευκόλυνση της ομάδας, την προσιτή εξήγηση και την ανατροφοδότηση. Ο ρόλος τους δεν είναι μόνο να διαχειρίζονται δραστηριότητες, αλλά να δημιουργούν τις σχεσιακές συνθήκες που επιτρέπουν στη συμμετοχή να αποκτήσει νόημα⁶⁹.

3.2.7 Σύνδεση μεταξύ συμμετοχής και ευημερίας

Τα παιδιά συχνά συνέδεαν τη συμμετοχή με τη συναισθηματική ευεξία, την αυτοπεποίθηση και την αίσθηση του ανήκειν. Το να ακούγονται και να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη μπορεί να κάνει τα παιδιά να αισθάνονται ότι εκτιμώνται, συμπεριλαμβάνονται και έχουν περισσότερα κίνητρα να συμμετάσχουν στη σχολική ή κοινοτική ζωή. Ως εκ τούτου, η συμμετοχή μπορεί να υποστηρίξει όχι μόνο τη δημοκρατική μάθηση, αλλά και ευρύτερες διαστάσεις της ευημερίας και της ένταξης⁷⁰.

Αυτό το εύρημα υποδηλώνει ότι η συμμετοχή δεν πρέπει να πλαισιώνεται μόνο ως πολιτική ή διαδικαστική πρακτική. Έχει επίσης προστατευτική και αναπτυξιακή διάσταση. Όταν τα παιδιά

⁶⁷ United Nations, 1989, Art. 12; European Commission, 2021

⁶⁸ European Commission, 2021

⁶⁹ European Commission, 2021

⁷⁰ United Nations, 1989, Art. 12; European Parliament, Council and Commission, 2017.

βιώνουν ότι η φωνή τους έχει σημασία, μπορεί να αναπτύξουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, ισχυρότερη κοινωνική σύνδεση και μια πιο θετική σχέση με το περιβάλλον γύρω τους⁷¹.

Για το SCM, αυτό σημαίνει ότι η συμμετοχή θα πρέπει να νοείται τόσο ως δικαίωμα όσο και ως διαδικασία που μπορεί να στηρίξει την ευημερία. Οι δραστηριότητες θα πρέπει επομένως να δίνουν προσοχή όχι μόνο σε αυτά που λένε τα παιδιά, αλλά και στο πώς η συμμετοχή επηρεάζει την αίσθηση της αυτοπεποίθησης, της αναγνώρισης και του ανήκειν⁷².

3.2.8 Οριζόντιες ανάγκες που εντοπίστηκαν και επιπτώσεις

Αρκετές βασικές ανάγκες προέκυψαν με συνέπεια σε όλα τα focus groups και αποτελούν ένα σημαντικό εμπειρικό θεμέλιο για το SCM. Τα παιδιά εξέφρασαν την ανάγκη για αναγνώριση, θέλοντας να αναγνωριστούν και να εκτιμηθεί η φωνή τους. Εξέφρασαν επίσης την ανάγκη για επιρροή, αναμένοντας ότι οι συνεισφορές τους θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κάποια μορφή ορατής ανταπόκρισης ή αλλαγής. Η σαφήνεια ήταν μια άλλη επαναλαμβανόμενη ανάγκη: τα παιδιά πρέπει να καταλάβουν γιατί συμμετέχουν, τι αναμένεται από αυτά και τι θα συμβεί με τη συμβολή τους⁷³.

Η στήριξη αναδείχθηκε επίσης απαραίτητη. Τα παιδιά μπορεί να χρειάζονται καθοδήγηση, ενθάρρυνση, δεξιότητες και επιβεβαίωση για να συμμετέχουν με αυτοπεποίθηση. Τέλος, η ισότητα ήταν ένα οριζόντιο μέλημα, καθώς οι ευκαιρίες συμμετοχής των παιδιών δεν πρέπει να εξαρτώνται από το υπόβαθρο, την ικανότητα, την αυτοπεποίθηση ή την κοινωνική θέση⁷⁴.

Συνολικά, οι ανάγκες αυτές καταδεικνύουν διάφορες επιπτώσεις για το SCM. Η συμμετοχή θα πρέπει να ενσωματωθεί ως μια συνεχής και διαφανής διαδικασία, παρά ως μια εφάπαξ δραστηριότητα. Το πλαίσιο θα πρέπει να παρέχει φιλικά προς τα παιδιά, ευέλικτα και κατάλληλα για την ηλικία εργαλεία. Οι δομές συμμετοχής θα πρέπει να είναι χωρίς αποκλεισμούς και προσβάσιμες, με μηχανισμούς ανατροφοδότησης και λογοδοσίας που καθιστούν ορατό τον αντίκτυπο της συνεισφοράς των παιδιών. Οι ενήλικες που εργάζονται με παιδιά θα πρέπει επίσης να υποστηρίζονται μέσω της ανάπτυξης ικανοτήτων, ώστε να μπορούν να διευκολύνουν αποτελεσματικά τον διάλογο, την εμπιστοσύνη και την κοινή λήψη αποφάσεων⁷⁵.

Συνολικά, τα στοιχεία δείχνουν ότι τα παιδιά είναι πρόθυμοι και ικανοί συμμετέχοντες, αλλά ότι συστημικά, σχεσιακά και μεθοδολογικά εμπόδια μπορεί να περιορίσουν την πλήρη υλοποίηση

⁷¹European Commission, 2021; European Parliament, Council and Commission, 2017.

⁷²United Nations, 1989, Art. 12; European Parliament, Council and Commission, 2017.

⁷³United Nations, 1989, Art. 12; European Commission, 2021.

⁷⁴European Commission, 2021; European Parliament, Council and Commission, 2017.

⁷⁵European Commission, 2021.

των δικαιωμάτων συμμετοχής τους. Το SCM ενσωματώνει αυτές τις ιδέες δημιουργώντας ένα πλαίσιο στο οποίο οι φωνές των παιδιών όχι μόνο συλλέγονται, αλλά υποστηρίζονται, επικοινωνούνται, ανταποκρίνονται και συνδέονται με τα περιβάλλοντα και τα συστήματα που επηρεάζουν τη ζωή τους⁷⁶.

3.3 Εμπόδια στη συμμετοχή και τη συνεργασία με τις αρχές

Πριν διερευνήσουμε τα συγκεκριμένα εμπόδια που εντοπίζονται μέσω των focus groups, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι οι εμπειρίες συμμετοχής των παιδιών διαμορφώνονται από μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση συναισθηματικών, σχεσιακών, γνωστικών και δομικών παραγόντων. Σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες, ορισμένες προκλήσεις εμφανίζονται επαναλαμβανόμενες, συμπεριλαμβανομένων των δυσκολιών στην κατανόηση των θεσμικών διαδικασιών, του φόβου της κρίσης, της άνισης πρόσβασης σε ευκαιρίες και των διακυμάνσεων στη δυναμική της ομάδας⁷⁷. Αυτή η ενότητα, επομένως, παρουσιάζει τα εμπόδια όπως παρατηρήθηκαν και ερμηνεύτηκαν κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων, επισημαίνοντας μοτίβα που μπορεί να επηρεάσουν διαφορετικά τα παιδιά ανάλογα με την ηλικία, την αυτοπεποίθηση, την προηγούμενη εμπειρία, το κοινωνικό υπόβαθρο και τους παράγοντες του πλαισίου. Ο στόχος είναι να παρέχει μια λεπτή κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη συμμετοχή και να ενημερώσει τον σχεδιασμό του SCM με τρόπους που να ανταποκρίνονται, χωρίς αποκλεισμούς και να προσαρμόζονται.

3.3.1 Κατανόηση του χάσματος συμμετοχής μέσα από τις εμπειρίες των παιδιών

Με βάση τα focus groups που διεξήχθησαν σε όλη την Αυστρία, την Ελλάδα, την Ιταλία, τη Ρουμανία και την Ισπανία, το χάσμα μεταξύ του δικαιώματος συμμετοχής των παιδιών και της εμπειρίας τους δεν φαίνεται να προκύπτει από έλλειψη ενδιαφέροντος ή προθυμίας να συνεισφέρουν. Σε όλα τα πλαίσια, τα παιδιά εξέφραζαν σταθερά περιέργεια, ισχυρές απόψεις και επιθυμία να βελτιώσουν το περιβάλλον τους. Αντίθετα, φαίνεται να προκύπτουν εμπόδια από την αλληλεπίδραση της συναισθηματικής ανασφάλειας, των απρόσιτων συστημάτων, των θεσμικών πολιτισμών και των μεθόδων συμμετοχής που δεν είναι πλήρως προσαρμοσμένες στην πραγματικότητα των παιδιών.

Τα στοιχεία από τα focus groups δείχνουν ότι τα εμπόδια συμμετοχής σπάνια λειτουργούν μεμονωμένα. Οι τεχνικές προκλήσεις μπορούν να ενισχύσουν τη συναισθηματική ανασφάλεια, ενώ η θεσμική αδυναμία πρόσβασης μπορεί να συμβάλει σε αισθήματα αδυναμίας. Η αρνητική

⁷⁶ United Nations, 1989, Art. 12; European Commission, 2021; European Parliament, Council and Commission, 2017.

⁷⁷ European Commission, 2021

δυναμική της ομάδας μερικές φορές αποθαρρύνει τα παιδιά από το να μιλήσουν, ακόμη και όταν υπάρχουν επίσημες ευκαιρίες. Αυτός ο συνδυασμός δημιουργεί ένα «κενό συμμετοχής», στο οποίο τα παιδιά μπορεί να κληθούν να συνεισφέρουν, αλλά δεν έχουν σταθερά τη δυνατότητα να το κάνουν με ασφαλή, κατανοητό και ουσιαστικό τρόπο⁷⁸.

Τα ευρήματα δείχνουν ότι αυτά τα εμπόδια επηρεάζουν τα παιδιά διαφορετικά ανάλογα με την ηλικία, τα επίπεδα αυτοπεποίθησης, τις προηγούμενες εμπειρίες συμμετοχής, το κοινωνικό υπόβαθρο και τη δυναμική της ομάδας. Η συμμετοχή θα πρέπει επομένως να προσεγγιστεί ως η δημιουργία συνθηκών στις οποίες τα παιδιά αισθάνονται ικανά, νόμιμα και αρκετά ασφαλή για να συμμετάσχουν.

3.3.2 Γνωστικοί και τεχνικοί φραγμοί: Η παγίδα της πολυπλοκότητας και της ορολογίας

Η γλώσσα και η εννοιολογική προσβασιμότητα αναδείχθηκαν ως βασικοί παράγοντες που περιορίζουν τη δέσμευση. Τα παιδιά συχνά αποδεσμεύονταν όταν οι διαδικασίες συμμετοχής βασίζονταν σε αφηρημένο, θεσμικό ή ενηλικοκεντρικό λεξιλόγιο που δεν εξηγούνταν επαρκώς ή δεν ήταν πλαισιωμένο⁷⁹. Στην Αυστρία, οι συντονιστές ανέφεραν ότι ακόμη και βασικοί όροι του πολίτη, συμπεριλαμβανομένων των αναφορών σε τοπικές αρχές ή θεσμικούς φορείς, μερικές φορές παρεξηγήθηκαν από τους νεότερους συμμετέχοντες. Τα παιδιά περιστασιακά ερμήνευαν αυτές τις έννοιες μέσω άσχετων προσωπικών αναφορών ή παρέμεναν σιωπηλά για να μην φαίνονται μπερδεμένα. Παρόμοια μοτίβα παρατηρήθηκαν στην Ισπανία, ειδικά μεταξύ των μικρότερων παιδιών που δυσκολεύτηκαν με δραστηριότητες συμμετοχής που περιελάμβαναν θεσμικούς ρόλους, πολιτικές διαδικασίες ή διαδικασίες λήψης αποφάσεων χωρίς συγκεκριμένα παραδείγματα.

Η σύγχυση ήταν συχνά ανεπαίσθητη και εκδηλωνόταν έμμεσα μέσω της αποδέσμευσης, της απόσπασης της προσοχής, της σιωπής ή της ενοχλητικής συμπεριφοράς. Τα παιδιά που δεν κατανοούσαν πλήρως μια δραστηριότητα μερικές φορές αποσύρονταν χωρίς να εκφράσουν ρητά τη δυσκολία τους. Αυτό υποδηλώνει ότι η χαμηλή συμμετοχή δεν υποδηλώνει αυτόματα έλλειψη κινήτρων. Μπορεί να αντικατοπτρίζει ανεπαρκή προσαρμογή των εννοιών.

Η τεχνική προσβασιμότητα εκτείνεται πέρα από την απλοποίηση της γλώσσας. Τα παιδιά φαίνεται να επωφελούνται από διαδικασίες συμμετοχής που είναι γνωστικά υποστηριζόμενες, συνδέοντας αφηρημένες ιδέες του πολίτη με καθημερινές εμπειρίες, οικεία περιβάλλοντα ή συγκεκριμένα παραδείγματα. Στην Ισπανία, οι δραστηριότητες που συνδέονται με σχολικούς χώρους, παιδικές χαρές ή ορατά κοινοτικά ζητήματα φάνηκε να δημιουργούν μεγαλύτερη

⁷⁸ Lundy, L., 2007; European Commission, 2021

⁷⁹ UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

συμμετοχή από τις αφηρημένες συζητήσεις σχετικά με τη διακυβέρνηση ή τους θεσμούς. Τα εργαλεία συμμετοχής μπορούν επομένως να λειτουργήσουν όχι μόνο ως εργαλεία διαβούλευσης αλλά και ως μηχανισμοί που μεταφράζουν τη θεσμική γλώσσα στην καθημερινή πραγματικότητα των παιδιών⁸⁰.

3.3.3 Συναισθηματικά και σχεσιακά εμπόδια: φόβος της κρίσης των ενηλίκων

Σε όλες τις χώρες, τα παιδιά περιέγραψαν τη συμμετοχή ως συναισθηματικά επικίνδυνη όταν οι αλληλεπιδράσεις με τους ενήλικες θεωρούνταν αξιολογικές, ιεραρχικές ή απρόβλεπτες. Ο φόβος της κρίσης των ενηλίκων φάνηκε να είναι ένα σημαντικό εμπόδιο. Στην Ελλάδα, τα παιδιά περιέγραψαν ανησυχίες σχετικά με το να πουν κάτι «λάθος», να διορθωθούν δημόσια ή να θεωρηθούν «ανόητα». Οι ενήλικες θεωρούνταν συχνά ανυπόμονοι ή απορριπτικοί, ιδιαίτερα όταν τα παιδιά δυσκολεύονταν να διατυπώσουν ιδέες. Στην Ιταλία, τα παιδιά αντιλαμβάνονταν ότι οι ενήλικες απέδιδαν φυσικά λιγότερη αξία στις απόψεις τους, αποθαρρύνοντας τη συμμετοχή πριν ξεκινήσει. Τα παιδιά μερικές φορές αυτολογοκρίνονταν, απλοποιούσαν τις ιδέες ή απέφευγαν να μιλήσουν όταν περίμεναν ότι οι συνεισφορές τους δεν θα λαμβάνονταν σοβαρά υπόψη.

Αυτά τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η συναισθηματική ασφάλεια είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή. Τα παιδιά ήταν πιο πιθανό να συνεισφέρουν όταν οι συντονιστές και οι συντονίστριες επέδειξαν ενεργητική ακρόαση, υπομονή, περιέργεια και μη επικριτική συμπεριφορά⁸¹. Στην Ελλάδα, οι συμμετέχοντες τόνισαν σχεσιακές συμπεριφορές που τους βοήθησαν να νιώσουν σεβασμό, συμπεριλαμβανομένης της διατήρησης οπτικής επαφής, της υποβολής επακόλουθων ερωτήσεων, της αποφυγής διακοπών και της ήρεμης απάντησης στην αβεβαιότητα ή τα λάθη. Η συμμετοχή φαίνεται να είναι βαθιά σχεσιακή και οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις από μόνες τους δεν μπορούν να ξεπεράσουν τις συμπεριφορές των ενηλίκων που ενισχύουν την ιεραρχία ή τον εκφοβισμό. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες απαιτούν τόσο τεχνικές όσο και σχεσιακές ικανότητες για να υποστηρίξουν τη συμμετοχή χωρίς αποκλεισμούς⁸².

3.3.4 Δυναμική ομοτίμων και ανάγκη για ασφαλείς χώρους συμμετοχής

Τα εμπόδια προκύπτουν επίσης από την οριζόντια δυναμική μεταξύ των ίδιων των παιδιών. Στη Ρουμανία και την Ελλάδα, τα παιδιά ανέφεραν φόβο μήπως γελοιοποιηθούν, επικριθούν ή κριθούν από τους συμμαθητές τους, ιδιαίτερα σε μεγάλες ομάδες. Αυτή η ανησυχία ήταν πιο

⁸⁰ LLundy, L., 2007; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

⁸¹ LLundy, L., 2007; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

⁸² Lundy, A., 2007.

έντονη μεταξύ των πιο ήσυχων συμμετεχόντων ή εκείνων με χαμηλότερη κοινωνική κυριαρχία. Στην Αυστρία, οι συντονιστές και οι συντονίστριες παρατήρησαν ότι όταν οι κυρίαρχοι συμμετέχοντες χλεύαζαν ή απέρριπταν άλλους, τα πιο συγκρατημένα παιδιά αποσύρονταν, αφήνοντας τη συμμετοχή συγκεντρωμένη μεταξύ των πιο σίγουρων.

Αυτές οι ιδέες υποδηλώνουν ότι η συμμετοχή πρέπει να προσεγγιστεί ως μια ομαδική δυναμική που απαιτεί ενεργητική διευκόλυνση και όχι παθητική μετριοπάθεια. Οι ασφαλείς χώροι συμμετοχής φαίνεται να εξαρτώνται από τη σκόπιμη διευκόλυνση, την προσεκτική διαχείριση της δυναμικής της ομάδας και την ενίσχυση των κανόνων αλληλεπίδρασης με σεβασμό⁸³. Οι μορφές μικρών ομάδων τριών έως πέντε παιδιών φάνηκε να μειώνουν σταθερά το άγχος και να αυξάνουν τη συμμετοχή, ενώ οι βασικοί κανόνες που αναπτύχθηκαν από κοινού σχετικά με την ακρόαση, τον σεβασμό και τα λάθη βοήθησαν στη δημιουργία συναισθηματικά ασφαλέστερων και πιο προβλέψιμων περιβαλλόντων.

3.3.5 Διαρθρωτικά και Θεσμικά εμπόδια

Οι δομικοί παράγοντες φαίνεται επίσης να περιορίζουν τη συμμετοχή, ακόμη και όταν τα παιδιά έχουν κίνητρα. Στην Αυστρία και την Ισπανία, τα παιδιά εξέφρασαν συχνά αβεβαιότητα σχετικά με το ποια ιδρύματα ήταν υπεύθυνα για την αντιμετώπιση κοινοτικών ζητημάτων ή πώς να επικοινωνήσουν με τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων. Πολλοί δεν κατανοούσαν τις θεσμικές ευθύνες και τα κανάλια συμμετοχής, συμβάλλοντας σε μια αίσθηση θεσμικής απόστασης. Στην Ελλάδα, τα αυστηρά σχολικά προγράμματα και η περιορισμένη κατανομή του χρόνου περιόρισαν περαιτέρω τη συμμετοχή, καθώς οι δραστηριότητες ανταγωνίζονταν τις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών, με αποτέλεσμα συχνά τη βιαστική ή επιφανειακή ενασχόληση. Αυτά τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η ουσιαστική συμμετοχή μπορεί να απαιτεί ορατές, προσβάσιμες και συνεχείς δομές, που υποστηρίζονται θεσμικά μέσω της κατανομής χρόνου, της προετοιμασίας των συντονιστών και της οργανωτικής δέσμευσης. Χωρίς δομική συνέχεια, η συμμετοχή φαίνεται να εξαρτάται από τα ατομικά κίνητρα των ενηλίκων και όχι από την ενσωματωμένη δημοκρατική πρακτική⁸⁴.

3.3.6 Το χάσμα αυτενέργειας και η απογοήτευση από τη συμμετοχή

Ένα οριζόντιο εύρημα σχετίζεται με την αντίληψη των παιδιών για την ικανότητά τους να επηρεάζουν την αλλαγή. Πολλοί εξέφρασαν αμφιβολίες για το αν οι ενήλικες θα άκουγαν πραγματικά ή θα ενεργούσαν. Στη Ρουμανία, αυτό μερικές φορές εμφανιζόταν ως εσωτερικευμένη αυτοαμφισβήτηση, με τα παιδιά να πιστεύουν ότι ήταν «πολύ μικρά» για να

⁸³Lundy, L., 2007; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

⁸⁴European Commission, 2021.

κάνουν τη διαφορά. Στην Αυστρία και την Ελλάδα, τα μεγαλύτερα παιδιά περιέγραψαν ρητό σκεπτικισμό απέναντι στους θεσμούς και τις αντιδράσεις των ενηλίκων, περιμένοντας ότι οι ιδέες θα αγνοηθούν ή θα αντιμετωπιστούν επιφανειακά. Οι προηγούμενες εμπειρίες του ανήκουστου συνέβαλαν στις αντιλήψεις της συμβολικής συμμετοχής.

Αυτό το «χάσμα αυτενέργειας» φαίνεται να επηρεάζει τα κίνητρα ακόμη και πριν ξεκινήσει η συμμετοχή. Τα παιδιά τόνισαν ότι η λήψη ειλικρινών εξηγήσεων, ορατής παρακολούθησης και αποδείξεων ότι οι ενήλικες εξέτασαν σοβαρά τη συνεισφορά τους είχε μεγαλύτερη σημασία από την αποδοχή όλων των ιδεών⁸⁵. Η συμμετοχή και η εμπιστοσύνη φαίνεται να αλληλοενισχύονται: όταν τα παιδιά αντιλαμβάνονται γνήσια εκτίμηση και διαφανή επικοινωνία, είναι πιο πιθανό να εμπλακούν ξανά. Οι συμβολικές ή σιωπηλές απαντήσεις φαίνεται να μειώνουν την προθυμία για συμμετοχή⁸⁶.

3.3.7 Εμπόδια που επηρεάζουν τα ευάλωτα και περιθωριοποιημένα παιδιά

Τα εμπόδια συμμετοχής επιδεινώνονται περαιτέρω για τα παιδιά που αντιμετωπίζουν πρόσθετες ευπάθειες, συμπεριλαμβανομένων των γλωσσικών φραγμών, των γνωστικών διαφορών, της αναπηρίας, των μεταναστευτικών εμπειριών ή των κοινωνικοοικονομικών μειονεκτημάτων⁸⁷. Στην Αυστρία, οι συντονιστές σημείωσαν ότι ορισμένα παιδιά με μεταναστευτικό υπόβαθρο δυσκολεύτηκαν να παρακολουθήσουν τις συζητήσεις από την αρχή, αρχικά φαίνονταν ντροπαλά αλλά αντανakλούσαν περιορισμένη κατανόηση του περιεχομένου. Τα γλωσσικά και γνωστικά εμπόδια φαίνεται να οδηγούν σε αποκλεισμό εάν η συμμετοχή σε δραστηριότητες δεν προσαρμόζεται και δεν υποστηρίζεται συνεχώς.

Η ένταξη δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ως πρόσθετο στοιχείο. Η προσβασιμότητα πρέπει να ενσωματωθεί στο σχεδιασμό συμμετοχής⁸⁸. Οι στρατηγικές πολυτροπικής επικοινωνίας — συμπεριλαμβανομένων οπτικών στηρίξεων, ενσώματων δραστηριοτήτων, απλοποιημένων εξηγήσεων, επιδείξεων, επανάληψης και εναλλακτικών εκφραστικών μορφών— φαίνονται απαραίτητες⁸⁹. Τα παιδιά από μεταναστευτικό υπόβαθρο μπορεί να βιώσουν θεσμική δυσπιστία ή μη εξοικείωση με τις κουλτούρες συμμετοχής, καθιστώντας τη σχεσιακή οικοδόμηση εμπιστοσύνης κρίσιμη. Κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες, όπως η περιορισμένη πρόσβαση σε ψηφιακά εργαλεία ή μεταφορές, επηρεάζουν επίσης τη συμμετοχή και απαιτούν προληπτική προσαρμογή πέρα από την επίσημη ένταξη και μόνο.

⁸⁵ Hart, R.A., 1992; Lundy, 2007.

⁸⁶ Hart, R.A., 1992; Lundy, 2007.

⁸⁷ European Commission, 2021.

⁸⁸ European Commission, 2021.

⁸⁹ UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

3.3.8 Δυναμική των φύλων και μορφές συμμετοχής

Το φύλο δεν φαίνεται να καθορίζει ποια θέματα ενδιαφέρουν τα παιδιά, αλλά μπορεί να επηρεάσει τα στυλ συμμετοχής, τα πρότυπα επικοινωνίας και τη δυναμική της ομάδας. Στη Ρουμανία, τα αγόρια συμμετείχαν πιο αυθόρμητα σε λεκτικές ανταλλαγές, ενώ τα κορίτσια συμμετείχαν περισσότερο μέσω δομημένων και οπτικών δραστηριοτήτων. Στην Ελλάδα, τα κορίτσια έτειναν να υιοθετούν συνεργατικά στυλ επικοινωνίας, βασιζόμενα στις ιδέες των συνομηλίκων τους και αναζητώντας συναίνεση, ενώ τα αγόρια διέκοπταν συχνότερα ή ανταγωνίζονταν για χώρο ομιλίας.

Οι ανισότητες συμμετοχής συχνά σχετίζονται λιγότερο με το ίδιο το φύλο παρά με την αλληλεπίδραση μεταξύ κυρίαρχων και συγκρατημένων στυλ επικοινωνίας. Στην Αυστρία και την Ισπανία, οι μη ισορροπημένες ομαδικές συνθέσεις ενέτειναν αυτή τη δυναμική, με τα κορίτσια σε ανδροκρατούμενες ομάδες να γίνονται μερικές φορές πιο συγκρατημένα. Αυτά τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι η ενεργή διευκόλυνση, η δομημένη σειρά, οι μικρές ομάδες, οι συνεργατικές δραστηριότητες και οι ποικίλες μέθοδοι επικοινωνίας είναι σημαντικές για τη διασφάλιση της προσβασιμότητας για διαφορετικά στυλ επικοινωνίας. Η ίση συμμετοχή δεν σημαίνει απαραίτητα ταυτόσημες συνεισφορές. Τα πλαίσια θα πρέπει να εκτιμούν εξίσου πολλαπλές μορφές έκφρασης⁹⁰.

3.4 Συνέπειες για τον σχεδιασμό του SCM

Τα ποιοτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν μέσω των διακρατικών focus groups και αναλύθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, προσφέρουν σημαντικές μεθοδολογικές ενδείξεις για το σχεδιασμό του μηχανισμού του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES. Αν και τα ευρήματα δεν πρέπει να ερμηνεύονται ως εξαντλητικά ή στατιστικά αντιπροσωπευτικά των εμπειριών όλων των παιδιών σε ολόκληρη την Ευρώπη, παρέχουν μια ισχυρή εμπειρική βάση για τον εντοπισμό συνθηκών που φαίνεται να υποστηρίζουν την ουσιαστική, χωρίς αποκλεισμούς και ευαίσθητη στα παιδιά συμμετοχή⁹¹.

Συνολικά, τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι το SCM δεν πρέπει να σχεδιαστεί ως ένα σταθερό μοντέλο διαβούλευσης, αλλά ως ένα ευέλικτο συμμετοχικό πλαίσιο που έχει τις ρίζες του στις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών. Τα στοιχεία υπογραμμίζουν ότι η συμμετοχή των παιδιών εξαρτάται όχι μόνο από την ευκαιρία έκφρασης απόψεων, αλλά και από τη συναισθηματική ασφάλεια, την προσβάσιμη γλώσσα, την υποστηρικτική συμπεριφορά των ενηλίκων, τη

⁹⁰ Lundy, L., 2007; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

⁹¹ UN Committee on the Rights of the Child, 2009; European Commission, 2021.

δυναμική της ομάδας χωρίς αποκλεισμούς, τις ορατές οδούς προς τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων και τη σαφή ανατροφοδότηση μετά τη συμμετοχή⁹².

Σε αυτή τη βάση, οι ακόλουθες σχεδιαστικές επιπτώσεις μεταφράζουν τα στοιχεία από τα focus groups σε επιχειρησιακές κατευθύνσεις για το Πλαίσιο SCM και την επακόλουθη Εργαλειοθήκη.

3.4.1 Από τη διαβούλευση στην ανάπτυξη αυτενέργειας

Το SCM προορίζεται να λειτουργεί πρωτίστως ως διαδικασία δημιουργίας οργανισμών και όχι μόνο ως εργαλείο διαβούλευσης. Σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες, ένα επαναλαμβανόμενο εμπόδιο φαίνεται να μην είναι η απουσία ιδεών μεταξύ των παιδιών, αλλά μάλλον η περιορισμένη αντίληψή τους ότι μπορούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις. Πολλά παιδιά περιέγραψαν ότι αισθάνονται «πολύ μικρά», ανεπαρκώς αξιόπιστα ή απίθανο να ληφθούν σοβαρά υπόψη από ενήλικες και ιδρύματα. Αυτό υποδηλώνει ότι το SCM θα πρέπει να δημιουργήσει συνθήκες που βοηθούν τα παιδιά να χτίσουν σταδιακά αυτοπεποίθηση, να αναγνωρίσουν την αξία των προοπτικών τους και να αντιληφθούν τη συμμετοχή ως μια διαδικασία που μπορεί να οδηγήσει σε ανταπόκριση⁹³.

Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι τα αρχικά στάδια της Πυξίδας θα πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στην ψυχολογική ασφάλεια, την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και την προετοιμασία της ομάδας. Πριν ζητηθεί από τα παιδιά να εντοπίσουν προβλήματα, να τα διερευνήσουν ή να διατυπώσουν προτάσεις, οι συντονιστές και συντονίστριες μπορεί να χρειαστούν υποστήριξη για τη δημιουργία ασφαλών χώρων, τον καθορισμό απλών βασικών κανόνων και τη διαχείριση της δυναμικής της ομάδας. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για πιο ήσυχα παιδιά, παιδιά με χαμηλότερη αυτοπεποίθηση και παιδιά που μπορεί να αισθάνονται εκτεθειμένα ή ευάλωτα μπροστά σε συνομηλίκους⁹⁴.

Ως εκ τούτου, ο σχεδιασμός του SCM θα πρέπει να αποφεύγει την αντιμετώπιση της συμμετοχής ως μιας μοναδικής στιγμής κατά την οποία ζητείται απλώς από τα παιδιά να εκφράσουν τη γνώμη τους. Αντίθετα, θα πρέπει να υποστηρίζει μια σταδιακή διαδικασία μέσω της οποίας τα παιδιά μπορούν να αναγνωρίσουν ότι οι εμπειρίες τους έχουν σημασία, να εξερευνήσουν ζητήματα με άλλους και να επικοινωνήσουν τις απόψεις τους με τρόπους που αισθάνονται ασφαλείς, υποστηριζόμενοι και ουσιαστικοί.

⁹² Lundy, L., 2007; European Commission, 2021.

⁹³ Hart, R.A., 1992; Lundy, 2007.

⁹⁴ UN Committee on the Rights of the Child, 2009; European Commission, 2021.

3.4.2 Από μια ενιαία αρχιτεκτονική σε μια αρθρωτή και ευαίσθητη στην ηλικία αρχιτεκτονική

Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι το SCM θα πρέπει να απομακρυνθεί από μια ομοιόμορφη προσέγγιση και να υιοθετήσει μια **αρθρωτή, υβριδική και ευαίσθητη στην ηλικία αρχιτεκτονική**. Μια τυποποιημένη μεθοδολογία μπορεί να μην λαμβάνει πλήρως υπόψη την ποικιλομορφία στην ηλικία, τη γνωστική ανάπτυξη, τα στυλ επικοινωνίας, τα τρωτά σημεία ή το κοινωνικό πλαίσιο. Το SCM μπορεί επομένως να επιτρέψει στους συντονιστές και στις συντονίστριες να συνδυάσουν διάφορα εργαλεία —οπτικά, λεκτικά, ενσαρκωμένα, δημιουργικά και ψηφιακά— σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά κάθε ομάδας⁹⁵.

Για τα μικρότερα παιδιά, ειδικά εκείνα ηλικίας 6-8 ετών, τα εργαλεία θα πρέπει πρωτίστως να βοηθούν στη μετάφραση αφηρημένων εννοιών σε συγκεκριμένες και οικείες εμπειρίες. Οπτικά στηρίγματα, σχέδια, αυτοκόλλητα, παιχνίδια, παιχνιδιάρικες εργασίες και απλές εκφραστικές μέθοδοι μπορεί να κάνουν τη συμμετοχή πιο προσιτή και να μειώσουν την εξάρτηση από τη λεκτική εξήγηση.

Για τα παιδιά στη μεταβατική ηλικιακή ομάδα, περίπου 8-10 ετών, το SCM θα πρέπει να επιτρέπει ενσώματες και χωρικές μορφές έκφρασης, ενώ σταδιακά θα εισάγει πιο δομημένο προβληματισμό σχετικά με τα αίτια, τις συνέπειες και τις πιθανές λύσεις. Αυτή η ηλικιακή ομάδα μπορεί να απαιτεί ιδιαίτερη ευελιξία, καθώς τα παιδιά μπορεί να διαφέρουν σημαντικά ως προς την ικανότητά τους να μεταβούν από τη συγκεκριμένη εμπειρία σε πιο αφηρημένη συλλογιστική.

Για τα μεγαλύτερα παιδιά, ειδικά εκείνα ηλικίας 9-12 ετών, τα εργαλεία μπορεί να περιλαμβάνουν πιο δομημένες μορφές συνεργατικής έρευνας, όπως συνεντεύξεις με συνομηλίκους, απλή συλλογή αποδεικτικών στοιχείων, ομαδικό καταιγισμό ιδεών, οπτικές παρουσιάσεις ή ψηφιακά αποτελέσματα. Υπό αυτή την έννοια, τα ψηφιακά εργαλεία δεν πρέπει να νοούνται ως τεχνικά πολύπλοκα μέσα, αλλά ως πιθανά μέσα σταδιακής υποστήριξης που βοηθούν τα παιδιά να οργανώσουν ιδέες, να τεκμηριώσουν τις παρατηρήσεις και να μειώσουν το άγχος της άμεσης αλληλεπίδρασης με τους ενήλικες.

Αυτή η σπονδυλωτή δομή είναι απαραίτητη επειδή τα ευρήματα από τα σημεία 3.1 και 3.2 δείχνουν ότι η συμμετοχή των παιδιών διαμορφώνεται όχι μόνο από την ηλικία, αλλά και από την αυτοπεποίθηση, τη γλώσσα, το κοινωνικό υπόβαθρο, το εκπαιδευτικό περιβάλλον και τις προηγούμενες εμπειρίες ακρόασης ή αγνόησης. Ως εκ τούτου, η εργαλειοθήκη θα πρέπει να παρέχει προσαρμόσιμες διαδρομές και όχι σταθερές οδηγίες.

⁹⁵ UN Committee on the Rights of the Child, 2009; European Commission, 2021.

3.4.3 Προσβάσιμη γλώσσα και κοινή κατανόηση

Το SCM θα πρέπει να αντιμετωπίζει συστηματικά το εμπόδιο της αφηρημένης θεσμικής γλώσσας. Τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι τα μικρότερα παιδιά, τα παιδιά με γνωστικές ή γλωσσικές δυσκολίες, καθώς και τα παιδιά από ευάλωτα κοινωνικά περιβάλλοντα, ενδέχεται να δυσκολεύονται με όρους όπως δημόσια αρχή, λήψη αποφάσεων, πολιτική, σκοπιμότητα ή περιορισμοί προϋπολογισμού. Εάν οι έννοιες αυτές δεν εξηγούνται με σαφήνεια, τα παιδιά ενδέχεται να αποσυνδέονται από τη διαδικασία, να παραμένουν σιωπηλά ή να εκδηλώνουν συμπεριφορές που μπορεί να εκληφθούν ως διαταρακτικές, ενώ στην πραγματικότητα υποκρύπτουν έλλειψη κατανόησης⁹⁶.

Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος, το SCM μπορεί να υιοθετήσει την **αρχή της κατάργησης της ορολογίας**. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να καθοδηγούνται στην εισαγωγή εννοιών μέσω καθημερινών παραδειγμάτων, οικείων καταστάσεων και απλής γλώσσας. Κάθε φάση της Πυξίδας θα πρέπει να ξεκινά από μια κοινή και προσβάσιμη βάση, διασφαλίζοντας ότι όλα τα παιδιά κατανοούν τον σκοπό της δραστηριότητας, τον ρόλο των εμπλεκόμενων ενηλίκων και το νόημα των βημάτων που καλούνται να κάνουν⁹⁷.

Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τις φάσεις Εντοπίζω - NOTICE και Εξερευνώ-EXPLORE, όπου τα παιδιά πρέπει να μετακινηθούν από την άμεση εμπειρία ενός προβλήματος σε μια πιο δομημένη κατανόηση των αιτιών και των πιθανών απαντήσεών του. Τα εργαλεία συμμετοχής θα πρέπει επομένως να λειτουργούν όχι μόνο ως εργαλεία διαβούλευσης, αλλά και ως μηχανισμοί μετάφρασης μεταξύ της θεσμικής γλώσσας και της καθημερινής πραγματικότητας των παιδιών.

3.4.4 Θεσμικός γραμματισμός και τοπικός πολιτικός προσανατολισμός

Το SCM θα πρέπει επίσης να ανταποκρίνεται στην περιορισμένη εξοικείωση των παιδιών με τις θεσμικές δομές και τα συγκεκριμένα σημεία πρόσβασης. Τα ευρήματα που συζητήθηκαν στο 3.3 υποδηλώνουν ότι η απόσταση μεταξύ των παιδιών και των υπευθύνων λήψης αποφάσεων δεν είναι μόνο συναισθηματική ή σχεσιακή, αλλά και πρακτική και γνωστική. Σε ορισμένα πλαίσια, τα παιδιά ήταν αβέβαια για το ποιος φορέας ή ενήλικος φορέας θα ήταν υπεύθυνος για ένα δεδομένο ζήτημα ή δεν είχαν προηγουμένως σκεφτεί ότι οι τοπικές αρχές θα μπορούσαν να διαδραματίσουν ρόλο στην ακρόαση των ανησυχιών τους. Αυτό δείχνει ότι η συμμετοχή δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στην προθυμία των παιδιών να μιλήσουν. Απαιτεί επίσης μια βασική κατανόηση του τοπικού αστικού και θεσμικού περιβάλλοντος⁹⁸.

⁹⁶ UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

⁹⁷ UN Committee on the Rights of the Child, 2009; Lundy, L., 2007.

⁹⁸ European Commission, 2021

Για το λόγο αυτό, το SCM θα πρέπει να περιλαμβάνει μια θεσμική συνιστώσα γραμματισμού, που εισάγεται με τρόπο κατάλληλο για την ηλικία και βιωματικό. Αντί να παρουσιάζει τους θεσμούς ως αφηρημένες ιεραρχίες, η εργαλειοθήκη θα μπορούσε να βοηθήσει τους συντονιστές και τις συντονίστριες να χαρτογραφήσουν με τα παιδιά τους τοπικούς παράγοντες και τους τόπους που διαμορφώνουν την καθημερινή τους ζωή: το σχολείο, τον δήμο, το γραφείο του δημάρχου, τις τοπικές κοινωνικές υπηρεσίες, το αστυνομικό τμήμα, τα κοινοτικά κέντρα, τις βιβλιοθήκες, τις υπηρεσίες υγείας ή άλλους σχετικούς τοπικούς φορείς.

Αυτή η συνιστώσα πρέπει να είναι προοδευτική. Με τα μικρότερα παιδιά, η εστίαση θα πρέπει να παραμείνει σε οικεία και κοντινά μέρη, βοηθώντας τα να κατανοήσουν ποιος μπορεί να βοηθήσει σε συγκεκριμένα ζητήματα στο σχολείο, την παιδική χαρά, τη γειτονιά ή την κοινότητά τους. Όσον αφορά τα μεγαλύτερα παιδιά, το SCM μπορεί σταδιακά να εισαγάγει πιο σύνθετα θεσμικά επίπεδα, συμπεριλαμβανομένων των δημοτικών υπηρεσιών, των τοπικών συμβουλίων, των περιφερειακών αρχών ή άλλων δημόσιων φορέων, συνδέοντάς τα πάντα με πρακτικά παραδείγματα και πραγματικές καταστάσεις.

Με αυτόν τον τρόπο, το SCM όχι μόνο θα υποστηρίξει τα παιδιά στην έκφραση ανησυχιών, αλλά θα τα βοηθήσει επίσης να κατανοήσουν πού μπορούν να αντιμετωπιστούν αυτές οι ανησυχίες και πώς η συμμετοχή στα κοινά συνδέεται με τις δομές γύρω τους.

3.4.5 Συλλογική έκφραση και ο ρόλος των ενηλίκων

Το SCM θα πρέπει να δώσει προτεραιότητα στη συλλογική υπεράσπιση και στις υποστηριζόμενες μορφές έκφρασης. Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η ατομική και άμεση αλληλεπίδραση με τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων μπορεί να προκαλέσει άγχος και μπορεί να αποθαρρύνει τη συμμετοχή, ιδιαίτερα μεταξύ παιδιών με χαμηλότερη αυτοπεποίθηση ή περιορισμένη προηγούμενη εμπειρία επίσημου διαλόγου. Τα παιδιά συχνά φαίνεται να αισθάνονται πιο ασφαλή και νόμιμα όταν προετοιμάζονται και εκφράζουν τις απόψεις τους συλλογικά⁹⁹.

Ως εκ τούτου, η φάση Μιλώ-SPEAK θα πρέπει να υποστηρίξει μορφές έκφρασης που βασίζονται σε ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των παιχνιδιών ρόλων, των δοκιμασμένων παρουσιάσεων, των οπτικών αποτελεσμάτων, των βίντεο, των συλλογικών μηνυμάτων ή των διευκολυνόμενων συνεδριών διαλόγου. Αυτές οι μορφές μπορούν να μειώσουν την πίεση σε μεμονωμένα παιδιά, ενισχύοντας παράλληλα την υποστήριξη από τους συνομηλίκους, την κοινή ευθύνη και τη συλλογική ιδιοκτησία του μηνύματος.

Ταυτόχρονα, ο ρόλος των ενηλίκων θα πρέπει να καθοριστεί προσεκτικά. Οι ενήλικες δεν πρέπει να αντικαθιστούν τις φωνές των παιδιών ή να μιλούν εκ μέρους τους. Αντίθετα, θα πρέπει να

⁹⁹ Lundy, L., 2007; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

ενεργούν ως συντονιστές, συντονιστές και συντονίστριες ή εγγυητές της διαδικασίας. Ο ρόλος τους είναι να βοηθήσουν στη δημιουργία των συνθηκών ώστε τα παιδιά να εκφράζονται με αυτοπεποίθηση, να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλα κανάλια επικοινωνίας και να διασφαλίζουν ότι η αλληλεπίδραση με τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων παραμένει σεβαστή, κατανοητή και¹⁰⁰ ασφαλής.

Αυτό σημαίνει επίσης ότι οι ίδιοι οι ενήλικες χρειάζονται προετοιμασία. Οι δάσκαλοι, οι συντονιστές, οι τοπικοί εκπρόσωποι και άλλοι ενδιαφερόμενοι θα πρέπει να κατανοήσουν πώς να ακούν, να κάνουν διευκρινιστικές ερωτήσεις, να αποφεύγουν την απορριπτική γλώσσα και να παρέχουν απαντήσεις με τρόπους που μπορούν να κατανοήσουν τα παιδιά. Η ποιότητα της ακρόασης ενηλίκων είναι επομένως μέρος της μεθοδολογίας και όχι εξωτερική προϋπόθεση.

3.4.6 Ανατροφοδότηση, λογοδοσία και το «αιτιολογημένο όχι»

Η φάση Αξιολογώ - WEIGH προορίζεται ως κεντρικό στοιχείο του συμμετοχικού κύκλου και όχι ως τελικό ή προαιρετικό βήμα. Τα παιδιά φαίνεται να περιμένουν ανατροφοδότηση αφού μοιραστούν τις απόψεις τους και είναι γενικά σε θέση να αποδεχτούν ένα αρνητικό αποτέλεσμα όταν συνοδεύεται από μια σαφή, σεβαστή και κατανοητή εξήγηση. Αυτό που υπονομεύει την εμπιστοσύνη είναι συχνά η σιωπή, οι αόριστες υποσχέσεις ή ένα «ψεύτικο ναι».¹⁰¹

Ως εκ τούτου, το SCM θα πρέπει να περιλαμβάνει μηχανισμούς που θα διασφαλίζουν ότι τα παιδιά λαμβάνουν προσβάσιμες ενημερώσεις σχετικά με το τι συνέβη με τις προτάσεις τους, τους λόγους για τους οποίους ελήφθησαν ορισμένες αποφάσεις και το κατά πόσον είναι δυνατή οποιαδήποτε μερική ή εναλλακτική δράση. Αυτό σημαίνει ότι οι ενήλικες και τα ιδρύματα που συμμετέχουν στη διαδικασία θα πρέπει να υποστηρίζονται στην κοινοποίηση των αποφάσεων σε γλώσσα φιλική προς τα παιδιά, στην επεξήγηση των περιορισμών χωρίς τη χρήση υπερβολικά τεχνικών όρων και στην ορατή κάθε μικρή ή μερική αλλαγή που προκύπτει από τη συμβολή των παιδιών¹⁰².

Η ανατροφοδότηση δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως διαδικαστική διατύπωση. Είναι μια από τις βασικές προϋποθέσεις μέσω των οποίων η συμμετοχή γίνεται αξιόπιστη. Όταν τα παιδιά λαμβάνουν μια ορατή και με σεβασμό απάντηση, είναι πιο πιθανό να κατανοήσουν τη συμμετοχή ως ουσιαστική και να παραμείνουν πρόθυμα να συμμετάσχουν σε μελλοντικούς κύκλους. Αντίθετα, όταν η συμμετοχή προκαλεί σιωπή ή ασαφείς απαντήσεις, μπορεί να ενισχύσει την αποδέσμευση και να αποδυναμώσει την εμπιστοσύνη.

¹⁰⁰ Lundy, A., 2007.

¹⁰¹ Lundy, L., 2007; Hart, 1992.

¹⁰² Lundy, L., 2007; European Commission, 2021.

3.4.7 Από τα στοιχεία στον μεθοδολογικό σχεδιασμό

Συνολικά, οι εν λόγω επισημάνσεις ολοκληρώνουν την αναλυτική ανάγνωση των ευρημάτων των focus groups και λειτουργούν ως γέφυρα προς τα μεθοδολογικά κεφάλαια του Πλαισίου. Υποδεικνύουν ότι ο Μηχανισμός Compass του SOCRATES θα πρέπει να αναπτυχθεί ως ένα ευέλικτο, συμπεριληπτικό και κυκλικό μοντέλο συμμετοχής, ικανό να υποστηρίξει τα παιδιά όχι μόνο στο να εκφράζουν τις απόψεις τους, αλλά και στο να βιώνουν τη διαδικασία της ακρόασης, της ανατροφοδότησης και της λογοδοσίας ως αναπόσπαστα μέρη της συμμετοχικής διαδικασίας¹⁰³

Ως εκ τούτου, ο σχεδιασμός του SCM θα πρέπει να παραμείνει θεμελιωμένος στις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών, αντιμετωπίζοντας παράλληλα τα εμπόδια που ενδέχεται να περιορίζουν τη συμμετοχή στην πράξη: έλλειψη εμπιστοσύνης, απρόσιτη γλώσσα, άνιση δυναμική της ομάδας, θεσμική απόσταση, φόβος κρίσης και απουσία παρακολούθησης. Υπό αυτή την έννοια, η Πυξίδα δεν οργανώνει απλώς δραστηριότητες. Δημιουργεί ένα δομημένο αλλά προσαρμόσιμο μονοπάτι μέσω του οποίου τα παιδιά μπορούν σταδιακά να χτίσουν αυτενέργεια, να επικοινωνήσουν με τους ενήλικες και να αναγνωρίσουν ότι οι προοπτικές τους μπορούν να εισέλθουν σε ουσιαστικό διάλογο με τα περιβάλλοντα και τα συστήματα που επηρεάζουν τη ζωή τους.

¹⁰³ UN Committee on the Rights of the Child, 2009; Lundy, L., 2007; European Commission, 2021.

4. Η μεθοδολογία SCM: Ένα κυκλικό ταξίδι

Πριν από τη λεπτομερή περιγραφή των τεσσάρων φάσεων υλοποίησης, είναι σημαντικό να παρέχεται επισκόπηση της μεθοδολογίας SCM στο σύνολό της. Η Πυξίδα SOCRATES προορίζεται ως ένα ευέλικτο και κυκλικό πλαίσιο συμμετοχής, που συνδυάζει τη δομημένη καθοδήγηση με την προσαρμοστικότητα σε διαφορετικές ηλικίες, πλαίσια και στάδια ανάπτυξης. Θέτει σε λειτουργία τη συμμετοχή όχι ως μια μεμονωμένη δραστηριότητα, αλλά ως μια συνεχή διαδικασία στην οποία τα παιδιά σταδιακά εμπλέκονται, εξερευνούν, επικοινωνούν και λαμβάνουν ανατροφοδότηση. Η μεθοδολογία έχει σχεδιαστεί για να είναι ευαίσθητη στις βιωμένες εμπειρίες των παιδιών, προωθώντας την ένταξη, την αυτενέργεια και την εμπιστοσύνη, ενώ επιτρέπει στους συντονιστές και στις συντονίστριες να προσαρμόζουν τις προσεγγίσεις στις τοπικές συνθήκες και τις συγκεκριμένες ανάγκες κάθε ομάδας. Αυτή η ενότητα παρουσιάζει λεπτομερώς τις φάσεις του SCM, απεικονίζοντας πώς ο κύκλος υποστηρίζει ένα συμμετοχικό ταξίδι που βασίζεται σε στοιχεία και αναστοχαστική πρακτική.

4.1 Τα 4 σημεία πυξίδας: Μια επισκόπηση της κυκλικής διαδικασίας (Εντοπίζω, Εξερευνώ, Μιλώ, Αξιολογώ).

Ο μηχανισμός του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES (SCM) θέτει σε λειτουργία τη συμμετοχή μέσω τεσσάρων διαρθρωμένων φάσεων υλοποίησης: NOTICE, EXPLORE, SPEAK και WEIGH. Κάθε φάση έχει τους δικούς της στόχους, προσεγγίσεις διευκόλυνσης, συμμετοχικές μεθόδους και αναμενόμενα αποτελέσματα. Μαζί, αυτές οι φάσεις υποστηρίζουν την προοδευτική συμμετοχή των παιδιών σε όλο τον κύκλο συμμετοχής, βοηθώντας τα να περάσουν από τον εντοπισμό ενός ζητήματος στον προβληματισμό σχετικά με τις απαντήσεις που έλαβαν¹⁰⁴.

Αντί να ορίζει ένα σταθερό σύνολο δραστηριοτήτων, το SCM παρέχει μια ευέλικτη δομή υλοποίησης που οι συντονιστές μπορούν να προσαρμόσουν ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα, τα στυλ επικοινωνίας, τα επίπεδα εμπιστοσύνης και τα τοπικά πλαίσια. Η μεθοδολογία συνδυάζει δημιουργικές, στοχαστικές, συνεργατικές και διαλογικές προσεγγίσεις προκειμένου να υποστηρίξει τη συμμετοχή διαφορετικών ομάδων παιδιών, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών με λιγότερες ευκαιρίες¹⁰⁵.

Εντός του SCM, κάθε φάση παράγει συγκεκριμένα αποτελέσματα που ενημερώνουν το επόμενο στάδιο της διαδικασίας. Τα ζητήματα που εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια του NOTICE γίνονται η βάση για συνεργατική έρευνα κατά τη διάρκεια του EXPLORE. Οι ιδέες και οι προτάσεις που

¹⁰⁴ Lundy, L., 2007; Shier, 2001.

¹⁰⁵ Shier, H., 2001; Tan, P. (2019). Listening to Young Children: A Mosaic approach: Research Perspectives from two children and dinosaurs. *SFU Educational Review*, 12(2), 64–78. <https://doi.org/10.21810/sfuerv.v12i2.932>.

αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια του EXPLORE κοινοποιούνται κατά τη διάρκεια του SPEAK, ενώ οι προβληματισμοί και οι απαντήσεις που προκύπτουν από το WEIGH ενημερώνουν τους μελλοντικούς κύκλους συμμετοχής και τις μεθοδολογικές προσαρμογές. Με αυτόν τον τρόπο, η Πυξίδα λειτουργεί ως ένας συνεχής κύκλος και όχι ως μια ακολουθία μεμονωμένων δραστηριοτήτων¹⁰⁶.

NORTH – Εντοπίζω: Αναγνώριση και διατύπωση ζητημάτων

Η φάση ENTOΠΙΖΩ λειτουργεί ως σημείο εισόδου στον κύκλο συμμετοχής. Πρωταρχικός στόχος του είναι να βοηθήσει τα παιδιά να εντοπίσουν ζητήματα, καταστάσεις ή εμπειρίες που επηρεάζουν την καθημερινή τους ζωή και τις κοινότητές τους. Αντί να ξεκινά με αφηρημένες έννοιες του πολίτη ή προκαθορισμένα θέματα πολιτικής, αυτή η φάση εστιάζει σε συγκεκριμένες πραγματικότητες που τα παιδιά ήδη αναγνωρίζουν μέσω της καθημερινής εμπειρίας¹⁰⁷.

Οι δραστηριότητες κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης έχουν σχεδιαστεί για να υποστηρίζουν την παρατήρηση, την αναγνώριση και τη διατύπωση των ανησυχιών με προσβάσιμους τρόπους. Ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα και το πλαίσιο, οι συντονιστές μπορούν να χρησιμοποιήσουν σχέδια, αφήγηση, δραστηριότητες που βασίζονται σε εικόνες, κάρτες συναισθημάτων, ομαδική χαρτογράφηση, παιχνίδι ρόλων, φωτογραφία ή ασκήσεις καθοδηγούμενης συζήτησης. Για τα μικρότερα παιδιά, οι μέθοδοι μπορεί να βασίζονται περισσότερο στην οπτική και παιχνιδιάρικη αλληλεπίδραση, ενώ οι μεγαλύτερες ομάδες μπορούν να εμπλακούν πιο άνετα με συνεργατική συζήτηση και ασκήσεις ιεράρχησης θεμάτων¹⁰⁸.

Τα focus groups έδειξαν ότι τα παιδιά εντοπίζουν συχνά ζητήματα που συνδέονται με τον εκφοβισμό, τον αποκλεισμό, τη δικαιοσύνη, τις περιβαλλοντικές ανησυχίες, τους σχολικούς κανόνες, τους δημόσιους χώρους και την επικοινωνία με τους ενήλικες. Επομένως, η φάση NOTICE παρέχει δομημένες ευκαιρίες στα παιδιά να μετατρέψουν τις προσωπικές παρατηρήσεις σε κοινά θέματα συζήτησης.

Οι συντονιστές είναι υπεύθυνοι για τη δημιουργία υποστηρικτικών συνθηκών συμμετοχής και για να βοηθήσουν τα παιδιά να διατυπώσουν τις ιδέες τους με σαφήνεια, χωρίς να τα κατευθύνουν σε προκαθορισμένα συμπεράσματα. Σε αυτό το στάδιο, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη δυναμική της συμμετοχής, στην ένταξη των πιο ήσυχων παιδιών και στη σύναψη απλών συμφωνιών επικοινωνίας για την ομάδα¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Shier, H., 2001.

¹⁰⁷ Tan, P., 2019.

¹⁰⁸ Tan, P., 2019.

¹⁰⁹ Lundy, L., 2007; Shier, 2001.

Τα κύρια αποτελέσματα της φάσης NOTICE είναι κοινά θέματα, προβληματισμοί με προτεραιότητα και αρχικές ερωτήσεις που τα παιδιά επιθυμούν να διερευνήσουν περαιτέρω κατά το επόμενο στάδιο του κύκλου.

EAST – EXPLORE: Συνεργατική Έρευνα και Συν-Κατασκευή

Η φάση EXPLORE εστιάζει στο να βοηθήσει τα παιδιά να διερευνήσουν τα ζητήματα που εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια του NOTICE σε μεγαλύτερο βάθος. Ο στόχος αυτού του σταδίου είναι να υποστηρίξει τον συνεργατικό προβληματισμό, την κατανόηση διαφορετικών προοπτικών, τον εντοπισμό πιθανών αιτιών και την ανάπτυξη πιθανών απαντήσεων ή προτάσεων¹¹⁰.

Αυτή η φάση έχει σχεδιαστεί ως μια δομημένη αλλά ευέλικτη διαδικασία διερεύνησης, προσαρμοσμένη στα αναπτυξιακά στάδια των παιδιών. Τα focus groups έδειξαν ότι τα παιδιά τείνουν να ασχολούνται πιο αποτελεσματικά με δραστηριότητες εξερεύνησης όταν αυτές είναι διαδραστικές, συνεργατικές και υποστηρίζονται μέσω οπτικών ή βιωματικών μεθόδων, αντί να βασίζονται κυρίως σε μακροσκελείς λεκτικές συζητήσεις¹¹¹.

Οι συντονιστές μπορούν, συνεπώς, να αξιοποιούν μεθοδολογίες όπως τα δέντρα προβλημάτων, τον συνεργατικό καταγισμό ιδεών, τη δημιουργία σεναρίων, την καθοδηγούμενη παρατήρηση, το παιχνίδι ρόλων, την οπτική χαρτογράφηση, τα εργαστήρια σε μικρές ομάδες ή δραστηριότητες δημιουργικού σχεδιασμού. Τα μικρότερα παιδιά μπορούν να διερευνούν ζητήματα μέσω της κίνησης, της αφήγησης ιστοριών ή τη χρήση απτικών υλικών, ενώ τα μεγαλύτερα παιδιά μπορούν να συμμετέχουν πιο ενεργά σε δομημένο αναστοχασμό, σύγκριση ιδεών και συνεργατική διαμόρφωση προτάσεων.

Η φάση EXPLORE επιτρέπει επίσης στα παιδιά να οργανώσουν τις ιδέες συλλογικά πριν τις επικοινωνήσουν εξωτερικά. Σε όλα τα focus groups, τα παιδιά εξέφραζαν σταθερά μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση όταν συμμετείχαν σε ομάδες παρά μεμονωμένα, ιδιαίτερα όταν συζητούσαν ευαίσθητα θέματα ή προετοίμαζαν προτάσεις για ενήλικες. Ως εκ τούτου, η μεθοδολογία δίνει προτεραιότητα στην εξερεύνηση που υποστηρίζεται από ομότιμους και στις κοινές διαδικασίες λήψης αποφάσεων¹¹².

Οι συντονιστές υποστηρίζουν τη διαδικασία βοηθώντας τα παιδιά να δομήσουν συζητήσεις, να διαχειριστούν την ισορροπία συμμετοχής εντός των ομάδων και να διασφαλίσουν ότι όλοι οι συμμετέχοντες έχουν ευκαιρίες να συνεισφέρουν. Είναι σημαντικό ότι ο ρόλος του συντονιστή και της συντονίστριας δεν είναι να παρέχει λύσεις, αλλά να καθοδηγεί τον προβληματισμό και να υποστηρίζει τη συνεργατική έρευνα¹¹³.

¹¹⁰ Shier, H., 2001.

¹¹¹ Tan, P., 2009.

¹¹² Shier, H., 2001; Lundy, 2007.

¹¹³ Shier, H., 2001.

Τα αποτελέσματα αυτής της φάσης μπορεί να περιλαμβάνουν προτάσεις προτεραιότητας, οπτικό υλικό, προσδιορισμένες λύσεις, ιδέες δράσης ή συλλογικές συστάσεις που τα παιδιά επιθυμούν να επικοινωνήσουν κατά τη διάρκεια της φάσης SPEAK.

SOUTH – SPEAK: Επικοινωνία και Διαγενεακός Διάλογος

Η φάση SPEAK εστιάζει στην επικοινωνία μεταξύ παιδιών και ενηλίκων. Κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου, τα παιδιά παρουσιάζουν τις ανησυχίες, τις ιδέες ή τις προτάσεις που αναπτύχθηκαν κατά τις προηγούμενες φάσεις σε ευρύτερο κοινό, συμπεριλαμβανομένων των δασκάλων, των γονέων, των συντονιστών, των τοπικών αρχών, των εκπροσώπων της κοινότητας ή άλλων υπευθύνων λήψης αποφάσεων¹¹⁴.

Το SCM προσεγγίζει αυτή τη φάση ως μια διευκολυνόμενη διαδικασία επικοινωνίας και όχι ως επίσημη διαδικασία συζήτησης. Τα focus groups έδειξαν ότι πολλά παιδιά βιώνουν άγχος ή ανασφάλεια όταν μιλούν απευθείας σε πρόσωπα εξουσίας, ιδιαίτερα σε άγνωστα ή εξαιρετικά επίσημα περιβάλλοντα. Για το λόγο αυτό, η μεθοδολογία δίνει προτεραιότητα στη συλλογική προετοιμασία και τις μορφές επικοινωνίας προσαρμοσμένες στα επίπεδα αυτοπεποίθησης και τα στυλ επικοινωνίας των παιδιών¹¹⁵.

Ανάλογα με το πλαίσιο, τα παιδιά μπορούν να επικοινωνήσουν τις προτάσεις τους μέσω αφισών, παρουσιάσεων, ζωγραφιών, αφήγησης, εκθέσεων, επιστολών, βίντεο, ηχογραφημένων μηνυμάτων, ομαδικών συνεδριών υπεράσπισης ή διευκολυνόμενων συναντήσεων με ενήλικες. Τα ψηφιακά εργαλεία μπορούν επίσης να υποστηρίξουν την προετοιμασία και την οργάνωση ιδεών, ιδίως για μεγαλύτερα παιδιά.

Οι συντονιστές υποστηρίζουν τα παιδιά στην οργάνωση παρουσιάσεων, στην προετοιμασία επικοινωνιακού υλικού, στη δόμηση συζητήσεων και στη διαχείριση των αλληλεπιδράσεων με ενήλικες. Ο ρόλος τους είναι να μειώσουν τα εμπόδια στη συμμετοχή, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι τα παιδιά παραμένουν οι κύριοι φορείς επικοινωνίας των δικών τους ιδεών και προτάσεων¹¹⁶.

Η φάση SPEAK δημιουργεί επίσης ευκαιρίες για διάλογο μεταξύ των γενεών και όχι για μονόδρομη επικοινωνία. Οι ενήλικες που συμμετέχουν σε αυτό το στάδιο ενθαρρύνονται να ασχολούνται με τα παιδιά με σεβασμό, να κάνουν διευκρινιστικές ερωτήσεις και να απαντούν σε προσιτή γλώσσα κατάλληλη για το αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών¹¹⁷.

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα αυτής της φάσης περιλαμβάνουν κοινοποιημένες προτάσεις, τεκμηριωμένες συνεδρίες διαλόγου, παρουσιάσεις, εκστρατείες ή ανταλλαγές μεταξύ παιδιών και ενηλίκων ενδιαφερόμενων μερών.

¹¹⁴ Lundy, A., 2007.

¹¹⁵ Shier, H., 2001; Lundy, 2007.

¹¹⁶ Shier, H., 2001.

¹¹⁷ Lundy, L., 2007; Shier H., 2001.

WEST – WEIGH: Ανατροφοδότηση, προβληματισμός και παρακολούθηση

Η φάση WEIGH επικεντρώνεται στην ανατροφοδότηση, τον προβληματισμό, την αξιολόγηση και την παρακολούθηση. Στο πλαίσιο του SCM, η συμμετοχή δεν θεωρείται ολοκληρωμένη από τη στιγμή που τα παιδιά έχουν κοινοποιήσει τις απόψεις τους. Αντίθετα, αυτή η φάση διασφαλίζει ότι τα παιδιά λαμβάνουν απαντήσεις σχετικά με το πώς εξετάστηκαν οι συνεισφορές τους και ποια αποτελέσματα προέκυψαν από τη διαδικασία¹¹⁸.

Τα Focus Groups έδειξαν επανειλημμένα ότι τα παιδιά δίνουν μεγάλη σημασία στην ορατή και κατανοητή ανατροφοδότηση. Τα παιδιά δήλωναν σταθερά ότι μπορούν να δεχτούν τη διαφωνία ή τη μη εφαρμογή των προτάσεων όταν οι εξηγήσεις κοινοποιούνται με σαφήνεια και σεβασμό. Αυτό που φαίνεται να υπονομεύει τη συμμετοχή πιο έντονα είναι η σιωπή, η ασάφεια ή η έλλειψη ορατής ανταπόκρισης¹¹⁹.

Για το λόγο αυτό, το SCM ενσωματώνει δομημένους μηχανισμούς ανάδρασης καθ' όλη τη διάρκεια της φάσης WEIGHT. Οι συντονιστές και οι ενήλικες ενδιαφερόμενοι ενθαρρύνονται να παρέχουν ενημερώσεις, εξηγήσεις, προβληματισμούς ή παραδείγματα ενεργειών που αναλαμβάνονται μετά τη συμμετοχή των παιδιών. Οι απαντήσεις θα πρέπει να κάνουν σαφή διάκριση μεταξύ των προτάσεων που έγιναν δεκτές, των μερικώς υλοποιημένων ιδεών και των προτάσεων που δεν μπόρεσαν να υλοποιηθούν, εξηγώντας παράλληλα τους λόγους πίσω από κάθε αποτέλεσμα σε προσιτή γλώσσα¹²⁰.

Η φάση WEIGH περιλαμβάνει επίσης προβληματισμό σχετικά με την ίδια τη διαδικασία συμμετοχής. Τα παιδιά αξιολογούν τι βρήκαν σημαντικό, δύσκολο, χρήσιμο ή απογοητευτικό σε όλο τον κύκλο. Οι συντονιστές μπορούν να χρησιμοποιήσουν κύκλους προβληματισμού, εργαλεία οπτικής αξιολόγησης, κάρτες ανατροφοδότησης, συνεργατικές συζητήσεις ή δραστηριότητες δημιουργικού προβληματισμού ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα¹²¹.

Τα αποτελέσματα αυτής της φάσης μπορεί να περιλαμβάνουν τεκμηριωμένη ανατροφοδότηση, περιλήψεις αξιολόγησης, προσδιορισμένες προσαρμογές για μελλοντικούς κύκλους και νέα ζητήματα ή ανησυχίες που προκύπτουν από τη διαδικασία προβληματισμού. Αυτά τα αποτελέσματα στη συνέχεια ενημερώνουν τη διαδικασία σχεδιασμού και αναγνώρισης ζητημάτων της επόμενης φάσης NOTICE, διασφαλίζοντας τη συνέχεια σε όλους τους κύκλους συμμετοχής¹²².

Η κυκλική σχέση μεταξύ των τεσσάρων σημείων της Πυξίδας απεικονίζεται στο Σχήμα 3, το οποίο δείχνει πώς κάθε φάση συμβάλλει σε έναν συνεχή κύκλο συμμετοχής.

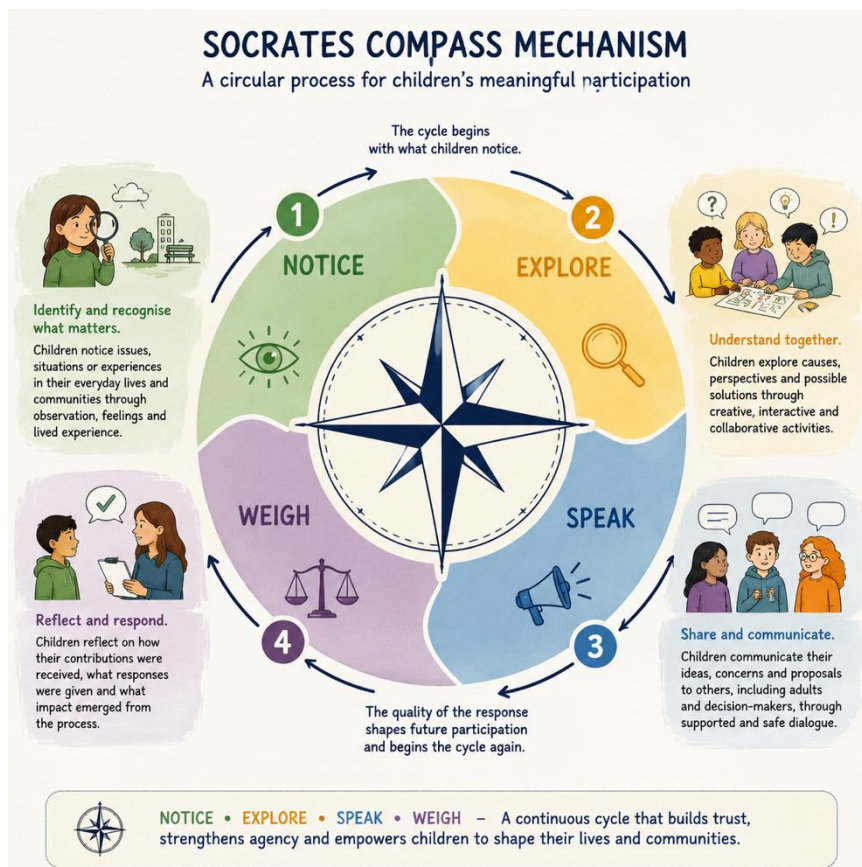
¹¹⁸ Lundy, A., 2007.

¹¹⁹ Lundy, L., 2007; Shier H., 2001.

¹²⁰ Lundy, A., 2007.

¹²¹ Shier, H., 2001; Ταν Π., 2019.

¹²² Shier, H., 2001.

Εικόνα 3. Ο μηχανισμός Πυξίδα SOCRATES. Το σχήμα απεικονίζει τις τέσσερις αλληλένδετες φάσεις του SCM — NOTICE, EXPLORE, SPEAK και WEIGH — ως μια κυκλική διαδικασία για ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών. Δείχνει πώς τα παιδιά μετακινούνται από τον εντοπισμό ζητημάτων στην καθημερινή τους ζωή στη διερεύνησή τους από κοινού, στην επικοινωνία των ιδεών τους σε ενήλικες και υπεύθυνους λήψης αποφάσεων και στη λήψη ανατροφοδότησης που ενημερώνει τους μελλοντικούς κύκλους συμμετοχής.

4.2 Συμμετοχική Έρευνα Δράσης (ΣΕΔ): Ενδυνάμωση των παιδιών ως ενεργών ερευνητών

Η Συμμετοχική Έρευνα Δράσης (ΣΕΔ) είναι μια συνεργατική ερευνητική προσέγγιση που τοποθετεί όσους επηρεάζονται άμεσα από ένα θέμα ως συν-ερευνητές και όχι ως παθητικά υποκείμενα. Βασίζεται στην ιδέα ότι οι άνθρωποι που ζουν με ένα πρόβλημα είναι συχνά σε θέση να διερευνήσουν τις αιτίες του, να κατανοήσουν τις επιπτώσεις του και να συμβάλουν σε ουσιαστικές λύσεις.

Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές ερευνητικές προσεγγίσεις, όπου οι εξωτερικοί εμπειρογνώμονες συνήθως καθορίζουν τα ερωτήματα, επιλέγουν τις μεθόδους και ελέγχουν την ερμηνεία των ευρημάτων, η ΣΕΔ δίνει έμφαση στην κοινή λήψη αποφάσεων, στην κοινή

παραγωγή γνώσης και στην ανάληψη συγκεκριμένης δράσης για τη βελτίωση των πραγματικών συνθηκών. Στον πυρήνα του, η ΣΕΔ βασίζεται στη συλλογική έρευνα, την ενδυνάμωση των συμμετεχόντων, την αναγνώριση πολλαπλών τρόπων γνώσης και τον σαφή προσανατολισμό προς την κοινωνική αλλαγή¹²³.

Στο πλαίσιο του μηχανισμού του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES, η ΣΕΔ είναι ιδιαίτερα σημαντική επειδή προσφέρει μια μεθοδολογική βάση για την αντιμετώπιση των παιδιών όχι μόνο ως συμμετεχόντων, αλλά και ως ενεργών ερμηνευτών του περιβάλλοντός τους. Αυτό συνάδει με τον ευρύτερο σκοπό του SCM: την υποστήριξη των παιδιών να παρατηρούν, να εξερευνούν, να επικοινωνούν και να προβληματίζονται για θέματα που επηρεάζουν τη ζωή τους.

4.2.1 Η ΣΕΔ ως κυκλική διαδικασία

Μεθοδολογικά, η ΣΕΔ περιγράφεται συχνά ως μια κυκλική ή «σπειροειδής» διαδικασία. Ένα ευρέως χρησιμοποιούμενο μοντέλο διακρίνει τέσσερις επαναλαμβανόμενες φάσεις: σχεδιασμός, **δράση, παρατήρηση και προβληματισμός**. Αυτές οι φάσεις δεν προορίζονται ως μια άκαμπτη ακολουθία, αλλά ως ένας επαναλαμβανόμενος κύκλος στον οποίο η μάθηση και η δράση αλληλοενημερώνονται με την πάροδο του χρόνου.

Στη φάση του σχεδιασμού, οι συμμετέχοντες και οι συντονιστές και οι συντονίστριες εντοπίζουν ένα πρόβλημα μαζί, διευκρινίζουν τι θέλουν να κατανοήσουν ή να αλλάξουν και αποφασίζουν πώς να προχωρήσουν. Κατά τη διάρκεια της φάσης δράσης, η συμφωνηθείσα στρατηγική εφαρμόζεται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, όπως μια τάξη, ένα σχολείο, ένα κέντρο μετά το σχολείο ή ένας κοινοτικός χώρος. Η φάση παρατήρησης περιλαμβάνει τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με το τι συμβαίνει μέσω μεθόδων όπως συνεντεύξεις, ομαδικές συζητήσεις, σχέδια, χαρτογράφηση, παρατηρήσεις ή άλλα φιλικά προς τα παιδιά εργαλεία. Τέλος, στη φάση του προβληματισμού, η ομάδα ερμηνεύει τι έχει παρατηρηθεί, εξετάζει τι έχει αλλάξει και αποφασίζει εάν το σχέδιο πρέπει να προσαρμοστεί.

Αυτή η κυκλική δομή είναι στενά ευθυγραμμισμένη με τη ΣΕΔ. Τα παιδιά παρατηρούν ένα ζήτημα, το διερευνούν μέσω συνεργατικής έρευνας, επικοινωνούν τα ευρήματα ή τις προτάσεις τους και στη συνέχεια αναλογίζονται τι συνέβη στη συνέχεια. Υπό αυτή την έννοια, η ΣΕΔ ενισχύει την ιδέα ότι η συμμετοχή δεν είναι μια μεμονωμένη δραστηριότητα, αλλά μια συνεχής διαδικασία μάθησης, δράσης και προβληματισμού¹²⁴.

¹²³ Hocevar, R. (2023). Participatory action research (PAR). *EBSCO Research Starters: Social Sciences and Humanities*. [Participatory Action Research \(PAR\) | Social Sciences and Humanities](#).

¹²⁴ Pineda, H. et al. (2022). Development and evaluation of a professional development program on designing participatory action research projects for basic education teachers. *Advanced Education*, 21, 161-184. <http://doi.org/10.20535/2410-8286.266663>.

4.2.2 Τα παιδιά ως ενεργοί ερευνητές του περιβάλλοντός τους

Όταν η ΣΕΔ εφαρμόζεται με παιδιά, μπορεί να προσφέρει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο για την ενδυνάμωσή τους ως ενεργών ερευνητών της ζωής και του μαθησιακού τους περιβάλλοντος. Η ενδυνάμωση, σε αυτό το πλαίσιο, περιλαμβάνει μια θεμελιώδη αλλαγή προοπτικής. Τα παιδιά δεν θεωρούνται πρωτίστως ως αντικείμενα έρευνας, αποδέκτες παρεμβάσεων ενηλίκων ή πηγές πληροφοριών που πρέπει να εξαχθούν. Αντίθετα, αναγνωρίζονται ως ικανοί κοινωνικοί παράγοντες που μπορούν να διερευνήσουν ερωτήματα που τους ενδιαφέρουν και να συμβάλουν στην αλλαγή.

Αυτό απαιτεί μια σκόπιμη ανακατανομή της εξουσίας στο πλαίσιο της ερευνητικής διαδικασίας. Στη συμβατική έρευνα, οι ενήλικες συνήθως αποφασίζουν τι μετράει ως σχετική γνώση και πώς αυτή η γνώση πρέπει να συλλεχθεί και να ερμηνευτεί. Σε μια συμμετοχική προσέγγιση έρευνας δράσης, η βιωματική και κοινοτική γνώση των παιδιών αντιμετωπίζεται ως κεντρικός πόρος. Η κατανόησή τους για τη σχολική ζωή, τις σχέσεις με τους συνομηλίκους, τις οικογενειακές εμπειρίες, τους κοινοτικούς χώρους, την ασφάλεια, τον αποκλεισμό ή τη δικαιοσύνη δεν είναι κάτι που πρέπει να φιλτράρεται ή να διορθώνεται από τους ενήλικες, αλλά κάτι που πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη¹²⁵.

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι ενήλικες αποσύρονται από τη διαδικασία. Ο ρόλος τους παραμένει σημαντικός, αλλά αλλάζει. Οι ενήλικες συντονιστές και συντονίστριες και εκπαιδευτικοί αναμένεται να ακούν χωρίς κρίση, να προβληματίζονται σχετικά με τις δικές τους υποθέσεις και να δημιουργούν χώρους όπου τα παιδιά αισθάνονται ασφαλή να εκφράσουν τις απόψεις, τις αμφιβολίες, τις αβεβαιότητες και τις κριτικές τους. Υποστηρίζουν τη διαδικασία, αλλά δεν την οικειοποιούνται.

4.2.3 Μετατόπιση εξουσίας και εκτίμηση της εμπειρογνωμοσύνης των παιδιών

Μια βασική διάσταση της ΣΕΔ είναι η αναγνώριση της τεχνογνωσίας των παιδιών. Τα παιδιά συχνά γνωρίζουν πράγματα για το καθημερινό τους περιβάλλον που οι ενήλικες μπορεί να μην βλέπουν ή να ερμηνεύουν διαφορετικά. Μπορεί να παρατηρήσουν πόσο ασφαλής ή ανασφαλής αισθάνεται ένας χώρος, ποιοι κανόνες θεωρούνται δίκαιοι ή άδικοι, πού συμβαίνει ο αποκλεισμός ή πώς η δυναμική των συνομηλίκων επηρεάζει τη συμμετοχή.

Για το λόγο αυτό, η ΣΕΔ εκτιμά τους διαφορετικούς τρόπους γνώσης. Τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν τη γνώση προφορικά, αλλά και μέσα από ζωγραφιές, κίνηση, συναισθήματα, χειρονομίες, ιστορίες, χάρτες, παιχνίδια ρόλων ή οπτικές επιλογές. Αυτές οι ενσώματες, συναισθηματικές και σιωπηρές μορφές γνώσης είναι ιδιαίτερα σημαντικές όταν εργάζεστε με

¹²⁵Semathong, S. (2023). Participatory action research to develop the teachers on classroom action research. *Shanlax International Journal of Education*, 11(3), 29–36. <https://doi.org/10.34293/education.v11i3.6118>.
<https://doi.org/10.34293/education.v11i3.6118>.

μικρότερα παιδιά ή με εκείνα που μπορεί να δυσκολεύονται στην επίσημη προφορική συζήτηση.

Στο πλαίσιο της ΣΕΔ, η αρχή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις φάσεις NOTICE και EXPLORE. Τα παιδιά υποστηρίζονται να ξεκινήσουν από αυτά που παρατηρούν και βιώνουν και στη συνέχεια να διερευνήσουν αυτές τις παρατηρήσεις πιο βαθιά. Ο στόχος δεν είναι να κάνουμε τα παιδιά να μιμηθούν τις ερευνητικές πρακτικές των ενηλίκων, αλλά να δημιουργήσουμε φιλικές προς τα παιδιά μορφές έρευνας που αναγνωρίζουν τους δικούς τους τρόπους κατανόησης του κόσμου¹²⁶.

4.2.4 Συμμετοχή των παιδιών στον ερευνητικό σχεδιασμό

Τα παιδιά δεν ενδυναμώνονται απλώς συμμετέχοντας σε δραστηριότητες που οι ενήλικες έχουν ήδη σχεδιάσει πλήρως. Η ενδυνάμωση μεγαλώνει όταν τα παιδιά συμμετέχουν επίσης στην πνευματική εργασία της διαδικασίας. Στη ΣΕΔ, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι τα παιδιά βοηθούν να πλασιώσουν το ερευνητικό πρόβλημα, να διατυπώσουν κατευθυντήριες ερωτήσεις, να αποφασίσουν τι θέλουν να μάθουν και να επιλέξουν πώς θέλουν να το εξερευνήσουν.

Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορούν να αποφασίσουν αν ένα ζήτημα είναι προτιμότερο να διερευνηθεί μέσω ζωγραφιών, φωτοφωνής (photovoice), χαρτογράφησης, συνεντεύξεων, ψηφιακών εργαλείων, περιπατητικών παρατηρήσεων ή ομαδικών συζητήσεων. Μπορούν επίσης να συμμετέχουν στην ανάλυση του υλικού που βοήθησαν να παραχθεί: ταξινομώντας ιδέες, εντοπίζοντας πρότυπα, ομαδοποιώντας παρατηρήσεις, ερμηνεύοντας τα ευρήματά τους και συζητώντας τι μπορεί να σημαίνουν¹²⁷.

Επειδή τα παιδιά έχουν βιώσει την εμπειρία των υπό συζήτηση θεμάτων, οι ερμηνείες τους μπορούν να εμβαθύνουν τη συνάφεια και την πρακτική χρησιμότητα των ευρημάτων. Κατά τη διερεύνηση θεμάτων όπως το σχολικό κλίμα, η ασφάλεια, η ένταξη, οι σχέσεις με τους συνομηλίκους ή οι δημόσιοι χώροι, η ανάλυση των παιδιών μπορεί να αποκαλύψει πτυχές που μπορεί να μην προκύψουν μόνο μέσω της ερμηνείας από ενήλικες¹²⁸.

4.2.5 Η ΣΕΔ και η ανάπτυξη της αυτενέργειας των παιδιών

Η κυκλική διαδικασία ΣΕΔ προσφέρει μια συγκεκριμένη δομή για την ανάπτυξη της αυτενέργειας των παιδιών με την πάροδο του χρόνου. Στη φάση του σχεδιασμού, τα παιδιά μπορούν να κάνουν καταγισμό ιδεών για θέματα στο σχολείο ή την κοινότητά τους, να τα

¹²⁶Howard, J., 2024.

¹²⁷ Howard, J., 2024.

¹²⁸ Chikkatur, A. and Oliver, E. (2025) 'Embodying PAR: A reflection on building trust across institutional hierarchies', *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 29(4), pp. 123–138.

ιεραρχήσουν και να σχεδιάσουν μια έρευνα μικρής κλίμακας. Για παράδειγμα, μπορεί να αποφασίσουν να εξερευνήσουν τα επίπεδα θορύβου στις τάξεις, να τεκμηριώσουν τα εμπόδια στη συμμετοχή, να χαρτογραφήσουν ασφαλείς και μη ασφαλείς χώρους ή να κατανοήσουν γιατί ορισμένες περιοχές μιας παιδικής χαράς αισθάνονται άβολα.

Κατά τη φάση της δράσης, τα παιδιά υλοποιούν τις ιδέες τους. Μπορούν να διεξάγουν σύντομες έρευνες, να παίρνουν συνεντεύξεις από συνομηλίκους, να δημιουργούν αφίσες, να τραβούν φωτογραφίες, να παρατηρούν συγκεκριμένους χώρους ή να παρουσιάζουν τις ανησυχίες τους σε δασκάλους ή τοπικούς παράγοντες. Στη φάση της παρατήρησης, καταγράφουν τι συμβαίνει: ποιος ανταποκρίνεται, τι αλλάζει, τι παραμένει ίδιο και πώς αντιδρούν οι άλλοι. Στη φάση του προβληματισμού, συζητούν μαζί τα αποτελέσματα, εξετάζουν τι έχουν μάθει και αποφασίζουν για πιθανά επόμενα βήματα.

Η μετακίνηση σε αυτούς τους κύκλους επιτρέπει στα παιδιά να βιώσουν ότι οι ιδέες τους μπορούν να οδηγήσουν σε ορατά αποτελέσματα, ακόμα κι αν η αλλαγή είναι μερική ή σταδιακή. Τους βοηθά επίσης να καταλάβουν ότι η συμμετοχή περιλαμβάνει προσαρμογή. Όταν κάτι δεν λειτουργεί όπως αναμένεται, τα παιδιά μπορούν να προβληματιστούν, να αναθεωρήσουν τη στρατηγική τους και να προσπαθήσουν ξανά. Αυτό υποστηρίζει μια πιο ρεαλιστική και διαρκή αίσθηση δράσης¹²⁹.

4.2.6 Δεξιότητες, αυτοπεποίθηση και συλλογική μάθηση

Η ενασχόληση με τη ΣΕΔ μπορεί να ενισχύσει συγκεκριμένες δεξιότητες και μορφές αυτοπεποίθησης. Τα παιδιά εξασκούνται στο να κάνουν ερωτήσεις αντί να ακολουθούν μόνο τις οδηγίες των ενηλίκων. Μαθαίνουν να παρατηρούν προσεκτικά, να συγκρίνουν προοπτικές, να οργανώνουν πληροφορίες, να συζητούν στοιχεία και να προβληματίζονται για πιθανές λύσεις. Αυτές οι διαδικασίες υποστηρίζουν την κριτική σκέψη, την επικοινωνία, τη συνεργασία και ένα ισχυρότερο αίσθημα ευθύνης για κοινά περιβάλλοντα.

Οι ενήλικες συντονιστές μπορούν να παρέχουν υποστηρικτική καθοδήγηση, μοντελοποιώντας ερευνητικές δεξιότητες, ηθικό προβληματισμό και συλλογική λήψη αποφάσεων. Με την πάροδο του χρόνου, αυτή η υποστήριξη θα επιτρέψει σταδιακά στα παιδιά να αναλάβουν μεγαλύτερη ευθύνη για τη διαδικασία. Ο στόχος δεν είναι να αφήσουμε τα παιδιά χωρίς καθοδήγηση, αλλά να τα βοηθήσουμε να αποκτήσουν σταδιακά μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στη διαμόρφωση της κατεύθυνσης της έρευνας.

Η συνεργασία σε κοινά ερωτήματα μπορεί επίσης να ενισχύσει την ομαδική εργασία και την αλληλεγγύη. Τα παιδιά μαθαίνουν να ακούν το ένα το άλλο, να διαπραγματεύονται τις διαφορές και να αναγνωρίζουν ότι οι ατομικές τους εμπειρίες μπορεί να αποτελούν μέρος ευρύτερων

¹²⁹ Saisin, B., & Suphakach Supakitjo, P. (2026). Teachers and participatory management to develop students' responsibility skills. *International Education Studies*, 19(1), 15. <https://doi.org/10.5539/ies.v19n1p15>.

προτύπων. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στο πλαίσιο της ΣΕΔ, όπου η συμμετοχή νοείται όχι μόνο ως ατομική έκφραση αλλά ως συλλογική και σχεσιακή διαδικασία¹³⁰.

4.2.7 Επιχειρησιακές επιπτώσεις για τη μεθοδολογία SCM

Συνολικά, η ΣΕΔ παρέχει ένα πλαίσιο στο οποίο τα παιδιά δεν συμβουλευόμαστε απλώς, αλλά συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της γνώσης και των αποφάσεων που τα επηρεάζουν. Εστιάζοντας στη διαδικασία, τις σχέσεις και τον προβληματισμό, και όχι μόνο σε ένα τελικό ερευνητικό προϊόν, η ΣΕΔ υποστηρίζει τα παιδιά στην ανάπτυξη φωνής, δράσης και αίσθησης του εαυτού τους ως ικανών συντελεστών στην κοινωνική αλλαγή.

Στο πλαίσιο του SCM, αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά θα πρέπει να υποστηρίζονται ώστε να διερευνούν ζητήματα με τρόπους προσβάσιμους, ηθικούς, δημιουργικούς και ουσιαστικούς. Οι συντονιστές και συντονίστριες θα πρέπει να δημιουργούν ευκαιρίες για τα παιδιά να ορίζουν ερωτήσεις, να επιλέγουν μεθόδους, να ερμηνεύουν ευρήματα και να συνδέουν τη μάθησή τους με τη δράση. Με αυτόν τον τρόπο, η ΣΕΔ ενισχύει την κυκλική λογική της Πυξίδας και ενισχύει τη μετάβαση από τη συμμετοχή ως έκφραση στη συμμετοχή ως έρευνα, διάλογο και κοινό μετασχηματισμό.

4.3 Ενσωμάτωση του Design for Change (DFC): Αισθάνομαι, Φαντάζομαι, Δρω, Μοιράζομαι

Ο μηχανισμός του προγράμματος Πυξίδα SOCRATES υιοθετεί μια κυκλική και επαναληπτική μεθοδολογία που τοποθετεί τα παιδιά στο επίκεντρο της μάθησης, της συμμετοχής και της κοινωνικής δράσης. Μέσα σε αυτή τη δομή, η ενσωμάτωση του μοντέλου Design for Change (DFC) – **Αισθάνομαι, Φαντάζομαι, Δρω, Μοιράζομαι** – προσφέρει μια πρακτική και παιδαγωγική οδό για τη λειτουργικότητα της συμμετοχής των παιδιών ως δικαίωμα¹³¹.

Το DFC αναγνωρίζεται ευρέως ως μια παιδοκεντρική προσέγγιση που υποστηρίζει τους μαθητές στον εντοπισμό προκλήσεων του πραγματικού κόσμου, στην ανάπτυξη λύσεων και στην ανάληψη δράσης. Η ευθυγράμμισή του με τις ευρωπαϊκές αξίες για τη συμμετοχή, την ένταξη, την εκπαίδευση και την ενεργό συμμετοχή στα κοινά το καθιστά ιδιαίτερα σημαντικό για το πλαίσιο του SCM. Στο πλαίσιο του προγράμματος SOCRATES, η DFC δεν εισάγεται ως ξεχωριστή ή παράλληλη μεθοδολογία, αλλά ως συμπληρωματικό μοντέλο που βοηθά στη μετάφραση της κυκλικής λογικής της Πυξίδας σε δράση φιλική προς τα παιδιά.

¹³⁰ Saisin, B., & Suphakach Supakitjo, P., 2026.

¹³¹ Design for Change. (n.d.). *Design for Change*. <https://www.dfeworld.org/SITE>; European Union, 2012, Art. 24

Υπό την έννοια αυτή, η DFC υποστηρίζει την επιχειρησιακή διάσταση του SCM. Βοηθά τα παιδιά να μετακινηθούν από την αναγνώριση ζητημάτων που τα επηρεάζουν, στη φαντασία πιθανών βελτιώσεων, στη δοκιμή ιδεών και στην επικοινωνία όσων έχουν μάθει ή επιτύχει. Αυτή η δομή ενισχύει την ιδέα ότι η συμμετοχή δεν περιορίζεται στην έκφραση απόψεων, αλλά μπορεί επίσης να περιλαμβάνει δημιουργικότητα, δράση, προβληματισμό και κοινή ευθύνη¹³².

4.3.1 Ευθυγράμμιση με την πολιτική της ΕΕ και τα πλαίσια για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Η μεθοδολογία DFC αντικατοπτρίζει βασικές αρχές που ορίζονται σε διεθνή και ευρωπαϊκά πλαίσια για τα δικαιώματα του παιδιού. Ειδικότερα, συνδέεται στενά με το άρθρο 12 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το οποίο αναγνωρίζει το δικαίωμα των παιδιών να εκφράζουν τις απόψεις τους σε θέματα που τα αφορούν, και το άρθρο 29, το οποίο πλαισιώνει την εκπαίδευση ως μια διαδικασία που στοχεύει στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, των ταλέντων, των ικανοτήτων και του αισθήματος ευθύνης των παιδιών¹³³.

Σε επίπεδο ΕΕ, η ενσωμάτωση της DFC στηρίζει τους στόχους της στρατηγικής της ΕΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, ιδίως όσον αφορά τη συμμετοχή, την εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και τη συμμετοχή στα κοινά. Σχετίζεται επίσης με τον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων, ιδίως τις αρχές που αφορούν την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη διά βίου μάθηση, τη φροντίδα των παιδιών και τη στήριξη των παιδιών¹³⁴.

Ο βιωματικός και βασισμένος στις ικανότητες χαρακτήρας της DFC συνάδει επίσης με τη σύσταση του Συμβουλίου σχετικά με τις βασικές ικανότητες για τη διά βίου μάθηση. Μέσω της έμφασης που δίνει στην παρατήρηση, τη δημιουργικότητα, τη συνεργασία, τη δράση και τον προβληματισμό, το DFC μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της ικανότητας του πολίτη, της προσωπικής και κοινωνικής ικανότητας, της πολιτιστικής συνείδησης και έκφρασης και της επιχειρηματικής ικανότητας¹³⁵.

Για το λόγο αυτό, η DFC δεν θα πρέπει να νοείται ως εξωτερική προσθήκη στο SCM. Αντίθετα, μπορεί να θεωρηθεί ως μια συνεκτική επέκταση των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών προτεραιοτήτων και των προτεραιοτήτων που βασίζονται στα δικαιώματα, προσφέροντας μια πρακτική δομή μέσω της οποίας η συμμετοχή των παιδιών μπορεί να συνδεθεί με τη μάθηση, την αυτενέργεια και τη συμμετοχή της κοινότητας¹³⁶.

¹³² Design for Change., n.d.; Council of the European Union. (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*.

¹³³ United Nations, 1989, Arts. 12 and 29.

¹³⁴ European Commission, 2021; European Parliament, Council and Commission, 2017.

¹³⁵ Council of the European Union, 2018.

¹³⁶ Design for Change., n.d.; Council of the European Union, 2018.

4.3.2 Η Κυκλική Λογική του Μηχανισμού Πυξίδα SOCRATES και του Design for Change

Η μεθοδολογία του SCM προσεγγίζει τη συμμετοχή ως μια συνεχή και αναστοχαστική κυκλική διαδικασία και όχι ως μια γραμμική πορεία. Το μοντέλο Design for Change (DFC) ενσωματώνεται φυσικά σε αυτή τη δομή, καθώς βασίζεται επίσης στην επαναληπτική μάθηση και δράση. Τα παιδιά αρχικά παρατηρούν και αναστοχάζονται πάνω σε ένα ζήτημα μέσω της φάσης Feel. Στη συνέχεια, παράγουν ιδέες και πιθανές λύσεις μέσω της φάσης Imagine. Οι ιδέες αυτές δοκιμάζονται ή εφαρμόζονται μέσω της φάσης Do, ενώ η διαδικασία επικοινωνείται και αξιολογείται αναστοχαστικά μέσω της φάσης Share.

Ο κύκλος αυτός μπορεί έπειτα να ξεκινήσει ξανά. Τα παιδιά ενδέχεται να ανακαλύψουν νέα ερωτήματα, να εντοπίσουν περαιτέρω ανάγκες, να προσαρμόσουν τις προτάσεις τους ή να εμβραθύνουν στην κατανόηση του ζητήματος. Με αυτόν τον τρόπο, το DFC ενισχύει την κυκλική προσέγγιση του SCM και υποστηρίζει τη συμμετοχή ως μια διαδικασία που εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου.

Κάθε φάση του DFC μπορεί να ενισχύσει την αυτενέργεια των παιδιών με διαφορετικό τρόπο. Η φάση Feel βοηθά τα παιδιά να αναγνωρίσουν ότι οι εμπειρίες και τα συναισθήματά τους αποτελούν έγκυρα σημεία εκκίνησης για τη συμμετοχή. Η φάση Imagine τα ενθαρρύνει να αντιληφθούν ότι είναι ικανά να προτείνουν εναλλακτικές λύσεις. Η φάση Do τους επιτρέπει να βιώσουν τη δυνατότητα δράσης, ακόμη και σε μικρή κλίμακα. Τέλος, η φάση Share δίνει ορατότητα στη μαθησιακή τους εμπειρία και δημιουργεί χώρο για ανατροφοδότηση, αναγνώριση και λογοδοσία¹³⁷.

Φάση 1: Αισθάνομαι (Feel) – Ανάπτυξη Ενσυναίσθησης και Ευαισθητοποίησης

Η φάση Feel επικεντρώνεται στην κατανόηση πραγματικών ζητημάτων που επηρεάζουν τα παιδιά και τις κοινότητές τους. Προάγει την ενσυναίσθηση, την κριτική παρατήρηση και τη συναισθηματική εμπλοκή. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να ξεκινούν από τις δικές τους βιωμένες εμπειρίες, αναγνωρίζοντας όσα θεωρούν άδικο, μη ασφαλή, αποκλειστικά, ελλιπή ή χρήζουν βελτίωσης.

Η φάση αυτή μπορεί να περιλαμβάνει τον εντοπισμό ζητημάτων που σχετίζονται με την καθημερινή πραγματικότητα των παιδιών, τη διερεύνηση συναισθημάτων, οπτικών και πλαισίων, καθώς και τη χρήση συμμετοχικών εργαλείων όπως η αφήγηση ιστοριών, η χαρτογράφηση, οι ζωγραφιές, οι ομαδικές συζητήσεις ή οι δραστηριότητες παρατήρησης. Στόχος είναι να διασφαλιστεί ότι η συμμετοχή ξεκινά από τις ίδιες τις πραγματικότητες των παιδιών και όχι από εξωτερικά καθορισμένες ατζέντες.

¹³⁷ Design for Change., n.d.; European Union, 2012, Art. 24.

Από μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα, η φάση Feel υποστηρίζει άμεσα το δικαίωμα των παιδιών να εκφράζουν τις απόψεις και τις εμπειρίες τους. Δημιουργεί έναν χώρο μέσα στον οποίο τα παιδιά μπορούν να κατονομάσουν όσα έχουν σημασία για τα ίδια και να αρχίσουν να κατανοούν ότι οι αντιλήψεις τους είναι έγκυρες και σημαντικές.

Σε πρακτικό επίπεδο, η φάση αυτή απαιτεί από τους συντονιστές/ τις συντονίστριες να δημιουργούν ασφαλή και συμπεριληπτικά περιβάλλοντα, να χρησιμοποιούν φιλική προς τα παιδιά γλώσσα και εργαλεία και να διασφαλίζουν ότι εκπροσωπούνται διαφορετικές φωνές, ιδιαίτερα παιδιών που ενδέχεται να βρίσκονται στο περιθώριο ή να έχουν λιγότερη αυτοπεποίθηση. Στο πλαίσιο του SCM, η φάση Feel αντιστοιχεί στενά στη φάση NOTICE και εν μέρει στην αρχική διάσταση της φάσης EXPLORE, καθώς υποστηρίζει τον εντοπισμό ζητημάτων και την πρώτη κατανόηση των αναγκών και των ανησυχιών των παιδιών.

Φάση 2: Φαντάζομαι (Imagine) – Συνδημιουργία και Ανάπτυξη Λύσεων

Η φάση Imagine δίνει στα παιδιά τη δυνατότητα να παράγουν ιδέες και να οραματιστούν πιθανές λύσεις στις προκλήσεις που έχουν εντοπιστεί. Μεταφέρει τη συμμετοχή πέρα από την απλή έκφραση και υποστηρίζει τα παιδιά να σκεφτούν δημιουργικά σχετικά με το τι θα μπορούσε να αλλάξει, ποιοι θα μπορούσαν να εμπλακούν και τι είδους ανταπόκριση θα μπορούσε να υπάρξει.

Η φάση αυτή περιλαμβάνει δημιουργικό καταιγισμό ιδεών, παραγωγή ιδεών, συνεργατική λήψη αποφάσεων και ενθάρρυνση διαφορετικών και καινοτόμων οπτικών. Τα παιδιά θα πρέπει να υποστηρίζονται ώστε να εκφράζουν ελεύθερα τις ιδέες τους, χωρίς άμεση αξιολόγηση ή πρόωρο φιλτράρισμα από τους ενήλικες. Σε αυτό το στάδιο, ο στόχος δεν είναι απαραίτητα να εντοπιστεί μια τέλεια ή πλήρως εφαρμόσιμη λύση, αλλά να δημιουργηθεί ένας χώρος όπου τα παιδιά μπορούν να φανταστούν εναλλακτικές δυνατότητες και να αναπτύξουν εμπιστοσύνη στις δικές τους ικανότητες να συμβάλλουν.

Από μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα, η φάση Imagine υλοποιεί στην πράξη το δικαίωμα των παιδιών να συμμετέχουν ενεργά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Υποστηρίζει τη μετάβαση από το να ακούγονται οι απόψεις των παιδιών στο να συμμετέχουν ουσιαστικά στη συνδημιουργία. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς η ουσιαστική συμμετοχή δεν θα πρέπει μόνο να καταγράφει τις ανησυχίες των παιδιών, αλλά και να τους επιτρέπει να συμβάλλουν στην ανάπτυξη πιθανών απαντήσεων και λύσεων.

Στο πρακτικό επίπεδο, οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να αποφεύγουν την κυριαρχία των ενηλίκων κατά την επιλογή ιδεών, να αναγνωρίζουν την αξία όλων των συνεισφορών και να παρέχουν εργαλεία δημιουργικής έκφρασης. Ανάλογα με την ομάδα, αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν ψηφιακά εργαλεία, ζωγραφική, κατασκευές, αφήγηση ιστοριών, λεκτική συζήτηση, παιχνίδι ρόλων ή συνεργατικές αφίσες. Στο πλαίσιο του SCM, η φάση Imagine

συνδέεται με τη φάση EXPLORE και με την αρχική προετοιμασία της φάσης SPEAK, καθώς τα παιδιά αρχίζουν να οργανώνουν τις ιδέες τους σε πιθανές προτάσεις ή μηνύματα.

Φάση 3: Δρω (Do) – Δράση και Υλοποίηση

Η φάση Do μετατρέπει τις ιδέες σε πράξη, δίνοντας στα παιδιά τη δυνατότητα να βιώσουν τη συμμετοχή ως κάτι που μπορεί να έχει απτό και ορατό αποτέλεσμα. Η μορφή και η έκταση της δράσης μπορεί να διαφέρουν σημαντικά, ανάλογα με το πλαίσιο, την ηλικιακή ομάδα, τους διαθέσιμους πόρους και τις θεσμικές συνθήκες. Μπορεί να αφορά μια μικρή πρωτοβουλία μέσα στην τάξη, μια σχολική δραστηριότητα, μια δράση στην κοινότητα, μια εκστρατεία ευαισθητοποίησης, μια παρουσίαση προς ενήλικες ή τη δοκιμή μιας απλής λύσης.

Το σημαντικό είναι ότι τα παιδιά υποστηρίζονται ώστε να περάσουν από τη σκέψη και τη φαντασία της αλλαγής στην εφαρμογή της στην πράξη. Αυτό μπορεί να ενισχύσει την αίσθηση αυτενέργειας και αυτοπεποίθησης, καθώς τα παιδιά βλέπουν ότι οι ιδέες τους μπορούν να οδηγήσουν σε δράση, ακόμη και όταν αυτή είναι μικρής κλίμακας ή πιλοτική.

Η φάση αυτή περιλαμβάνει την υλοποίηση επιλεγμένων λύσεων, τη συνεργασία, την ανάληψη κοινής ευθύνης και την επαφή με πραγματικά περιβάλλοντα, όπως σχολεία, κοινοτικοί χώροι, τοπικοί φορείς ή θεσμοί. Από μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα, η φάση Do εκφράζει τη συμμετοχή ως δυνατότητα επιρροής και δράσης. Ανταποκρίνεται σε ένα από τα βασικά κενά που συχνά παρατηρούνται στις συμμετοχικές διαδικασίες: την απόσταση ανάμεσα στη διαβούλευση και στον ουσιαστικό αντίκτυπο.

Σε πρακτικό επίπεδο, η φάση αυτή απαιτεί επαρκή οργανωτική και θεσμική υποστήριξη. Οι ενήλικες μπορεί να χρειαστεί να βοηθήσουν τα παιδιά να αποκτήσουν πρόσβαση σε χώρους, υλικά, άδειες ή σχετικούς φορείς και ενδιαφερόμενα μέρη. Παράλληλα, η προστασία και η δεοντολογία πρέπει να παραμένουν κεντρικές σε όλη τη διαδικασία, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιούνται εικόνες, προσωπικές ιστορίες, ψηφιακά εργαλεία ή μορφές δημόσιας επικοινωνίας. Στο πλαίσιο του SCM, η φάση Do συνδέεται με τη διάσταση της δράσης που αναπτύσσεται μεταξύ των φάσεων EXPLORE και SPEAK, ενώ παράλληλα προετοιμάζει τη μετάβαση προς τη φάση WEIGH, όπου οι δράσεις αξιολογούνται και αναστοχάζονται.

Φάση 4: Μοιράζομαι (Share) – Αναστοχασμός, Επικοινωνία και Κλιμάκωση

Η φάση Share επικεντρώνεται στην επικοινωνία των αποτελεσμάτων, στον αναστοχασμό πάνω στις εμπειρίες που προέκυψαν και στη διεύρυνση του αντίκτυπου όσων έχουν επιτευχθεί ή μαθευτεί μέσα από τη διαδικασία. Τα παιδιά μπορούν να παρουσιάσουν τα αποτελέσματα σε συνομηλίκους, εκπαιδευτικούς, οικογένειες, κοινότητες ή τοπικούς φορείς. Παράλληλα, μπορούν να μοιραστούν τη διαδικασία μέσα από εκδηλώσεις, αφίσες, βίντεο, ψηφιακά μέσα, αναφορές, εκθέσεις ή δομημένο διάλογο.

Η φάση αυτή δεν αφορά μόνο τη διάδοση των αποτελεσμάτων. Αποτελεί επίσης μια στιγμή αναστοχασμού. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να σκεφτούν τι λειτούργησε καλά, ποιες δυσκολίες αντιμετώπισαν, τι έμαθαν και τι θα μπορούσε να βελτιωθεί. Με αυτόν τον τρόπο, η φάση Share μετατρέπει τη δράση σε μαθησιακή εμπειρία και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για έναν νέο κύκλο συμμετοχής.

Από μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα, η φάση αυτή ενισχύει το δικαίωμα των παιδιών να αναγνωρίζονται ως ενεργοί συνεισφέροντες στην κοινωνία. Δίνει ορατότητα στις ιδέες και στις προσπάθειές τους, ενώ παράλληλα ενισχύει τη διαφάνεια και τη λογοδοσία. Η κοινοποίηση των αποτελεσμάτων μπορεί να βοηθήσει ενήλικες και θεσμούς να κατανοήσουν καλύτερα τις οπτικές των παιδιών και να δημιουργήσει ευκαιρίες για ανατροφοδότηση και συνέχεια στη διαδικασία.

Σε πρακτικό επίπεδο, οι διαδικασίες κοινοποίησης θα πρέπει να παραμένουν προσβάσιμες και συμπεριληπτικές. Δεν επιθυμούν όλα τα παιδιά να εκφραστούν δημόσια, επομένως είναι σημαντικό να προσφέρονται διαφορετικοί τρόποι συμμετοχής που να ανταποκρίνονται σε διαφορετικά στυλ επικοινωνίας και επίπεδα αυτοπεποίθησης. Η ανατροφοδότηση θα πρέπει να είναι υποστηρικτική και εποικοδομητική, ενώ όπου είναι δυνατόν, τα αποτελέσματα θα πρέπει να συνδέονται με ευρύτερες κοινοτικές ή πολιτικές συζητήσεις. Στο πλαίσιο του SCM, η φάση Share συνδέεται στενά με τις φάσεις SPEAK και WEIGH, καθώς περιλαμβάνει την επικοινωνία, την αναγνώριση, τον αναστοχασμό και την προετοιμασία για μελλοντικούς κύκλους συμμετοχής¹³⁸.

4.3.3 Διατομεακές Αρχές στην Ενσωμάτωση του DFC

Η ενσωμάτωση του DFC στο πλαίσιο του SCM καθοδηγείται από μια σειρά διατομεακών αρχών. Πρώτον, ενισχύει την παιδοκεντρική προσέγγιση, καθώς τα παιδιά θα πρέπει να έχουν όσο το δυνατόν πιο ενεργό ρόλο στη διαδικασία, ενώ οι ενήλικες λειτουργούν υποστηρικτικά ως συντονιστές/συντονίστριες και όχι ως καθοδηγητές. Δεύτερον, ενδυναμώνει τη συμπεριληπτικότητα, καθώς όλα τα παιδιά — και ιδιαίτερα εκείνα με λιγότερες ευκαιρίες — θα πρέπει να υποστηρίζονται ώστε να συμμετέχουν μέσα από μεθόδους προσαρμοσμένες στις ανάγκες, τις δυνατότητες και τους προτιμώμενους τρόπους έκφρασής τους¹³⁹.

Η ηθική και ασφαλής συμμετοχή αποτελεί επίσης βασική προϋπόθεση. Η προστασία των παιδιών, η συναίνεση, η προστασία προσωπικών δεδομένων και η συναισθηματική ασφάλεια πρέπει να διασφαλίζονται σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, ιδιαίτερα όταν τα παιδιά μοιράζονται εμπειρίες, εικόνες ή δημόσια παραγόμενα αποτελέσματα. Εξίσου σημαντικοί είναι ο αναστοχασμός και η επαναληπτική διαδικασία, καθώς ο κύκλος του DFC προωθεί τη συνεχή

¹³⁸ Design for Change., n.d..

¹³⁹ Design for Change., n.d.; European Commission, 2021

μάθηση και όχι μια μεμονωμένη δραστηριότητα. Τέλος, το DFC διατηρεί έναν σαφή προσανατολισμό προς τον αντίκτυπο, βοηθώντας τα παιδιά να συνδέσουν τις ιδέες τους με απτά αποτελέσματα, ακόμη και όταν αυτά είναι μικρής κλίμακας, σταδιακά ή μερικά¹⁴⁰.

Οι αρχές αυτές διασφαλίζουν ότι το DFC παραμένει ευθυγραμμισμένο με τα ευρωπαϊκά πρότυπα σχετικά με την ποιοτική εκπαίδευση, τη συμμετοχή των παιδιών, τη συμπερίληψη και την κοινωνική συμμετοχή¹⁴¹.

4.3.4 Η Προστιθέμενη Αξία του DFC στο πλαίσιο του SCM

Η ενσωμάτωση του DFC ενισχύει τον Μηχανισμό Πυξίδας SOCRATES με πολλούς τρόπους. Συμβάλλει στη μετατροπή αφηρημένων δικαιωμάτων σε πρακτική δράση, καθιστώντας τη συμμετοχή πιο κατανοητή και απτή για τα παιδιά. Παράλληλα, γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ έκφρασης και αντίκτυπου, καθώς τα παιδιά δεν καλούνται μόνο να εκφράσουν τις ανησυχίες τους, αλλά υποστηρίζονται ώστε να φανταστούν, να δοκιμάσουν και να μοιραστούν πιθανές λύσεις και απαντήσεις¹⁴².

Το DFC μπορεί επίσης να ενισχύσει τα κίνητρα, την αυτοπεποίθηση και την κοινωνική συμμετοχή των παιδιών. Μέσα από μια διαδικασία όπου οι παρατηρήσεις τους μετατρέπονται σε ιδέες, δράσεις και κοινά αποτελέσματα, τα παιδιά μπορούν να βιώσουν τη συμμετοχή ως κάτι ουσιαστικό και όχι απλώς συμβολικό. Ταυτόχρονα, το μοντέλο προσφέρει μια αναπαραγώγιμη και επεκτάσιμη μεθοδολογία, η οποία μπορεί να προσαρμοστεί σε διαφορετικά εκπαιδευτικά, κοινωνικά και κοινοτικά περιβάλλοντα¹⁴³.

Σημαντικό είναι επίσης ότι το DFC υποστηρίζει την ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων για τη διά βίου μάθηση. Μέσα από τον κύκλο αυτό, τα παιδιά εξασκούν την επικοινωνία, τη συνεργασία, τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη, τον αναστοχασμό και την υπευθυνότητα. Οι δεξιότητες αυτές δεν είναι σημαντικές μόνο για το ίδιο το έργο, αλλά και για τη μακροπρόθεσμη εκπαιδευτική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών¹⁴⁴.

4.3.5 Λειτουργικές Κατευθύνσεις για τη Μεθοδολογία του SCM

Η ενσωμάτωση του μοντέλου Design for Change μέσα στην κυκλική μεθοδολογία του SCM προσφέρει ένα πλαίσιο συμμετοχής βασισμένο στα δικαιώματα και προσανατολισμένο στη δράση. Μέσα από τον κύκλο Feel, Imagine, Do, Share, το SCM μπορεί να υποστηρίξει τα παιδιά

¹⁴⁰ European Parliament and Council, 2016; Design for Change., n.d.

¹⁴¹ European Commission, 2021; Council of the European Union, 2018

¹⁴² Design for Change, n.d.; European Union, 2012, Art. 24

¹⁴³ Design for Change, n.d.

¹⁴⁴ Council of the European Union, 2018.

όχι μόνο ώστε να ακουστούν, αλλά και να αναγνωρίζουν προκλήσεις, να φαντάζονται εναλλακτικές, να συμβάλλουν σε δράσεις και να αναστοχάζονται πάνω στα αποτελέσματα¹⁴⁵.

Η ενσωμάτωση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς συνδέει τη συμμετοχή με τη μάθηση και την αίσθηση αυτενέργειας. Βοηθά τα παιδιά να κατανοήσουν ότι οι απόψεις τους μπορούν να αποτελέσουν μέρος μιας ευρύτερης διαδικασίας, όπου οι ιδέες διερευνώνται, δοκιμάζονται, επικοινωνούνται και επανεξετάζονται. Βασισμένο σε ευρωπαϊκά νομοθετικά και πολιτικά πλαίσια, το DFC υποστηρίζει επομένως τον ευρύτερο στόχο του SCM να μετακινηθεί πέρα από συμβολικές μορφές συμμετοχής προς ουσιαστική, διαρκή και προσαρμοσμένη στο εκάστοτε πλαίσιο εμπλοκή των παιδιών ως ενεργών μελών και συνεισφερόντων στις κοινότητές τους¹⁴⁶.

4.4 Καταξιοτική Διερεύνηση (Appreciative Inquiry): Μια Προσέγγιση Επίλυσης Προβλημάτων Βασισμένη στα Δυνατά Σημεία

Η Καταξιοτική Διερεύνηση (AI) αποτελεί μια συμμετοχική μεθοδολογική προσέγγιση βασισμένη στα δυνατά σημεία, η οποία εστιάζει στην αναγνώριση υπαρχόντων πόρων, θετικών εμπειριών και δυνατοτήτων βελτίωσης, αντί να επικεντρώνεται αποκλειστικά σε προβλήματα ή ελλείψεις¹⁴⁷. Στο πλαίσιο του Μηχανισμού Πυξίδα SOCRATES, η Καταξιοτική Διερεύνηση δεν αντιμετωπίζεται ως μια αυτόνομη μεθοδολογία, αλλά ως μια ενσωματωμένη στρατηγική προσέγγιση που ανταποκρίνεται άμεσα στα πρότυπα συμμετοχής που αναδείχθηκαν μέσα από τα διακρατικά focus groups της κοινοπραξίας.

Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από παιδιά στις πέντε συμμετέχουσες χώρες δείχνουν ότι η συμμετοχή διαμορφώνεται όχι μόνο από δομικά εμπόδια, αλλά και από συναισθηματικές και διαπροσωπικές δυναμικές. Πολλά παιδιά εξέφρασαν φόβο ότι θα κριθούν, αβεβαιότητα για το αν οι ιδέες τους έχουν πραγματική αξία και σκεπτικισμό σχετικά με το κατά πόσο οι ενήλικες ή οι θεσμοί είναι πραγματικά πρόθυμοι να τα ακούσουν. Σε αρκετές περιπτώσεις, η συμμετοχή συνδέθηκε με τον κίνδυνο κριτικής, αμηχανίας ή απογοήτευσης, ιδιαίτερα όταν προηγούμενες εμπειρίες δεν είχαν οδηγήσει σε ορατή αλλαγή ή ουσιαστική ανατροφοδότηση. Αυτό δείχνει ότι τα παιδιά συχνά αντιλαμβάνονται τη συμμετοχή ως μια σύνθετη και συναισθηματικά φορτισμένη διαδικασία, επηρεασμένη τόσο από προηγούμενες εμπειρίες όσο και από τη στάση των ενηλίκων.

¹⁴⁵ Design for Change, n.d.; European Union, 2012, Art. 24.

¹⁴⁶ Design for Change, n.d.; Council of the European Union, 2018.

¹⁴⁷ Cooperrider, D. L., & Srivastva, S. (1987). Appreciative inquiry in organizational life. In R. W. Woodman & W. A. Pasmore (Eds.), *Research in organizational change and development* (Vol. 1, pp. 129–169). JAI Press; Cooperrider, D. L., Whitney D., & Stavros, J. M., 2008; Bushe, G. R., & Kassam, A. F. (2005). When is Appreciative Inquiry transformational? A meta-case analysis. *The Journal of Applied Behavioural Science*, 41(2), 161–181. <https://doi.org/10.1177/0021886304270337>; Cooperrider, D. L., Stavros, J. M., & Whitney, D. (2008). *The appreciative inquiry handbook: For leaders of change*. Berrett-Koehler Publishers.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, μια προσέγγιση που εστιάζει αποκλειστικά στα προβλήματα μπορεί άθελά της να ενισχύσει την παθητικότητα ή την αποστασιοποίηση, καθώς τα παιδιά ενδέχεται να επικεντρώνονται περισσότερο στους περιορισμούς και στις απογοητεύσεις παρά στις δυνατότητες και στις προοπτικές αλλαγής. Αντίθετα, η Καταξιοτική Διερεύνηση φαίνεται να προσφέρει ένα πιο εποικοδομητικό και συναισθηματικά προσιτό σημείο εκκίνησης για τη συμμετοχή¹⁴⁸. Ξεκινώντας από θετικές εμπειρίες, υπάρχοντα δυνατά σημεία και ρεαλιστικές δυνατότητες, η προσέγγιση αυτή βοηθά τα παιδιά να συμμετέχουν με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, συνεργατικότητα και προσανατολισμό προς τη λύση στο πλαίσιο της διαδικασίας του SCM.

4.4.1 Η Καταξιοτική Διερεύνηση ως Απόκριση στα Ευρήματα των Focus Groups

Η ενσωμάτωση της Καταξιοτικής Διερεύνησης στο πλαίσιο του SCM βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στα διακρατικά ευρήματα της έρευνας. Σε όλα τα πλαίσια, τα παιδιά έδειξαν μεγαλύτερη προθυμία να συμμετάσχουν όταν αντιλαμβάνονταν το περιβάλλον ως ασφαλές, υποστηρικτικό και βασισμένο στον σεβασμό. Η συμμετοχή φάνηκε να συνδέεται στενά με την αυτοπεποίθηση, την εμπιστοσύνη προς τους ενήλικες και την αίσθηση ότι οι συνεισφορές τους λαμβάνονται πραγματικά υπόψη. Παράλληλα, πολλά παιδιά εξέφρασαν αμφιβολίες σχετικά με τον πραγματικό αντίκτυπο της συμμετοχής, θεωρώντας συχνά ότι οι ενήλικες τελικά λαμβάνουν αποφάσεις χωρίς να εξετάζουν ουσιαστικά τις απόψεις των παιδιών.

Τα focus groups ανέδειξαν επίσης μια σαφή προτίμηση προς τις συλλογικές μορφές συμμετοχής αντί για την ατομική έκφραση. Τα παιδιά συχνά ανέφεραν ότι αισθάνονται πιο άνετα να μοιράζονται ιδέες μέσα σε μια ομάδα, όπου η ευθύνη και η έκθεση μοιράζονται ανάμεσα στους συνομηλίκους. Η τάση αυτή ήταν ιδιαίτερα εμφανής σε περιβάλλοντα όπου τα παιδιά βίωναν χαμηλότερη αίσθηση αυτενέργειας ή μεγαλύτερο άγχος απέναντι σε πρόσωπα εξουσίας.

Η Καταξιοτική Διερεύνηση ανταποκρίνεται σε αυτά τα πρότυπα, προσεγγίζοντας τη συμμετοχή ως μια συνεργατική και εποικοδομητική διαδικασία. Αντί να τοποθετεί τα παιδιά στη θέση παθητικών αποδεκτών που απλώς επισημαίνουν προβλήματα προς επίλυση από τους ενήλικες, η προσέγγιση αυτή τα ενθαρρύνει να λειτουργούν ως ενεργοί συνδιαμορφωτές, ικανοί να αναγνωρίζουν δυνατά σημεία, να οραματίζονται βελτιώσεις και να αναπτύσσουν ρεαλιστικές προτάσεις. Με αυτόν τον τρόπο, η Καταξιοτική Διερεύνηση φαίνεται να μειώνει τα συναισθηματικά εμπόδια στη συμμετοχή και να ενισχύει το αίσθημα ικανότητας και ιδιοκτησίας των παιδιών μέσα στη διαδικασία¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Cooperrider, D.L., & Srivastva, S., 1987; Reed, J. (2007). *Appreciative Inquiry: Research for change*. SAGE Publications, Inc., <https://doi.org/10.4135/9781412983464>.

¹⁴⁹ Cooperrider, D. L., Whitney D., & Stavros, J. M., 2008; Bushe, G. R., & Kassam, A. F. (2005). When is Appreciative Inquiry transformational? A meta-case analysis. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 41(2), 161–181. <https://doi.org/10.1177/0021886304270337>.

Ένα ακόμη στοιχείο που αναδείχθηκε μέσα από τα focus groups αφορά την έντονη ανάγκη των παιδιών για ουσιαστική ανατροφοδότηση και διαφάνεια. Σε όλες τις χώρες, τα παιδιά ανέφεραν σταθερά ότι είναι πρόθυμα να αποδεχθούν περιορισμούς ή ακόμη και αρνητικές απαντήσεις, εφόσον αυτές επικοινωνούνται με ειλικρίνεια και σεβασμό. Η Καταξιωτική Διερεύνηση ευθυγραμμίζεται με αυτή την ανάγκη, δίνοντας έμφαση στον διάλογο, στον αναστοχασμό και στην κοινή κατανόηση καθ' όλη τη διάρκεια της συμμετοχικής διαδικασίας.

4.4.2 Βασικές Αρχές της Καταξιωτικής Διερεύνησης στο πλαίσιο του SCM

Στο πλαίσιο του SCM, η Καταξιωτική Διερεύνηση εφαρμόζεται μέσα από μια σειρά αλληλένδετων αρχών που ανταποκρίνονται στις αναπτυξιακές και συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών. Μία από τις βασικές αρχές είναι η έμφαση στις βιωμένες εμπειρίες και στα ήδη υπάρχοντα δυνατά σημεία¹⁵⁰. Τα παιδιά φαίνεται να συμμετέχουν πιο φυσικά και με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση όταν οι συζητήσεις ξεκινούν από οικείες καταστάσεις και συγκεκριμένες εμπειρίες, αντί από αφηρημένες θεσμικές έννοιες. Ο αναστοχασμός πάνω σε στιγμές όπου ένιωσαν ασφαλή, ότι ακούστηκαν ή ότι υποστηρίχθηκαν, δημιουργεί ένα πιο προσιτό και συναισθηματικά ασφαλές σημείο εκκίνησης για τη συμμετοχή.

Η ψυχολογική ασφάλεια αποτελεί ακόμη μία θεμελιώδη αρχή. Δεδομένου ότι ο φόβος της κριτικής και η ανησυχία μήπως «πουν κάτι λάθος» εμφανίστηκαν σταθερά σε όλα τα πλαίσια, η Καταξιωτική Διερεύνηση προωθεί μια θετική προσέγγιση που επιτρέπει τη διερεύνηση ιδεών χωρίς να τοποθετεί τα παιδιά σε αμυντική θέση. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για παιδιά με λιγότερες ευκαιρίες, χαμηλότερη αυτοπεποίθηση ή περιορισμένη προηγούμενη εμπειρία σε συμμετοχικά περιβάλλοντα.

Η Καταξιωτική Διερεύνηση υποστηρίζει επίσης τη συλλογική συνδημιουργία, ανταποκρινόμενη στη σαφή προτίμηση των παιδιών για ομαδικές μορφές συμμετοχής που αναδείχθηκε μέσα από τα focus groups. Η συνεργατική διαδικασία επιτρέπει στα παιδιά να μοιράζονται την ευθύνη, να διαπραγματεύονται ιδέες από κοινού και να ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους μέσα από την υποστήριξη των συνομηλίκων. Έτσι, η συμμετοχή μετατρέπεται σε μια κοινή κοινωνική διαδικασία και όχι σε μια ατομική «δοκιμασία έκθεσης».

Παράλληλα, η προσέγγιση ενισχύει την εποικοδομητική αλληλεπίδραση με ενήλικες και φορείς λήψης αποφάσεων. Τα παιδιά καθοδηγούνται ώστε να διατυπώνουν τις ιδέες τους ως προτάσεις βελτίωσης που βασίζονται σε συγκεκριμένες παρατηρήσεις και κοινούς στόχους, και όχι απλώς ως παράπονα. Αυτό συμβάλλει στη μείωση της αντιλαμβανόμενης απόστασης ανάμεσα στα παιδιά και στα πρόσωπα εξουσίας, ενώ παράλληλα υποστηρίζει έναν πιο παραγωγικό διαγενεακό διάλογο.

¹⁵⁰ Cooperrider D. L., & Srivastva, S., 1987; Reed, 2007.

Τέλος, η Καταξιοτική Διερεύνηση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις δυνατότητες, στα αποτελέσματα και στην ορατή δράση. Καθώς πολλά παιδιά εξέφρασαν απογοήτευση απέναντι σε μορφές συμβολικής συμμετοχής που δεν οδηγούν σε πραγματική αλλαγή, η Καταξιοτική Διερεύνηση τα βοηθά να μετακινηθούν σταδιακά από τον αναστοχασμό προς ρεαλιστικές και εφαρμόσιμες λύσεις.

4.4.3 Ο Κύκλος των 4D ως Βασική Λογική Οργάνωσης

Ο κύκλος των 4D ης Καταξιοτικής Διερεύνησης — Discover, Dream, Design, Deliver — προσφέρει ένα συνεκτικό και ευέλικτο πλαίσιο οργάνωσης σε όλη τη διάρκεια του SCM¹⁵¹. Στη φάση Discover, τα παιδιά εντοπίζουν θετικά στοιχεία του περιβάλλοντος, των σχέσεων ή των εμπειριών τους. Η εκκίνηση από όσα ήδη λειτουργούν θετικά συμβάλλει στη μείωση του άγχους γύρω από τη συμμετοχή και ενισχύει την αυτοπεποίθηση, ιδιαίτερα σε παιδιά που αρχικά αισθάνονται αβεβαιότητα ως προς την έκφραση των απόψεών τους. Παράλληλα, η φάση αυτή βοηθά τους συντονιστές και τις συντονίστριες να δημιουργήσουν ένα επικοινωνιακό και ασφαλές κλίμα εμπιστοσύνης πριν από την ενασχόληση με πιο απαιτητικές συζητήσεις.

Η φάση Dream καλεί τα παιδιά να φανταστούν πώς θα μπορούσαν να βελτιωθούν καταστάσεις, περιβάλλοντα ή σχέσεις. Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά είναι συχνά ιδιαίτερα ικανά να οραματιστούν θετικές εναλλακτικές όταν τους παρέχονται υποστηρικτικές συνθήκες και συγκεκριμένα ερεθίσματα. Το στάδιο αυτό φαίνεται να λειτουργεί αντισταθμιστικά απέναντι σε αισθήματα αδυναμίας ή σκεπτικισμού, ενισχύοντας την ιδέα ότι η αλλαγή είναι εφικτή.

Κατά τη φάση Design, τα παιδιά μετατρέπουν συνεργατικά τις ιδέες τους σε πιο δομημένες προτάσεις ή στρατηγικές δράσης. Η διαδικασία αυτή συνδέεται στενά με την προτίμηση των παιδιών για συλλογική συμμετοχή και κοινή ιδιοκτησία της διαδικασίας, επιτρέποντας τη διαπραγμάτευση προτεραιοτήτων, τον συνδυασμό διαφορετικών οπτικών και την ανάληψη συλλογικής ευθύνης για τις προτεινόμενες λύσεις.

Η φάση Deliver επικεντρώνεται στον καθορισμό συγκεκριμένων δράσεων, επόμενων βημάτων και μηχανισμών ανατροφοδότησης. Με αυτόν τον τρόπο ανταποκρίνεται στην ανάγκη των παιδιών να βλέπουν ότι η συμμετοχή οδηγεί σε ορατά αποτελέσματα και σε ουσιαστική συνέχεια. Ακόμη και όταν δεν είναι άμεσα εφικτή μια μεγάλης κλίμακας αλλαγή, ο εντοπισμός ρεαλιστικών και εφαρμόσιμων ενεργειών συμβάλλει στην ενίσχυση της λογοδοσίας και στη διατήρηση της εμπιστοσύνης προς τη συμμετοχική διαδικασία¹⁵².

¹⁵¹ Cooperrider, D. L., Whitney, D., & Stavros, J. M., 2008.

¹⁵² Bushe, G. R., & Kassam, A. F., 2005.

4.4.4 Ενσωμάτωση στις Φάσεις του SCM

Η Καταξιοτική Διερεύνηση δεν εφαρμόζεται ως ένα ξεχωριστό μεθοδολογικό επίπεδο, αλλά ενσωματώνεται οριζόντια σε όλες τις φάσεις του SCM¹⁵³. Στη φάση NOTICE, η Καταξιοτική Διερεύνηση υποστηρίζει την αναγνώριση όχι μόνο προβλημάτων αλλά και ήδη υπαρχόντων θετικών στοιχείων, καθιστώντας τον εντοπισμό ζητημάτων πιο ισορροπημένο και προσιτό για τα παιδιά. Κατά τη φάση EXPLORE, οι διαστάσεις Dream και Design καθοδηγούν τη συνεργατική διερεύνηση, την παραγωγή ιδεών και τον δημιουργικό αναστοχασμό, συμπληρώνοντας τη διερεύνηση που βασίζεται στην ενεργή συμμετοχή των παιδιών.

Στη φάση SPEAK, η Καταξιοτική Διερεύνηση συμβάλλει στην ανάπτυξη πιο ουσιαστικής, με αυτοπεποίθηση και προσανατολισμό προς τη λύση επικοινωνίας με ενήλικες και φορείς λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο της φάσης WEIGH, η διάσταση Deliver ενισχύει τον αναστοχασμό, τη λογοδοσία και την ανατροφοδότηση, σε συμφωνία με τη σημασία που αποδίδουν τα παιδιά στη διαφάνεια και στην ουσιαστική ανταπόκριση κατά τη συμμετοχική διαδικασία.

4.4.5 Πρακτικές Παράμετροι για την Εφαρμογή της Μεθοδολογίας SCM

Η Καταξιοτική Διερεύνηση προτείνει οι δραστηριότητες να ξεκινούν από θετικό αναστοχασμό και οικείες εμπειρίες, πριν περάσουν στον εντοπισμό σημείων που χρειάζονται βελτίωση, ενισχύοντας έτσι το αίσθημα συναισθηματικής ασφάλειας και τη συμμετοχή των παιδιών. Τα εργαλεία και οι δραστηριότητες θα πρέπει να υποστηρίζουν μια σταδιακή μετάβαση από τον αναστοχασμό στη δράση. Οι ομαδικές μορφές εργασίας φαίνεται να μειώνουν την ατομική πίεση και να ανταποκρίνονται στην προτίμηση των παιδιών για συμμετοχή που βασίζεται στην υποστήριξη των συνομηλίκων. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση ενός θετικού και υποστηρικτικού κλίματος, στην καθοδήγηση των συζητήσεων και στη βοήθεια προς τα παιδιά ώστε να μετατρέπουν τις ιδέες τους σε ρεαλιστικές δράσεις, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι όλοι οι συμμετέχοντες αισθάνονται σεβαστοί, ασφαλείς και ενθαρρυμένοι.

Οι ορατοί και ουσιαστικοί μηχανισμοί ανατροφοδότησης είναι απαραίτητοι και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως βασικό στοιχείο της συμμετοχής και όχι ως προαιρετική διαδικασία. Αυτό ενισχύει την εμπιστοσύνη των παιδιών, υποστηρίζει τη δέσμευσή τους και συμβάλλει στη διατήρηση ουσιαστικής συμμετοχής με διάρκεια.

Συνολικά, η Καταξιοτική Διερεύνηση προσφέρει μια συνεκτική, τεκμηριωμένη και βασισμένη στα δυνατά σημεία βάση για το SCM. Ανταποκρινόμενη στους συναισθηματικούς, διαπροσωπικούς και δομικούς παράγοντες που αναδείχθηκαν μέσα από τα focus groups, υποστηρίζει τη μετάβαση από μια διστακτική ή συμβολική συμμετοχή σε μια πιο ουσιαστική,

¹⁵³ Cooperrider, D. L., Whitney, D., & Stavros, J. M., 2008.

δημιουργική και με αυτοπεποίθηση εμπλοκή¹⁵⁴. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να αναγνωρίζουν τα δυνατά τους σημεία, να φαντάζονται εναλλακτικές δυνατότητες, να συνδιαμορφώνουν λύσεις και να συμμετέχουν σε διάλογο με ενήλικες και θεσμούς με ενδυναμωμένο και συνεργατικό τρόπο.

4.5 Theory of Change: Χαρτογράφηση Δράσεων και Επιδιωκόμενων Στρατηγικών Αποτελεσμάτων

Για να διασφαλιστεί ότι ο Μηχανισμός Πυξίδα SOCRATES (SCM) υπερβαίνει τη συμβολική διαβούλευση και υποστηρίζει ουσιαστική συμμετοχή, η μεθοδολογία του μπορεί να προσεγγιστεί μέσα από την οπτική της Θεωρίας της Αλλαγής (Theory of Change). Στο πλαίσιο αυτό, η Θεωρία της Αλλαγής δεν περιγράφει απλώς μια ακολουθία δραστηριοτήτων, αλλά αποσαφηνίζει τις αιτιακές διαδρομές και τις βασικές παραδοχές μέσω των οποίων το SCM αναμένεται να συμβάλει στη δημιουργία πιο συμπεριληπτικών και φιλικών προς τα παιδιά δημοκρατικών διαδικασιών¹⁵⁵.

Για το έργο SOCRATES, το μοντέλο COM-B προσφέρει ένα χρήσιμο ερμηνευτικό πλαίσιο. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, η αλλαγή συμπεριφοράς προκύπτει μέσα από την αλληλεπίδραση τριών απαραίτητων συνθηκών: Ικανότητες (Capabilities), Ευκαιρίες (Opportunities) και Κίνητρα (Motivation)¹⁵⁶. Εφαρμοσμένες στο SCM, οι τρεις αυτές διαστάσεις βοηθούν στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ο μηχανισμός μπορεί να υποστηρίξει αλλαγές τόσο στα παιδιά όσο και στους ενήλικες, συμπεριλαμβανομένων εκπαιδευτικών, συντονιστών/συντονιστριών και φορέων λήψης αποφάσεων.

4.5.1 Ικανότητες (Capabilities): Ενδυνάμωση παιδιών και ενηλίκων με γνώσεις, δεξιότητες και εργαλεία

Η έννοια των ικανοτήτων αναφέρεται στην ψυχολογική και πρακτική δυνατότητα συμμετοχής σε μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, συμπεριλαμβανομένων των γνώσεων, δεξιοτήτων και της αυτοπεποίθησης που απαιτούνται για δράση¹⁵⁷.

Για τα παιδιά, τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι η συμμετοχή συχνά περιορίζεται από τη δυσκολία κατανόησης αφηρημένων πολιτικών και θεσμικών εννοιών. Τα μικρότερα παιδιά, ειδικότερα, δυσκολεύονται να κατανοήσουν ρόλους όπως «δήμαρχος» ή «δήμος», ενώ παιδιά

¹⁵⁴ Cooperrider, D. L., & Srivastva, S., 1987; Bushe, G. R., & Kassam, A. F., 2005.

¹⁵⁵ Mayne, J. (2017). Theory of change analysis: Building robust theories of change. *Canadian Journal of Program Evaluation*, 32(2), 155-173.

¹⁵⁶ Mayne, J. (2016). The COM-B theory of change model.

http://www.researchgate.net/publication/314086441_The_COM-B_Theory_of_Change_Model_V3.

¹⁵⁷ Mayne, J., The COM-B Theory of Change Model, 2016.

με χαμηλότερο επίπεδο πρότερης γνώσης ή γλωσσικές δυσκολίες ενδέχεται να αποστασιοποιούνται όταν οι έννοιες δεν εξηγούνται με σαφή και κατανοητό τρόπο. Η έκθεση αναδεικνύει επίσης ότι η έλλειψη κοινού λεξιλογίου μπορεί να αποκλείσει παιδιά από τη διαδικασία συμμετοχής, ιδιαίτερα όταν η θεσμική ορολογία δεν μεταφράζεται σε συγκεκριμένα και οικεία παραδείγματα.

Το SCM ανταποκρίνεται σε αυτή την ανάγκη ενισχύοντας σταδιακά τις ικανότητες των παιδιών, κυρίως μέσα από τις φάσεις NOTICE και EXPLORE. Οπτικές, βιωματικές και παιχνιδοκεντρικές μεθοδολογίες μπορούν να βοηθήσουν στη μετατροπή σύνθετων εννοιών σε προσιτές εμπειρίες. Παράλληλα, τα παιδιά μπορούν να αναπτύξουν σταδιακά δεξιότητες κριτικής σκέψης, επικοινωνίας, επίλυσης προβλημάτων και βασικής διερεύνησης, ώστε να εντοπίζουν ζητήματα, να εξερευνούν αιτίες και να διαμορφώνουν προτάσεις με δομημένο αλλά φιλικό προς την ηλικία τους τρόπο.

Μια ιδιαίτερα σημαντική ικανότητα που χρειάζεται να ενισχυθεί είναι ο θεσμικός γραμματισμός. Τα focus groups έδειξαν ότι αρκετά παιδιά δεν γνωρίζουν ποιος είναι υπεύθυνος για τι, σε ποιους θεσμούς μπορούν να απευθυνθούν ή μέσω ποιων διαύλων μπορούν να εκφράσουν μια ανησυχία. Για τον λόγο αυτό, το SCM δεν θα πρέπει μόνο να εξηγεί γενικά την έννοια της συμμετοχής, αλλά και να βοηθά τα παιδιά να κατανοούν το τοπικό θεσμικό και κοινωνικό περιβάλλον γύρω τους: το σχολείο, τον δήμο, τις τοπικές υπηρεσίες, το δημαρχείο, το αστυνομικό τμήμα, τα κοινοτικά κέντρα ή άλλους σχετικούς τοπικούς φορείς. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από φιλικούς προς τα παιδιά χάρτες, απλά διαγράμματα «ποιος κάνει τι», τοπικούς περιπάτους, εκπαιδευτικές επισκέψεις, κάρτες ρόλων ή συναντήσεις με τοπικούς εκπροσώπους.

Η διάσταση αυτή θα πρέπει να εισάγεται σταδιακά. Με τα μικρότερα παιδιά, η έμφαση θα πρέπει να παραμένει σε οικεία και κοντινά περιβάλλοντα, βοηθώντας τα να κατανοήσουν πού μπορούν να απευθυνθούν και ποιος μπορεί να βοηθήσει σε ζητήματα που αφορούν το σχολείο, την παιδική χαρά ή τη γειτονιά τους. Με τα μεγαλύτερα παιδιά, το SCM μπορεί σταδιακά να εισάγει πιο σύνθετα θεσμικά επίπεδα, όπως δημοτικές υπηρεσίες, τοπικά συμβούλια, περιφερειακούς φορείς ή άλλες δημόσιες αρχές, συνδέοντας πάντοτε αυτές τις δομές με πρακτικά παραδείγματα.

Η ενίσχυση ικανοτήτων είναι εξίσου σημαντική και για τους ενήλικες. Εκπαιδευτικοί, συντονιστές/συντονίστριες και φορείς λήψης αποφάσεων χρειάζονται ειδικές δεξιότητες ώστε να υποστηρίζουν τη συμμετοχή με πρωταγωνιστικό ρόλο των παιδιών χωρίς να κυριαρχούν στη διαδικασία. Η Εργαλειοθήκη του SCM και οι σχετικές εκπαιδεύσεις θα πρέπει επομένως να παρέχουν στους ενήλικες μεθόδους για τη διευκόλυνση συζητήσεων, τη διαχείριση ομαδικών δυναμικών, την απλοποίηση θεσμικής γλώσσας, την υποστήριξη ευάλωτων παιδιών και τη διασφάλιση ότι οι απόψεις των παιδιών καταγράφονται και επικοινωνούνται χωρίς να αλλοιώνονται ή να αντικαθίστανται.

4.5.2 Ευκαιρίες (Opportunities): Δημιουργία ασφαλών, προσβάσιμων και δομημένων χώρων συμμετοχής

Η έννοια των ευκαιριών αναφέρεται στις εξωτερικές συνθήκες που καθιστούν δυνατή μια συμπεριφορά, όπως το φυσικό περιβάλλον, οι κοινωνικές νόρμες, οι θεσμικές διαδικασίες και οι διαθέσιμοι δίαυλοι συμμετοχής¹⁵⁸.

Για τα παιδιά, τα focus groups δείχνουν ότι η συμμετοχή συχνά περιορίζεται από τον φόβο της κριτικής από συνομηλίκους, το άγχος απέναντι σε ενήλικες με θέση εξουσίας και την απουσία σαφών ή προσβάσιμων διαύλων έκφρασης. Τα παιδιά φαίνεται να αισθάνονται μεγαλύτερη ασφάλεια όταν μπορούν να εκφράζονται σε μικρές ομάδες, σε προστατευμένα περιβάλλοντα και μέσα από συλλογικές μορφές συμμετοχής, αντί για ατομικές και εκτεθειμένες μορφές δημόσιας έκφρασης. Η έκθεση αναδεικνύει επίσης ότι οι από κοινού διαμορφωμένοι κανόνες, η υποστηρικτική διευκόλυνση και η εργασία σε μικρές ομάδες λειτουργούν ως σημαντικοί παράγοντες ενίσχυσης της συμμετοχής.

Το SCM δημιουργεί αυτές τις ευκαιρίες οργανώνοντας τη συμμετοχή ως μια ασφαλή και σταδιακή διαδικασία. Στις φάσεις NOTICE και EXPLORE, τα παιδιά υποστηρίζονται ώστε να αναγνωρίζουν προβλήματα και να τα διερευνούν μέσα σε οικεία περιβάλλοντα. Στη φάση SPEAK, τους παρέχονται προστατευμένα πλαίσια για να επικοινωνούν συλλογικά τις ιδέες τους, μέσα από παιχνίδι ρόλων, οπτικά μέσα, βίντεο, προετοιμασμένες παρουσιάσεις ή διαμεσολαβημένο διάλογο με ενήλικες. Η παρουσία έμπιστων ενηλίκων μπορεί να διευκολύνει την πρόσβαση σε φορείς λήψης αποφάσεων, όμως ο ρόλος τους θα πρέπει να παραμένει υποστηρικτικός και όχι να υποκαθιστά τη φωνή των παιδιών.

Για τους θεσμούς, το SCM μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες ενσωματώνοντας τη συμμετοχή των παιδιών στις καθημερινές πρακτικές του σχολείου και της τοπικής διακυβέρνησης. Αντί να βασίζεται σε περιστασιακές διαβουλεύσεις, ο μηχανισμός μπορεί να προσφέρει δομημένες στιγμές και διαδικασίες μέσω των οποίων οι απόψεις των παιδιών συλλέγονται, συζητούνται, μεταφέρονται και λαμβάνουν απάντηση σε σταθερή βάση. Με αυτόν τον τρόπο συμβάλλει στη μετάβαση από ένα θεσμικό περιβάλλον όπου τα παιδιά αντιμετωπίζονται κυρίως ως παθητικοί αποδέκτες αποφάσεων σε ένα περιβάλλον όπου αναγνωρίζονται ως ενεργοί φορείς δικαιωμάτων και συνεισφέροντες στην κοινοτική ζωή.

¹⁵⁸ Mayne, J., 2016.

4.5.3 Κίνητρα (Motivation): Αντιμετώπιση του κενού αυτενέργειας και διατήρηση της συμμετοχής στον χρόνο

Η έννοια των κινήτρων αναφέρεται στις συναισθηματικές, αναστοχαστικές και συνηθισμένες διεργασίες που ενεργοποιούν τη συμπεριφορά και ενισχύουν την προθυμία για δράση¹⁵⁹.

Για τα παιδιά, το σημαντικότερο εμπόδιο κινήτρων που αναδείχθηκε μέσα από τα focus groups είναι το «κενό αυτενέργειας»: η πεποίθηση ότι είναι πολύ μικρά, όχι αρκετά αξιόπιστα ή απίθανο να ληφθούν σοβαρά υπόψη από ενήλικες και θεσμούς. Η έκθεση δείχνει επανειλημμένα ότι η απροθυμία των παιδιών να συμμετάσχουν δεν οφείλεται στην έλλειψη ιδεών, αλλά στον φόβο ότι θα αγνοηθούν, θα κριθούν ή θα βρεθούν αντιμέτωπα με ένα «ψεύτικο ναι», όπου οι ενήλικες φαίνεται να ακούν χωρίς όμως να ακολουθεί κάποια ουσιαστική ενέργεια.

Το SCM επιχειρεί να αντιμετωπίσει αυτό το εμπόδιο κυρίως μέσα από τη φάση WEIGH. Τα παιδιά είναι πιο πιθανό να παραμείνουν ενεργά όταν λαμβάνουν σαφή, κατανοητή και με σεβασμό διατυπωμένη ανατροφοδότηση σχετικά με το τι συνέβη στις προτάσεις τους. Τα focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά μπορούν να αποδεχθούν ακόμη και μια αρνητική απάντηση, όταν αυτή εξηγείται με διαφάνεια. Αυτό που υπονομεύει την εμπιστοσύνη είναι η σιωπή, η ασάφεια ή οι αόριστες υποσχέσεις. Για τον λόγο αυτό, το «αιτιολογημένο όχι» δεν αποτελεί μόνο αρχή επικοινωνίας, αλλά βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση της εμπιστοσύνης των παιδιών στη συμμετοχική διαδικασία.

Για τους ενήλικες, τα κίνητρα μπορούν να ενισχυθούν όταν οι συνεισφορές των παιδιών παρουσιάζονται με τρόπο πιο εύκολα κατανοητό, αξιοποιήσιμο και ενσωματώσιμο στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Όταν οι προτάσεις αναπτύσσονται συλλογικά, στηρίζονται σε απλά τεκμήρια και επικοινωνούνται μέσα από δομημένες μορφές, οι φορείς λήψης αποφάσεων είναι πιθανότερο να αντιληφθούν τη συμμετοχή των παιδιών ως ουσιαστική και εφαρμόσιμη και όχι ως συμβολική ή αποσταθεροποιητική. Παράλληλα, οι ενήλικες χρειάζεται να κατανοήσουν ότι η ανταπόκρισή τους αποτελεί μέρος της ίδιας της συμμετοχικής διαδικασίας: η ακρόαση χωρίς ανατροφοδότηση δεν αρκεί για να διατηρηθεί η εμπιστοσύνη.

4.5.4 Αντιμετώπιση κρίσιμων παραδοχών και πιθανών κινδύνων

Η Θεωρία της Αλλαγής απαιτεί επίσης τον εντοπισμό των βασικών παραδοχών που πρέπει να ισχύουν ώστε να λειτουργήσει η αιτιακή διαδρομή της αλλαγής¹⁶⁰. Στην περίπτωση της συμμετοχής των παιδιών, μία από τις πιο κρίσιμες παραδοχές είναι ότι οι ενήλικες και οι θεσμοί

¹⁵⁹ Mayne, J., 2016.

¹⁶⁰ Mayne, J., 2017.

δεν θα ακούσουν απλώς τα παιδιά, αλλά θα ανταποκριθούν με τρόπο ορατό, κατανοητό και βασισμένο στον σεβασμό.

Τα focus groups δείχνουν ότι αυτή η παραδοχή δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένη. Τα παιδιά είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα σε περιπτώσεις όπου οι ενήλικες φαίνεται να συμφωνούν χωρίς να υπάρχει συνέχεια ή όπου δεν παρέχεται καμία εξήγηση μετά την έκφραση των απόψεών τους. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η συμμετοχή κινδυνεύει να ενισχύσει την απογοήτευση αντί να καλλιεργήσει την αυτενέργεια.

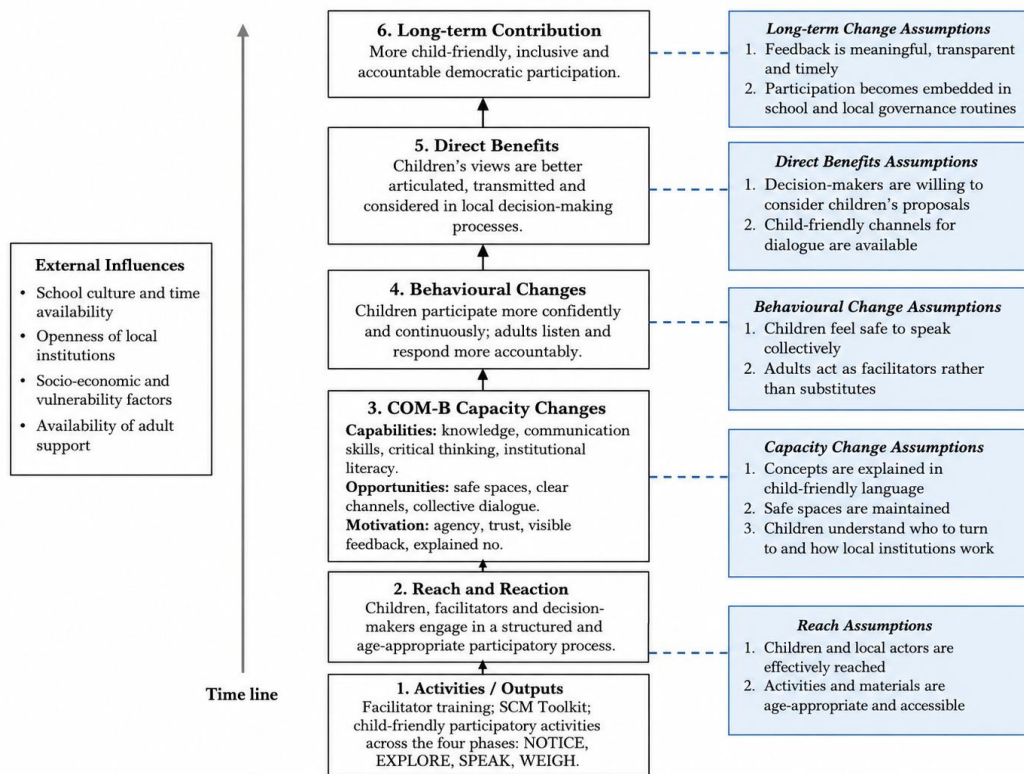
Το SCM επιχειρεί να μειώσει αυτόν τον κίνδυνο διασφαλίζοντας ότι ο συμμετοχικός κύκλος δεν σταματά στη φάση SPEAK. Η φάση WEIGH εισάγει τη λογοδοσία ως αναπόσπαστο στοιχείο της μεθοδολογίας, απαιτώντας σαφείς μηχανισμούς ανατροφοδότησης, εξηγήσεις φιλικές προς τα παιδιά και ορατές ενημερώσεις σχετικά με το αν και πώς λήφθηκαν υπόψη οι συνεισφορές τους. Με αυτόν τον τρόπο, το SCM συνδέει την ανάπτυξη ικανοτήτων, τη δημιουργία ευκαιριών και την ενίσχυση των κινήτρων σε μια συνεκτική πορεία από την αρχική ευαισθητοποίηση προς τη διατηρήσιμη δημοκρατική συμμετοχή¹⁶¹.

4.5.5 Οπτικοποίηση της Διαδρομής Αλλαγής του SCM

Η συνολική διαδρομή παρουσιάζεται συνοπτικά στην Εικόνα 1, το οποίο προσαρμόζει τη δομή της Θεωρίας της Αλλαγής του Mayne, βασισμένη στην αλλαγή συμπεριφοράς, στο πλαίσιο του SCM. Η εικόνα παρουσιάζει την αναμενόμενη εξέλιξη από τις δραστηριότητες και τα παραδοτέα προς την εμβέλεια και την αντίδραση, τις αλλαγές στις διαστάσεις του COM-B, τις αλλαγές συμπεριφοράς, τα άμεσα οφέλη και τη μακροπρόθεσμη συμβολή, καθιστώντας παράλληλα σαφείς τις βασικές παραδοχές που πρέπει να ισχύουν σε κάθε στάδιο της διαδικασίας.

¹⁶¹ Mayne, J., 2017; Mayne, J., 2016.

Figure X. SCM Theory of Change pathway based on the COM-B model

Προσαρμοσμένο από τη δομή Θεωρίας της Αλλαγής του Mayne, βασισμένη στην αλλαγή συμπεριφοράς¹⁶².

¹⁶² Προσαρμοσμένο από John Mayne, The COM-B Theory of Change Model, Working Paper, 2016, and John Mayne, "Theory of Change Analysis: Building Robust Theories of Change", Canadian Journal of Program Evaluation, 32(2), 2017.

5. Εφαρμογή των Φάσεων (Μεθοδολογικές Κατευθυντήριες Γραμμές)

Η ακόλουθη ενότητα παρουσιάζει πρακτικές κατευθύνσεις για την εφαρμογή των φάσεων του SCM σε πραγματικά περιβάλλοντα. Κάθε φάση έχει σχεδιαστεί ώστε να είναι παιδοκεντρική, ευέλικτη και προσαρμοσμένη στις αναπτυξιακές, κοινωνικές και συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών. Οι κατευθυντήριες γραμμές προσφέρουν ένα δομημένο πλαίσιο για τους συντονιστές και τις συντονίστριες, διατηρώντας παράλληλα τον απαραίτητο χώρο για προσαρμογή ανάλογα με το εκάστοτε πλαίσιο, τη δυναμική της ομάδας και τις δυνατότητες των παιδιών. Με αυτόν τον τρόπο, οι θεωρητικές και ερευνητικές βάσεις του SCM μετατρέπονται σε πρακτικές εφαρμογές που υποστηρίζουν την ουσιαστική συμμετοχή.

5.1 ΦΑΣΗ 1: NORTH (Notice - Εντοπίζω) – Καθοδηγούμενη Παρατήρηση και Εντοπισμός Ζητημάτων

Η φάση NORTH αποτελεί το σημείο εκκίνησης του SCM. Σε αυτό το αρχικό στάδιο, τα παιδιά καλούνται να λειτουργήσουν ως «εξερευνητές» του καθημερινού τους περιβάλλοντος, εντοπίζοντας, παρατηρώντας και ονομάζοντας ζητήματα που επηρεάζουν την καθημερινότητά τους. Στόχος δεν είναι η εκκίνηση από αφηρημένες έννοιες πολιτειότητας ή θεσμικά προβλήματα, αλλά από τη βιωμένη εμπειρία των παιδιών σε σχέση με χώρους, σχέσεις και καταστάσεις.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά συνήθως δεν αντιλαμβάνονται τα προβλήματα μέσα από συστημική ή αφηρημένη ανάλυση. Αντίθετα, η ευαισθητοποίησή τους ενεργοποιείται κυρίως από όσα βλέπουν, βιώνουν σωματικά ή αισθάνονται συναισθηματικά σε οικεία περιβάλλοντα, όπως το σχολείο, οι παιδικές χαρές, τα κέντρα δημιουργικής απασχόλησης, οι δρόμοι ή η γειτονιά τους. Για τον λόγο αυτό, η φάση NOTICE ξεκινά από την άμεση πραγματικότητα των παιδιών, αποφεύγοντας θεσμική ή δυσνόητη ορολογία.

Η φάση αυτή υποστηρίζει τα παιδιά ώστε να μεταβούν από μια αρχική αίσθηση — «κάτι δεν είναι σωστό», «κάτι δεν είναι ασφαλές», «κάτι είναι άδικο», «κάτι λείπει» — προς έναν κοινό και πιο ορατό εντοπισμό ζητημάτων που μπορούν στη συνέχεια να διερευνηθούν συλλογικά.

5.1.1 Μεθοδολογικές Βάσεις

Η φάση NOTICE βασίζεται σε τέσσερις συμπληρωματικές μεθοδολογικές αναφορές:

Μοντέλο Lundy (Space) – Τα παιδιά χρειάζονται ένα ασφαλές, συμπεριληπτικό και χωρίς κριτική περιβάλλον ώστε να μπορούν να εντοπίζουν ή να εκφράζουν ανησυχίες. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή τόσο στο φυσικό όσο και στο

διαπροσωπικό περιβάλλον, ώστε να ενισχύονται η ακρόαση, ο σεβασμός και η ισότιμη συμμετοχή¹⁶³.

Συμμετοχική Έρευνα Δράσης (Participatory Action Research) – Τα παιδιά λειτουργούν ως ενεργοί παρατηρητές και όχι ως παθητικοί συμμετέχοντες που απλώς απαντούν σε ερωτήσεις. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες καθοδηγούν την παρατήρηση, υποστηρίζουν τον αναστοχασμό και βοηθούν τα παιδιά να καταγράψουν τα ευρήματά τους χωρίς να επιβάλλουν θέματα ή ερμηνείες¹⁶⁴.

Η Κλίμακα Συμμετοχής του Hart (Hart's Ladder of Participation) – Η φάση αυτή επιδιώκει να αποφύγει τη συμβολική ή επιφανειακή συμμετοχή. Τα ζητήματα θα πρέπει να προκύπτουν από τις ίδιες τις αντιλήψεις και προτεραιότητες των παιδιών, με τους ενήλικες να βοηθούν στη δομή και ονομασία των παρατηρήσεων χωρίς να προκαθορίζουν τι θεωρείται σημαντικό¹⁶⁵.

Ανάλυση της Κατάστασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού (Child Rights Situation Analysis) – Οι παρατηρήσεις των παιδιών συνδέονται σταδιακά με δικαιώματα, ανάγκες και πρότυπα ευημερίας, μετατρέποντας αφηρημένες έννοιες σε απτά ερωτήματα, όπως: Είναι αυτός ο χώρος ασφαλής; Είναι δίκαιος; Συμπεριλαμβάνονται όλοι; Μπορούν τα παιδιά να παίξουν, να μάθουν, να μιλήσουν και να αισθάνονται προστατευμένα εδώ¹⁶⁶;

5.1.2 Κατευθυντήριες Οδηγίες Εφαρμογής για Συντονιστές και Συντονίστριες

Η φάση NOTICE εφαρμόζεται μέσα από μια σταδιακή διαδικασία, προσαρμοσμένη στις ανάγκες και τις δυνατότητες των παιδιών. Στόχος δεν είναι να οδηγηθούν τα παιδιά αμέσως σε λύσεις, αλλά να υποστηριχθούν ώστε να παρατηρήσουν, να ονομάσουν και να μοιραστούν όσα βιώνουν στα καθημερινά τους περιβάλλοντα. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει επομένως να συνοδεύουν τα παιδιά βήμα προς βήμα, διασφαλίζοντας ότι η διαδικασία παραμένει προσβάσιμη, συμπεριληπτική και συναισθηματικά ασφαλής.

Βήμα 1: Δημιουργία της Βάσης Αναφοράς και του Χώρου Συμμετοχής

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες δεν θα πρέπει να θεωρούν δεδομένο ότι όλα τα παιδιά έχουν κοινή κατανόηση γύρω από τη συμμετοχή, τα δικαιώματα, τους θεσμούς ή τα ζητήματα της κοινότητας. Η δραστηριότητα θα πρέπει να ξεκινά με τη δημιουργία ενός ασφαλούς και φιλόξενου περιβάλλοντος, όπου τα παιδιά κατανοούν τι καλούνται να κάνουν και γιατί οι παρατηρήσεις τους έχουν σημασία. Αντί να χρησιμοποιείται πολιτική ή θεσμική ορολογία, οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να ξεκινούν από οικείες καταστάσεις: χώρους που

¹⁶³ Lundy, L., 2007.

¹⁶⁴ Hocevar, R., 2023.

¹⁶⁵ Hart, R.A., 1992

¹⁶⁶ UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

γνωρίζουν τα παιδιά, ανθρώπους με τους οποίους αλληλεπιδρούν και καθημερινές εμπειρίες που σχετίζονται με την ασφάλεια, τη δικαιοσύνη, τον αποκλεισμό ή τη δυσφορία.

Σε αυτό το στάδιο, η διαχείριση της δυναμικής της ομάδας είναι ιδιαίτερα σημαντική. Οι βασικοί κανόνες σεβασμού θα πρέπει να συνδιαμορφώνονται μαζί με τα παιδιά και να περιλαμβάνουν την προσεκτική ακρόαση, την αποφυγή ειρωνείας ή χλευασμού, την αποδοχή διαφορετικών τρόπων έκφρασης και τον σεβασμό της σιωπής. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για πιο εσωστρεφή παιδιά, παιδιά με γλωσσικές ή γνωστικές δυσκολίες, καθώς και για παιδιά που μπορεί να αισθάνονται εκτεθειμένα μπροστά στους συνομηλίκους τους. Στόχος είναι να διασφαλιστεί ότι όλα τα παιδιά αισθάνονται πως μπορούν να συμμετέχουν με τρόπο που τα κάνει να νιώθουν άνετα και ασφαλή.

Βήμα 2: Καθοδηγούμενη Παρατήρηση: Η Προσέγγιση του «Ντετέκτιβ»

Ο πυρήνας της φάσης NOTICE είναι η καθοδηγούμενη παρατήρηση. Ιδιαίτερα με μικρότερα παιδιά, η αποκλειστικά λεκτική συζήτηση συχνά δεν αρκεί για τον εντοπισμό ζητημάτων. Παιχνιδοκεντρικές και βιωματικές μεθοδολογίες μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να παρατηρήσουν το περιβάλλον τους με πιο ενεργό και ουσιαστικό τρόπο.

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να αξιοποιήσουν «αποστολές ντετέκτιβ», μικρές περιηγήσεις, οπτικά ερεθίσματα, ζωγραφική, δραστηριότητες με φωτογραφίες, χάρτες, κάρτες παρατήρησης ή άλλα απλά εργαλεία, προκειμένου να ενθαρρύνουν τα παιδιά να εντοπίσουν τι τους φαίνεται ασφαλές ή μη ασφαλές, δίκαιο ή άδικο, φιλόξενο ή αποκλειστικό, χαλασμένο, ελλιπές ή σημαντικό. Τα εργαλεία αυτά δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ως απλές «διακοσμητικές» δραστηριότητες, αλλά ως μέσα που βοηθούν τα παιδιά να μετατρέψουν την παρατήρηση και την εμπειρία σε έκφραση.

Για τα μικρότερα παιδιά, η παρατήρηση θα πρέπει να συνδέεται κυρίως με οικείους και συγκεκριμένους χώρους, όπως η τάξη, η παιδική χαρά, ο δρόμος, το κέντρο δημιουργικής απασχόλησης ή η γειτονιά τους. Με τα μεγαλύτερα παιδιά, η ίδια διαδικασία μπορεί σταδιακά να αποκτήσει πιο δομημένο χαρακτήρα, ενθαρρύνοντάς τα να διαχωρίζουν αυτό που παρατηρούν, αυτό που αισθάνονται και αυτό που θεωρούν ότι αποτελεί το βαθύτερο ζήτημα. Με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά υποστηρίζονται ώστε να μεταβαίνουν από τις άμεσες εντυπώσεις σε έναν πιο συνειδητό εντοπισμό προβληματισμών και αναγκών.

Βήμα 3: Αναγνώριση Συναισθηματικών και Σωματικών Αντιδράσεων

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά συχνά αναγνωρίζουν τα προβλήματα όχι μόνο μέσα από όσα βλέπουν, αλλά και μέσα από συναισθηματικές και σωματικές αντιδράσεις. Συναισθήματα όπως φόβος, θυμός, λύπη, αμηχανία, ένταση ή δυσφορία μπορεί να αποτελούν τα πρώτα σημάδια ότι μια κατάσταση βιώνεται ως άδικη, μη ασφαλής ή αποκλειστική.

Για τον λόγο αυτό, οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τις

συναισθηματικές και σωματικές αντιδράσεις ως έγκυρα σημεία εκκίνησης για τη συμμετοχή. Αντί να θέτουν μόνο αφηρημένες ερωτήσεις όπως «Ποιο είναι το πρόβλημα;», μπορούν να χρησιμοποιούν πιο προσιτές ερωτήσεις, όπως: «Πώς σε κάνει να νιώθεις αυτός ο χώρος;», «Πού νιώθεις ασφαλής ή μη ασφαλής;», «Υπάρχει κάποιο μέρος όπου νιώθεις αποκλεισμένος/η;» ή «Τι θα ήθελες να καταλάβουν οι ενήλικες για αυτή την κατάσταση;»

Με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά βοηθούνται να περάσουν από το συναίσθημα στην ονομασία και περιγραφή της εμπειρίας τους, χωρίς να πιέζονται από νωρίς να χρησιμοποιήσουν ενήλικες κατηγοριοποιήσεις ή τεχνική γλώσσα. Παράλληλα, αναγνωρίζεται ότι οι αντιλήψεις των παιδιών δεν είναι μόνο γνωστικές, αλλά και συναισθηματικές, σχεσιακές και βιωματικές.

Βήμα 4: Επιλογή και Ομαδοποίηση Ζητημάτων με Καθοδήγηση από τα Παιδιά

Μετά τη φάση της παρατήρησης, τα παιδιά θα πρέπει να υποστηρίζονται ώστε να μοιράζονται και να οργανώνουν τα ευρήματά τους σε μικρές ομάδες. Οπτικά εργαλεία όπως αυτοκόλλητα χαρτάκια σημειώσεων, ζωγραφιές, αυτοκόλλητα, κάρτες δικαιωμάτων, απλοί χάρτες ή θεματικές ομαδοποιήσεις μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να συνδέσουν μεμονωμένες παρατηρήσεις με ευρύτερα μοτίβα ή κοινά ζητήματα.

Ο ρόλος του συντονιστή ή της συντονίστριας είναι να βοηθήσει την ομάδα να εντοπίσει συνδέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές παρατηρήσεις, διατηρώντας παράλληλα τη γλώσσα, τις προτεραιότητες και τον τρόπο έκφρασης των ίδιων των παιδιών. Η φάση αυτή θα πρέπει να ολοκληρώνεται με μια απλή και διαφανή διαδικασία επιλογής, καθοδηγούμενη από τα παιδιά, μέσα από την οποία η ομάδα συμφωνεί σε ένα ή δύο ζητήματα προτεραιότητας που θα μεταφερθούν στη φάση EXPLORE. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω οπτικής ψηφοφορίας, χρήσης συμβόλων ή αντικειμένων, δραστηριοτήτων κατάταξης, διαδικασιών συναίνεσης ή άλλων προσβάσιμων μεθόδων, ανάλογα με την ηλικία και τα χαρακτηριστικά της ομάδας.

Το επιλεγμένο ζήτημα δεν χρειάζεται να είναι το πιο σύνθετο ή το πιο σημαντικό σε θεσμικό επίπεδο. Σημασία έχει να αποτελεί ένα θέμα που τα παιδιά αναγνωρίζουν ως ουσιαστικό, κατανοητό και συνδεδεμένο με τις δικές τους βιωμένες εμπειρίες. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται ότι οι επόμενες φάσεις της Πυξίδας παραμένουν θεμελιωμένες στην πραγματικότητα όπως τη βιώνουν τα ίδια τα παιδιά.

5.1.3 Αναμενόμενο Αποτέλεσμα της Φάσης NOTICE

Με την ολοκλήρωση της φάσης NOTICE, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν εντοπίσει και ιεραρχήσει ένα ή περισσότερα ζητήματα που θεωρούν σημαντικά και τα οποία μπορούν να διερευνηθούν περαιτέρω στην επόμενη φάση. Ακόμη σημαντικότερο, θα πρέπει να έχουν βιώσει ότι οι παρατηρήσεις, τα συναισθήματα και οι καθημερινές τους εμπειρίες αποτελούν έγκυρα και ουσιαστικά σημεία εκκίνησης για τη συμμετοχή.

Η φάση NORTH θέτει έτσι τα θεμέλια για ολόκληρη τη διαδικασία του SCM, υποστηρίζοντας τα παιδιά να μετακινηθούν από τον ρόλο του παθητικού αποδέκτη ανησυχιών που ορίζονται από ενήλικες σε εκείνον του ενεργού παρατηρητή του δικού τους περιβάλλοντος, ικανού να αναγνωρίζει και να ονομάζει ζητήματα που επηρεάζουν την καθημερινή του ζωή.

5.2 ΦΑΣΗ 2: EAST (Explore - Εξερευνώ) – Συνδιαμόρφωση και Δημιουργική Διερεύνηση με Ενεργό Ρόλο των Παιδιών

Η φάση EAST, ή αλλιώς φάση EXPLORE, αποτελεί το στάδιο κατά το οποίο τα παιδιά μεταβαίνουν από τον απλό εντοπισμό ενός ζητήματος στην πιο ουσιαστική κατανόησή του. Στο πλαίσιο του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES (SCM), η φάση αυτή έχει στόχο να υποστηρίξει τα παιδιά, με την κατάλληλη καθοδήγηση από ενήλικες, ώστε να διερευνήσουν τα αίτια, τις επιπτώσεις και τις διαφορετικές διαστάσεις των ζητημάτων που αναδείχθηκαν κατά τη φάση NOTICE.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά συχνά τείνουν να μεταβαίνουν απευθείας από την αναγνώριση ενός προβλήματος στην πρόταση λύσεων. Για πολλά από αυτά, η ιδέα μιας ενδιάμεσης «φάσης διερεύνησης» δεν είναι αυτονόητη. Παράλληλα όμως, τα ευρήματα δείχνουν επίσης ότι τα παιδιά μπορούν να εμπλακούν ουσιαστικά στη διαδικασία της διερεύνησης όταν αυτή οργανώνεται μέσα από συγκεκριμένες, παιχνιδοκεντρικές, οπτικές, βιωματικές και συνεργατικές προσεγγίσεις. Για τον λόγο αυτό, η φάση EXPLORE δεν θα πρέπει να θυμίζει τυπική ερευνητική διαδικασία ή σχολική εργασία. Αντίθετα, χρειάζεται να σχεδιάζεται ως μια δομημένη αλλά ευέλικτη διαδικασία, που βοηθά τα παιδιά να επιβραδύνουν ανάμεσα στις φάσεις NOTICE και SPEAK, διατηρώντας παράλληλα τη διαδικασία προσιτή, δημιουργική και ελκυστική.

Υπό αυτή την έννοια, η φάση EXPLORE αντανακλά τη λογική της Συμμετοχικής Έρευνας Δράσης (Participatory Action Research). Τα παιδιά δεν αντιμετωπίζονται απλώς ως «πηγές πληροφοριών» που απαντούν σε ερωτήσεις ενηλίκων, αλλά ως συν-ερευνητές που μπορούν να παρατηρούν, να θέτουν ερωτήματα, να συγκρίνουν, να ερμηνεύουν και να κατανοούν το δικό τους περιβάλλον¹⁶⁷. Ο ρόλος των ενηλίκων είναι επομένως να υποστηρίζουν τη διερευνητική διαδικασία των παιδιών χωρίς να αναλαμβάνουν τον έλεγχό της.

5.2.1 Δημιουργία Ασφαλών Συνθηκών για τη Διερεύνηση

Πριν τα παιδιά μπορέσουν να διερευνήσουν σε βάθος ένα ζήτημα, οι συντονιστές και οι συντονίστριες χρειάζεται να δημιουργήσουν ασφαλείς και συμπεριληπτικές συνθήκες συμμετοχής. Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι πολλά παιδιά μπορεί να φοβούνται

¹⁶⁷ Hocevar, R., 2023.

την κριτική από συμμαθητές, τη διόρθωση από ενήλικες ή την έκθεση μπροστά σε άλλους. Τα παιδιά φαίνεται να συμμετέχουν πιο ανοιχτά όταν εργάζονται σε μικρές ομάδες και όχι σε μεγάλες συζητήσεις ολομέλειας.

Για τον λόγο αυτό, η φάση EXPLORE προτείνεται να οργανώνεται κατά προτίμηση σε ομάδες περίπου τριών έως πέντε παιδιών. Στην αρχή της διαδικασίας, κάθε ομάδα θα πρέπει να συνδιαμορφώνει απλούς κανόνες συμμετοχής. Αυτοί μπορεί να περιλαμβάνουν: δεν κοροϊδεύουμε τους άλλους, όλοι έχουν σειρά να μιλήσουν, είναι εντάξει να μην γνωρίζουμε κάτι, όλες οι ιδέες είναι καλοδεχούμενες και ακούμε ο ένας τον άλλον. Οι κανόνες αυτοί θα πρέπει να γράφονται, να σχεδιάζονται ή να αποτυπώνονται με ορατό τρόπο, ώστε τα παιδιά να μπορούν να ανατρέχουν σε αυτούς κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας.

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να υιοθετούν έναν υποστηρικτικό ρόλο «συμμάχου». Αυτό σημαίνει να ακούν προσεκτικά, να αποφεύγουν τις διακοπές, να χρησιμοποιούν απλή και κατανοητή γλώσσα και να ξεκαθαρίζουν ότι δεν υπάρχουν «λάθος» παρατηρήσεις. Η προσέγγιση αυτή εφαρμόζει στην πράξη τη διάσταση του Space από το Μοντέλο Lundy, δημιουργώντας ένα ασφαλές πλαίσιο συμμετοχής, ενώ παράλληλα προετοιμάζει το έδαφος για τη διάσταση της Voice, βοηθώντας τα παιδιά να αισθανθούν ότι μπορούν να εκφράσουν ελεύθερα όσα σκέφτονται, αισθάνονται και παρατηρούν.

5.2.2 Η Συνολική Λογική της Διαδικασίας στη Φάση EXPLORE

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά συνήθως αντιλαμβάνονται τα προβλήματα μέσα από συγκεκριμένες εμπειρίες και συναισθήματα. Αυτά μπορεί να αφορούν βρώμικες παιδικές χαρές, μη ασφαλή παιχνίδια και εγκαταστάσεις, περιστατικά εκφοβισμού, άδικους κανόνες, περιβαλλοντική υποβάθμιση ή το αίσθημα ανασφάλειας σε δημόσιους χώρους. Για τον λόγο αυτό, η φάση EXPLORE θα πρέπει να ξεκινά από αυτές τις βιωμένες εμπειρίες και όχι από αφηρημένες πολιτικές ή θεσμικές έννοιες.

Αφού τα παιδιά έχουν εντοπίσει ένα ζήτημα κατά τη φάση NOTICE, η φάση EXPLORE τα βοηθά να θέσουν μια σειρά από απλά αλλά ουσιαστικά ερωτήματα: Τι ακριβώς συμβαίνει; Ποιοι επηρεάζονται; Γιατί συμβαίνει αυτό; Τι θα μπορούσε να αλλάξει; Πώς το γνωρίζουμε; Τα ερωτήματα αυτά μεταφράζουν τη λογική της Συμμετοχικής Έρευνας Δράσης σε όρους προσιτούς και κατανοητούς για τα παιδιά.

Η διαδικασία θα πρέπει να είναι κυκλική και όχι αυστηρά γραμμική. Τα παιδιά μπορεί αρχικά να ορίζουν ή να επαναπροσδιορίζουν το πρόβλημα και στη συνέχεια να επιλέγουν τρόπους για να το διερευνήσουν, όπως φωτογραφίες, ζωγραφιές, παιχνίδι ρόλων, μικρές συνεντεύξεις με συνομηλίκους, απλές δραστηριότητες καταμέτρησης ή κάρτες παρατήρησης. Έπειτα, συλλέγουν παρατηρήσεις και επιστρέφουν στην ομάδα για να συζητήσουν και να αναστοχαστούν πάνω σε όσα ανακάλυψαν. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να υποστηρίξουν αυτή τη

διαδικασία μέσα από ερωτήσεις όπως: Τι μάθαμε; Μας εξέπληξε κάτι; Παρατηρήσαμε όλοι τα ίδια πράγματα ή διαφορετικά; Χρειάζεται να εξετάσουμε κάτι πιο προσεκτικά;

Στόχος δεν είναι η παραγωγή «τέλειων δεδομένων». Αντίθετα, το ζητούμενο είναι να βοηθηθούν τα παιδιά να εμβαθύνουν στην κατανόηση ενός ζητήματος και να βιώσουν ότι είναι ικανά να αναλύουν το περιβάλλον τους. Το υλικό που παράγεται κατά τη φάση EXPLORE — χάρτες, ζωγραφιές, φωτογραφίες, καταγραφές, σύντομες δηλώσεις, παιχνίδια ρόλων ή ομαδικές αφίσες — λειτουργεί ως μια κοινή βάση τεκμηρίωσης. Τα παιδιά μπορούν να αξιοποιήσουν αυτό το υλικό όταν αποφασίζουν τι θέλουν να επικοινωνήσουν στους ενήλικες κατά τη φάση SPEAK, αλλά και να επιστρέψουν σε αυτό στη φάση WEIGH, όταν αναστοχάζονται σχετικά με το αν υπήρξαν ανταποκρίσεις ή αλλαγές.

5.2.3 Μέθοδοι που Λειτουργούν: Ενεργητική, Οπτική και Βιωματική Διερεύνηση

Σε όλη τη διάρκεια του έργου, τα παιδιά φάνηκε να ανταποκρίνονται πιο θετικά σε ενεργητικές, δημιουργικές και βιωματικές μεθόδους παρά σε αποκλειστικά λεκτικές συζητήσεις ή διαδικασίες που θυμίζουν παραδοσιακή διδασκαλία. Για τον λόγο αυτό, η φάση EXPLORE θα πρέπει να αξιοποιεί μεθόδους που επιτρέπουν στα παιδιά να δείχνουν τι εννοούν και όχι μόνο να το εξηγούν λεκτικά.

Οι οπτικές μέθοδοι είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Τα παιδιά μπορούν να ζωγραφίσουν τον χώρο ή την κατάσταση που συζητούν, να δημιουργήσουν απλούς χάρτες του σχολείου ή της γειτονιάς τους και να σημειώσουν περιοχές που θεωρούν «εντάξει» ή «όχι εντάξει». Μπορούν επίσης να χρησιμοποιήσουν αυτοκόλλητα, χρώματα ή σύμβολα για να δείξουν πού αισθάνονται ασφαλή, αποκλεισμένα, άβολα ή ανασφαλή. Οι ζωγραφιές και οι χάρτες αυτοί λειτουργούν στη συνέχεια ως κοινά σημεία αναφοράς για τη συζήτηση, βοηθώντας την ομάδα να παραμένει συνδεδεμένη με συγκεκριμένες εμπειρίες αντί να μεταφέρεται πολύ γρήγορα σε αφηρημένες συζητήσεις.

Εξίσου σημαντικές είναι και οι βιωματικές και χωρικές προσεγγίσεις. Αντί τα παιδιά να περιγράφουν απλώς μια κατάσταση, μπορούν να αναπαραστήσουν καθημερινές σκηνές, να χρησιμοποιήσουν το σώμα τους ή απλά αντικείμενα για να αναπαραστήσουν χώρους ή να δείξουν φυσικά αποστάσεις, επικίνδυνες περιοχές, σημεία συνωστισμού ή πιο ήρεμες ζώνες. Αυτό μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για μικρότερα παιδιά, για παιδιά με γλωσσικά εμπόδια ή για παιδιά που δυσκολεύονται να εκφράσουν σύνθετες εμπειρίες μόνο μέσα από λόγια.

Η φάση EXPLORE θα πρέπει επίσης να εισάγει απλές και φιλικές προς τα παιδιά μορφές συλλογής στοιχείων. Τα παιδιά μπορούν να φωτογραφίζουν σχετικούς χώρους ή αντικείμενα, να κάνουν απλές καταμετρήσεις για να καταγράψουν πόσο συχνά συμβαίνει κάτι, να υπαγορεύουν σύντομες δηλώσεις ή να πραγματοποιούν μικρές συζητήσεις με συνομηλίκους χρησιμοποιώντας ένα περιορισμένο σύνολο απλών ερωτήσεων. Οι δραστηριότητες αυτές

βοηθούν τα παιδιά να μετακινηθούν από τις ατομικές εντυπώσεις σε κοινές παρατηρήσεις, χωρίς η διαδικασία να γίνεται βαριά ή υπερβολικά τεχνική.

Τέλος, εργαλεία οργάνωσης της πληροφορίας μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν καλύτερα όσα έχουν συλλέξει. Οι μικρές ομάδες μπορούν να δημιουργούν αφίσες, οπτικά διαγράμματα ή απλές θεματικές ομαδοποιήσεις κάτω από τίτλους όπως «τι συμβαίνει», «ποιοι επηρεάζονται», «πώς νιώθουμε» και «γιατί πιστεύουμε ότι συμβαίνει». Αυτό βοηθά στη δόμηση της σκέψης τους και παράγει συλλογικό υλικό που μπορεί αργότερα να αξιοποιηθεί στη φάση SPEAK για την επικοινωνία ανησυχιών και προτεραιοτήτων προς τους ενήλικες.

Η βασική μεθοδολογική αρχή είναι να προσφέρονται πολλαπλοί τρόποι έκφρασης: οπτικοί, σωματικοί, προφορικοί και, όπου είναι κατάλληλο, γραπτοί. Με αυτόν τον τρόπο, παιδιά διαφορετικών ηλικιών, δυνατοτήτων, επιπέδων αυτοπεποίθησης και τρόπων επικοινωνίας μπορούν να συμμετέχουν ουσιαστικά και να αναγνωρίζουν ότι οι δικοί τους τρόποι κατανόησης και έκφρασης έχουν θέση μέσα στη φάση EXPLORE.

5.2.4 Προσαρμογή της Διαδικασίας ανά Ηλικιακή Ομάδα: 6–8, 8–10 και 9–12 Ετών

Οι δραστηριότητες της φάσης EXPLORE θα πρέπει να προσαρμόζονται στις αναπτυξιακές ανάγκες και στις διαφορετικές προτιμήσεις επικοινωνίας των παιδιών.

Για παιδιά ηλικίας 6–8 ετών, η σκέψη είναι συνήθως πιο συγκεκριμένη, οπτική και στενά συνδεδεμένη με την άμεση εμπειρία. Τα παιδιά αυτής της ηλικιακής ομάδας μπορεί να δυσκολεύονται με αφηρημένους ρόλους όπως «δήμαρχος» ή «δήμος», ενώ συχνά δεν αντιλαμβάνονται αμέσως τη διερεύνηση ως ξεχωριστό στάδιο ανάμεσα στον εντοπισμό ενός προβλήματος και στην πρόταση μιας λύσης. Για αυτά τα παιδιά, η φάση EXPLORE θα πρέπει να είναι σύντομη, παιχνιδοκεντρική και ιδιαίτερα συγκεκριμένη. «Παιχνίδια ντετέκτιβ» σε οικείους χώρους, απλές λίστες με εικονίδια, ζωγραφιές, χαρούμενα και λυπημένα πρόσωπα, σύμβολα όπως «thumbs up/down» ή δραστηριότητες ταξινόμησης εικόνων σε κατηγορίες όπως «εντάξει» και «όχι εντάξει» μπορούν να υποστηρίξουν ουσιαστικά τη συμμετοχή. Οι ερωτήσεις θα πρέπει να παραμένουν απλές και συνδεδεμένες με όσα τα παιδιά βλέπουν ή δημιουργούν: Τι συμβαίνει εδώ; Ποιος βρίσκεται εδώ; Πώς νιώθεις σε αυτή την εικόνα; Ο βασικός στόχος είναι να βοηθηθούν τα παιδιά να επιβραδύνουν αρκετά ώστε να παρατηρήσουν και να ονομάσουν τι συμβαίνει, χωρίς να επιβαρύνονται με υπερβολικές εξηγήσεις.

Για παιδιά ηλικίας 8–10 ετών, η φάση αυτή θα πρέπει να ανταποκρίνεται σε ένα μεταβατικό αναπτυξιακό στάδιο. Ορισμένα παιδιά αρχίζουν να κατανοούν πιο αφηρημένες έννοιες, όπως οι κανόνες, η δικαιοσύνη ή ακόμη και η δημοκρατία, ενώ άλλα εξακολουθούν να χρειάζονται έντονη στήριξη μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα. Η ηλικιακή αυτή ομάδα φαίνεται να ανταποκρίνεται θετικά σε βιωματικές και χωρικές μορφές διερεύνησης: αναπαράσταση σκηνών

μέσω παιχνιδιού ρόλων, δημιουργία χάρτη της τάξης ή της παιδικής χαράς στο πάτωμα ή μετακίνηση στον χώρο για να δείξουν πού συμβαίνουν ορισμένα γεγονότα. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν σταδιακά να εισάγουν ερευνητικά ερωτήματα όπως: Γιατί πιστεύεις ότι συμβαίνει αυτό; Πότε είναι πιο έντονο; Συμβαίνει το ίδιο για όλους; Ωστόσο, τα ερωτήματα αυτά θα πρέπει να παραμένουν συνδεδεμένα με χάρτες, ζωγραφιές, παιχνίδι ρόλων ή άλλο συγκεκριμένο υλικό, ενώ είναι σημαντικό να ελέγχεται συχνά αν τα παιδιά κατανοούν τη διαδικασία. Σε αυτό το στάδιο, τα παιδιά μπορούν να αρχίσουν να αντιλαμβάνονται την έννοια του «κοιτάζω πιο προσεκτικά» ή «ελέγχω τι πραγματικά συμβαίνει» ως ξεχωριστή δραστηριότητα, χωρίς να απαιτείται επίσημη ερευνητική ορολογία.

Για παιδιά ηλικίας 9–12 ετών, πολλά μπορούν να συμμετέχουν σε πιο δομημένες μορφές μικρής κλίμακας διερεύνησης, εφόσον αυτές παραμένουν συνδεδεμένες με πραγματικές εμπειρίες και ομαδική εργασία. Η φάση EXPLORE μπορεί εδώ να ακολουθεί πιο ξεκάθαρα έναν απλό κύκλο Συμμετοχικής Έρευνας Δράσης (ΣΕΔ): διατύπωση ενός ή δύο συγκεκριμένων ερωτημάτων, επιλογή μικρών μεθόδων διερεύνησης, συλλογή ευρημάτων και αναστοχασμός πάνω σε μοτίβα, αιτίες και πιθανές αλλαγές. Τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιούν σύντομες συνεντεύξεις με συνομηλίκους, απλές καταμετρήσεις, ασκήσεις χαρτογράφησης, φύλλα παρατήρησης, ομαδικό καταιγισμό ιδεών, αφίσες, εικονογραφημένα σενάρια (storyboards), απλές παρουσιάσεις ή ηχογραφήσεις. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν επίσης να συνδέουν πιο άμεσα τη διερεύνηση με τη δράση, θέτοντας ερωτήματα όπως: Τι θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να ζητήσουμε αυτά τα ευρήματα; Τι θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να αλλάξουμε; Παρ' όλα αυτά, η φάση θα πρέπει να παραμένει διερευνητική και να μη μετατρέπεται πρόωρα σε διαδικασία διεκδίκησης ή συνηγορίας.

Σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, η βασική αρχή σχεδιασμού είναι η προσαρμογή της πολυπλοκότητας της διερεύνησης στο αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών: πιο συγκεκριμένη και παιχνιδοκεντρική για τα μικρότερα παιδιά, περισσότερο βιωματική και συγκριτική για τη μεταβατική ομάδα και πιο δομημένη αλλά πάντοτε δημιουργική για τα μεγαλύτερα παιδιά.

5.2.5 Συμπερίληψη και Δυναμική της Ομάδας

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι παράγοντες ευαλωτότητας — όπως η φτώχεια, το μεταναστευτικό υπόβαθρο, οι μαθησιακές δυσκολίες, ο χαμηλός γραμματισμός ή η περιορισμένη αυτοπεποίθηση — μπορούν να μειώσουν την αίσθηση αυτενέργειας των παιδιών και να τα οδηγήσουν σε αποστασιοποίηση όταν η γλώσσα ή οι δραστηριότητες φαίνονται υπερβολικά δύσκολες ή θυμίζουν έντονα σχολική διαδικασία. Για τον λόγο αυτό, στη φάση EXPLORE η συμπερίληψη δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως μια επιπλέον παράμετρος. Χρειάζεται να ενσωματώνεται σε κάθε μεθοδολογική επιλογή.

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να χρησιμοποιούν σταθερά απλή και κατανοητή γλώσσα, αποφεύγοντας σύνθετη θεσμική ορολογία, εκτός αν αυτή εξηγείται μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα που συνδέονται με την καθημερινότητα των παιδιών. Αντί να γίνεται άμεση αναφορά σε έννοιες όπως «πολιτική» ή «δήμος», μπορούν να χρησιμοποιούνται εκφράσεις όπως «οι άνθρωποι που φτιάχνουν τους κανόνες για αυτόν τον χώρο» ή «οι ενήλικες που αποφασίζουν για το πάρκο». Παράλληλα, οι δραστηριότητες θα πρέπει να προσφέρουν οπτικές και βιωματικές εναλλακτικές σε σχέση με αποκλειστικά προφορικές ή γραπτές εργασίες. Η ζωγραφική, η χρήση χαρτών, τα αυτοκόλλητα ή τα σύμβολα, οι απλές κατασκευές ή η αναπαράσταση καταστάσεων μέσα από παιχνίδι ρόλων δεν αποτελούν απλώς «διασκεδαστικές» προσθήκες· για πολλά παιδιά είναι βασικοί τρόποι έκφρασης γνώσεων, συναισθημάτων και εμπειριών.

Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται επίσης στη σύνθεση και στη δυναμική των ομάδων. Σε μικτές ομάδες, ορισμένα παιδιά με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση μπορεί εύκολα να κυριαρχήσουν στη συζήτηση, ενώ πιο ήσυχα ή ευάλωτα παιδιά να παραμένουν σιωπηλά ή να διακόπτονται. Η εργασία σε μικρές ομάδες βοηθά τους συντονιστές και τις συντονίστριες να εντοπίζουν ποια παιδιά δεν έχουν ακόμη συμμετάσχει και διευκολύνει τη χρήση εργαλείων εναλλαγής σειράς. Τα πιο εσωστρεφή παιδιά θα πρέπει να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν με τον τρόπο που τα ίδια προτιμούν: μέσα από ένα σύντομο σχόλιο, μια ζωγραφιά, μια κίνηση, ένα σύμβολο ή μια μικρή σκηνή παιχνιδιού ρόλων.

Από την αρχή θα πρέπει να είναι σαφές ότι η συμμετοχή είναι εθελοντική και ότι υπάρχουν διαφορετικοί εξίσου αποδεκτοί τρόποι συμβολής. Κανένα παιδί δεν θα πρέπει να πιέζεται να μιλήσει μπροστά σε όλη την ομάδα αν αισθάνεται άβολα. Τα παιδιά μπορούν να επιλέγουν να ζωγραφίσουν, να εργαστούν σε ζευγάρια, να χρησιμοποιήσουν σύμβολα ή να ζητήσουν από έναν συνομήλικο ή έναν έμπιστο ενήλικα να διαβάσει τις ιδέες τους. Όταν οι αρχές αυτές εφαρμόζονται με συνέπεια, η συμπερίληψη μετατρέπεται σε βασικό χαρακτηριστικό σχεδιασμού της φάσης EXPLORE και όχι σε μια διορθωτική παρέμβαση που προστίθεται εκ των υστέρων.

5.2.6 Ο Ρόλος του Συντονιστή και της Συντονίστριας και η Σύνδεση με τις Φάσεις SPEAK και WEIGH

Ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρονται οι ενήλικες κατά τη διάρκεια της φάσης EXPLORE είναι εξίσου σημαντικός με τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται. Για να ξεπεραστούν η συμβολική συμμετοχή και οι ενήλικο-κεντρικές προσεγγίσεις, οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να λειτουργούν ως σύμμαχοι των παιδιών. Είναι σημαντικό να εξηγούν ξεκάθαρα τον ρόλο τους, να είναι διαφανείς σχετικά με το τι θα συμβεί με το υλικό και τις ιδέες των παιδιών, να θέτουν ανοιχτές ερωτήσεις και να αποφεύγουν να κατευθύνουν τα παιδιά προς προκαθορισμένα

συμπεράσματα. Ο ρόλος τους δεν είναι να δίνουν τις «σωστές» απαντήσεις, αλλά να καλλιεργούν τη διάθεση για διερεύνηση: Ας δούμε τι μπορούμε να ανακαλύψουμε.

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει επίσης να βοηθούν τα παιδιά να αναγνωρίζουν και να συγκρίνουν διαφορετικές οπτικές μέσα στην ομάδα. Δεν βιώνουν όλα τα παιδιά έναν χώρο ή μια κατάσταση με τον ίδιο τρόπο. Ένα παιδί μπορεί να αισθάνεται ότι ένας χώρος είναι ασφαλής, ενώ ένα άλλο να νιώθει αποκλεισμένο μέσα σε αυτόν. Αυτές οι διαφορές δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αντιφάσεις που πρέπει να «λυθούν» γρήγορα, αλλά ως μέρος της ίδιας της διαδικασίας διερεύνησης.

Καθ' όλη τη διάρκεια της φάσης, οι συντονιστές και οι συντονίστριες χρειάζεται να κάνουν σαφή τη σύνδεση με τα επόμενα στάδια της διαδικασίας. Η διερεύνηση που πραγματοποιείται στη φάση EXPLORE θα επηρεάσει άμεσα όσα θα επιλέξουν τα παιδιά να επικοινωνήσουν στη φάση SPEAK. Χάρτες, φωτογραφίες, παιχνίδια ρόλων, καταγραφές, ζωγραφιές και σύντομες δηλώσεις μπορούν να μετατραπούν σε συγκεκριμένες ιστορίες, παραδείγματα και επιχειρήματα που τα παιδιά ενδέχεται αργότερα να παρουσιάσουν σε φορείς λήψης αποφάσεων. Το ίδιο υλικό μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί ξανά κατά τη φάση WEIGH, όταν τα παιδιά αναστοχάζονται σχετικά με τις απαντήσεις που έλαβαν, αν υπήρξαν αλλαγές και αν χρειάζονται περαιτέρω ενέργειες.

Με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά κατανοούν ότι η φάση EXPLORE δεν αποτελεί μια απομονωμένη δραστηριότητα, αλλά ένα ουσιαστικό βήμα μέσα σε έναν ευρύτερο κύκλο, όπου οι παρατηρήσεις και οι αναλύσεις τους μπορούν να αποκτήσουν αξία, ορατότητα και πραγματικό αντίκτυπο.

5.2.7 Αναμενόμενο Αποτέλεσμα της Φάσης EXPLORE

Με την ολοκλήρωση της φάσης EXPLORE, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν αναπτύξει μια βαθύτερη και περισσότερο κοινή κατανόηση του ζητήματος που επιλέχθηκε κατά τη φάση NOTICE. Θα πρέπει να έχουν διερευνήσει τι ακριβώς συμβαίνει, ποιοι επηρεάζονται, πώς διαφορετικά παιδιά αντιλαμβάνονται την ίδια κατάσταση και ποια πιθανά αίτια ή μοτίβα μπορεί να συνδέονται με αυτή.

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα της φάσης μπορεί να περιλαμβάνουν χάρτες, ζωγραφιές, φωτογραφίες, σκηνές παιχνιδιού ρόλων, σημειώσεις παρατήρησης, απλές καταμετρήσεις, αφίσες, σύντομες δηλώσεις ή συλλογικές προτάσεις. Ακόμη σημαντικότερο, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν βιώσει τον εαυτό τους ως ικανούς συν-ερευνητές: όχι μόνο ως παιδιά που μπορούν να εντοπίσουν ένα πρόβλημα, αλλά και να το διερευνήσουν, να το συζητήσουν με άλλους και να αρχίσουν να φαντάζονται πιθανές απαντήσεις ή αλλαγές.

Συνολικά, τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι η φάση EXPLORE θα πρέπει να λειτουργεί ως μια ασφαλής, προσαρμοσμένη στην ηλικία, συμπεριληπτική και ουσιαστικά συμμετοχική

διαδικασία διερεύνησης. Βασισμένη στις πραγματικές εμπειρίες των παιδιών και υποστηριζόμενη από δημιουργικές μεθόδους, παρέχει τη γνώση, το υλικό και την αυτοπεποίθηση που χρειάζονται για τις επόμενες φάσεις του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES.

5.3 ΦΑΣΗ 3: SOUTH (Speak - Μιλώ) – Διαγενεακός Διάλογος και Αποτελεσματική Συνηγορία

Η φάση SPEAK επικεντρώνεται στη μετατροπή των ιδεών, των ανησυχιών και των προτάσεων που αναπτύχθηκαν κατά τις φάσεις NOTICE και EXPLORE σε δομημένη επικοινωνία και διάλογο με ενήλικες, θεσμούς και φορείς της κοινότητας. Στο πλαίσιο του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES, η φάση αυτή δεν αντιμετωπίζεται ως άσκηση δημόσιας ομιλίας ούτε ως δοκιμασία των επιδόσεων των παιδιών. Αντίθετα, πρόκειται για μια υποστηριζόμενη διαδικασία μέσω της οποίας τα παιδιά επικοινωνούν απόψεις και εμπειρίες που έχουν ήδη παρατηρηθεί, διερευνηθεί και επεξεργαστεί συλλογικά.

Ο βασικός στόχος είναι να υποστηριχθούν τα παιδιά ώστε να εκφράζονται με τρόπους που είναι κατάλληλοι για την ηλικία και το αναπτυξιακό τους επίπεδο, συναισθηματικά διαχειρίσιμοι και προσαρμοσμένοι σε διαφορετικά πλαίσια συμμετοχής. Για τον λόγο αυτό, η μεθοδολογία δεν δίνει προτεραιότητα σε «τέλειες» ομιλίες ή σε τυπικές δεξιότητες συνηγορίας. Αντίθετα, δίνει έμφαση στη σαφήνεια, την αυθεντικότητα, την προετοιμασία και τον αμφίδρομο διάλογο.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά είναι πιο πρόθυμα να επικοινωνήσουν με ενήλικες όταν οι μορφές συμμετοχής τους φαίνονται οικείες, συνεργατικές και επαρκώς προετοιμασμένες εκ των προτέρων. Για τον λόγο αυτό, η φάση SPEAK βασίζεται στη σταδιακή προετοιμασία, στην έκφραση με υποστήριξη από συνομηλίκους και σε μορφές επικοινωνίας που μειώνουν την πίεση που συχνά συνδέεται με την άμεση αλληλεπίδραση με πρόσωπα εξουσίας.

5.3.1 Γιατί η Έκφραση προς Πρόσωπα Εξουσίας Μπορεί να Είναι Συναισθηματικά Δύσκολη

Σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες, τα παιδιά περιέγραψαν την επικοινωνία με πρόσωπα εξουσίας ως μια συναισθηματικά απαιτητική διαδικασία, ιδιαίτερα όταν οι ενήλικες εκλαμβάνονταν ως απόμακροι, επικριτικοί ή δύσκολα προσεγγίσιμοι. Πολλοί συμμετέχοντες συνέδεσαν την έκφραση προς ενήλικες με φόβο αμηχανίας, φόβο ότι θα αγνοηθούν ή αβεβαιότητα σχετικά με το αν οι απόψεις τους θα ληφθούν πραγματικά σοβαρά υπόψη.

Τα focus groups έδειξαν επίσης ότι το άγχος επικοινωνίας αυξάνεται σε ιδιαίτερα τυπικά περιβάλλοντα. Αυστηρές διατάξεις καθισμάτων, θεσμική ορολογία, άμεσες ερωτήσεις ή η παρουσία μεγάλου κοινού μπορούν να δημιουργήσουν επιπλέον πίεση, ειδικά για μικρότερα παιδιά και για παιδιά με χαμηλότερα επίπεδα αυτοπεποίθησης. Σε ορισμένα πλαίσια, τα παιδιά

φάνηκε να προτιμούν έμμεσες ή διαμεσολαβημένες μορφές επικοινωνίας αντί να μιλούν ατομικά μπροστά σε ενήλικες.

Για τον λόγο αυτό, η μεθοδολογία της φάσης SPEAK θα πρέπει να περιλαμβάνει προπαρασκευαστικές δραστηριότητες πριν πραγματοποιηθεί οποιοσδήποτε διαγενεακός διάλογος. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να χρησιμοποιούν προσομοιώσεις μέσω παιχνιδιού ρόλων, δοκιμαστικές συζητήσεις, δραστηριότητες εξάσκησης με συνομηλίκους ή οπτικές ασκήσεις προετοιμασίας, ώστε τα παιδιά να εξοικειώνονται εκ των προτέρων με καταστάσεις διαλόγου. Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορούν αρχικά να εξασκούνται στην παρουσίαση ιδεών μέσα σε μικρές ομάδες συνομηλίκων πριν προχωρήσουν σε επικοινωνία με εκπαιδευτικούς, τοπικούς εκπροσώπους ή άλλους ενήλικες φορείς. Αντίστοιχα, οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να ενθαρρύνουν τα παιδιά να προετοιμάσουν συλλογικά «πιθανές ερωτήσεις που μπορεί να κάνουν οι ενήλικες» και να συζητήσουν πώς θα ήθελαν να απαντήσουν.

Τα στάδια αυτά της προετοιμασίας συμβάλλουν στη μείωση της αβεβαιότητας και βοηθούν τα παιδιά να συμμετέχουν σε καταστάσεις διαλόγου με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και συναισθηματική ετοιμότητα.

5.3.2 Αρχές του Διαγενεακού Διαλόγου

Η φάση SPEAK βασίζεται στην αρχή ότι η συμμετοχή θα πρέπει να λειτουργεί ως διάλογος και όχι ως μια μονοδιάστατη διαδικασία διαβούλευσης¹⁶⁸. Η επικοινωνία ανάμεσα σε παιδιά και ενήλικες θα πρέπει επομένως να αντιμετωπίζεται ως μια αμφίδρομη διαδικασία, μέσα στην οποία τα παιδιά έχουν χρόνο να εξηγήσουν τις ιδέες τους, να θέσουν ερωτήματα, να διευκρινίσουν τις απόψεις τους και να λάβουν κατανοητές απαντήσεις.

Σε μεθοδολογικό επίπεδο, αυτό σημαίνει ότι οι ενήλικες χρειάζεται να επικοινωνούν με τρόπους προσβάσιμους και κατάλληλους για το αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών. Τα ευρήματα των focus groups ανέδειξαν επανειλημμένα ότι τα παιδιά αποδίδουν μεγάλη σημασία όχι μόνο στις ίδιες τις αποφάσεις, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούν οι ενήλικες. Τα παιδιά ζήτησαν εξηγήσεις σαφείς, κατανοητές και βασισμένες στον σεβασμό, αντί για υπερβολικά τυπικές, ασαφείς ή απορριπτικές απαντήσεις.

Στο πλαίσιο του SCM, οι δραστηριότητες διαγενεακού διαλόγου θα πρέπει να σχεδιάζονται έτσι ώστε να μειώνουν την αίσθηση ιεραρχίας και να ενισχύουν την ανταλλαγή. Αντί τα παιδιά να τοποθετούνται απέναντι από ενήλικες σε ιδιαίτερα τυπικά περιβάλλοντα, οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να οργανώνουν χώρους που ευνοούν την εγγύτητα, την αλληλεπίδραση και την κοινή εστίαση της προσοχής. Αυτοί μπορεί να περιλαμβάνουν συντονισμένες συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας, εναλλασσόμενες συζητήσεις σε μικρές ομάδες, συνεργατικές εκθέσεις

¹⁶⁸ Lundy, L., 2007.

όπου οι ενήλικες μετακινούνται ανάμεσα στους σταθμούς εργασίας των παιδιών ή «γωνιές ερωτήσεων» όπου παιδιά και ενήλικες απαντούν μαζί σε κοινά ερεθίσματα και ερωτήσεις. Η μεθοδολογία θα πρέπει επίσης να λαμβάνει υπόψη τον ρυθμό του διαλόγου. Τα παιδιά χρειάζονται επαρκή χρόνο για να εξηγήσουν τις ιδέες τους χωρίς διακοπές και θα πρέπει να μπορούν να επαναδιατυπώνουν ή να διευκρινίζουν όσα θέλουν να πουν όταν αυτό είναι απαραίτητο. Οι ενήλικες που συμμετέχουν στη διαδικασία θα πρέπει να ενθαρρύνονται να θέτουν διευκρινιστικές ερωτήσεις και όχι ερωτήσεις αξιολόγησης ή διόρθωσης. Με αυτόν τον τρόπο διατηρείται ο διαλογικός χαρακτήρας της φάσης SPEAK και μειώνεται ο κίνδυνος η αλληλεπίδραση να μετατραπεί σε μια ενήλικη αξιολόγηση των ιδεών των παιδιών.

5.3.3 Συλλογική Συνηγορία και Έκφραση με Υποστήριξη από Συνομηλίκους

Τα focus groups έδειξαν σαφή προτίμηση των παιδιών προς συλλογικές μορφές επικοινωνίας, αντί για έντονα εξατομικευμένες προσεγγίσεις συνηγορίας. Πολλά παιδιά φάνηκε να αισθάνονται πιο άνετα όταν μιλούν «μαζί με άλλους» και όχι μόνα τους, ιδιαίτερα όταν συζητούν ευαίσθητα ζητήματα ή αλληλεπιδρούν με πρόσωπα εξουσίας.

Για τον λόγο αυτό, η φάση SPEAK θα πρέπει να δίνει προτεραιότητα σε μεθοδολογίες συνηγορίας που βασίζονται στην υποστήριξη μεταξύ συνομηλίκων. Αντί να βασίζεται κυρίως σε ατομικές ομιλίες ή άμεσες ερωτήσεις, οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να οργανώνουν δραστηριότητες επικοινωνίας γύρω από τη συνεργατική έκφραση και τη συλλογική ευθύνη. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει συνδημιουργημένες αφίσες ή οπτικές καμπάνιες, συνεργατική αφήγηση όπου διαφορετικά παιδιά συμβάλλουν σε διαφορετικά μέρη του μηνύματος, ομαδικές παρουσιάσεις με οπτική υποστήριξη, βιντεοσκοπημένα μηνύματα που δημιουργούνται από ομάδες, σενάρια παιχνιδιού ρόλων που αναδεικνύουν συγκεκριμένα ζητήματα της κοινότητας ή εκθέσεις τέχνης όπου τα παιδιά παρουσιάζουν ανεπίσημα το υλικό τους σε ενήλικες μέσα από μικρότερες αλληλεπιδράσεις.

Οι μορφές αυτές μειώνουν την πίεση προς το κάθε παιδί ξεχωριστά, ενώ ταυτόχρονα ενισχύουν τη συνεργασία και το αίσθημα συλλογικής ιδιοκτησίας της διαδικασίας επικοινωνίας. Είναι ιδιαίτερα σημαντικές για παιδιά που είναι πιο ήσυχα, λιγότερο σίγουρα για τον εαυτό τους ή διστακτικά απέναντι σε πιθανή αντιπαράθεση με ενήλικες.

Η έκφραση με υποστήριξη από συνομηλίκους επιτρέπει επίσης στα παιδιά να διαπραγματεύονται και να επεξεργάζονται συλλογικά τις ιδέες τους πριν τις επικοινωνήσουν προς τα έξω. Οι προπαρασκευαστικές συναντήσεις σε μικρές ομάδες λειτουργούν επομένως όχι μόνο ως οργανωτικά στάδια, αλλά και ως χώροι μέσα στους οποίους τα παιδιά ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους μέσω της κοινής συμμετοχής.

5.3.4 Ο Ρόλος του Συντονιστή και της Συντονίστριας και των Ενηλίκων

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες διαδραματίζουν έναν διαμεσολαβητικό και οργανωτικό ρόλο σε όλη τη διάρκεια της φάσης SPEAK. Ο ρόλος τους δεν είναι να μιλούν εκ μέρους των παιδιών ή να «μεταφράζουν» τις απόψεις τους σε μια ενήλικη γλώσσα. Αντίθετα, υποστηρίζουν τις διαδικασίες επικοινωνίας ώστε τα παιδιά να μπορούν να εκφράζονται με τρόπους που παραμένουν προσβάσιμοι, οργανωμένοι και συναισθηματικά ασφαλείς¹⁶⁹.

Η υποστήριξη αυτή μπορεί να περιλαμβάνει βοήθεια στην οπτική οργάνωση βασικών σημείων, στην προετοιμασία δημιουργικού υλικού, στη δομή των παρουσιάσεων, στον συντονισμό συζητήσεων ή στην επιλογή μορφών επικοινωνίας κατάλληλων για το αναπτυξιακό επίπεδο της ομάδας. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει επίσης να παρακολουθούν προσεκτικά τη δυναμική της ομάδας, διασφαλίζοντας ότι παιδιά με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση δεν κυριαρχούν στις ευκαιρίες επικοινωνίας ενώ πιο ήσυχα παιδιά αποσύρονται από τη διαδικασία. Ταυτόχρονα, η μεθοδολογία αναγνωρίζει ότι και οι ενήλικες χρειάζονται προετοιμασία πριν συμμετάσχουν σε διαγενεακό διάλογο. Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι απορριπτικές αντιδράσεις, διακοπές, υπερβολικά τυπική γλώσσα ή γρήγορες κρίσεις από την πλευρά των ενηλίκων μπορούν να υπονομεύσουν σημαντικά την ποιότητα της συμμετοχής.

Για τον λόγο αυτό, οι ενήλικες που συμμετέχουν σε δραστηριότητες της φάσης SPEAK θα πρέπει να λαμβάνουν μια σύντομη εισαγωγή σχετικά με τους στόχους του SCM και τις αρχές που διέπουν τη συμμετοχή των παιδιών. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να παρέχουν σύντομες ενημερώσεις, πρακτικές οδηγίες επικοινωνίας ή ερωτήματα αναστοχασμού πριν από τις συναντήσεις με τα παιδιά. Η προετοιμασία αυτή βοηθά ώστε ο διάλογος να παραμένει εποικοδομητικός και κατανοητός και με σεβασμό για όλους τους συμμετέχοντες.

5.3.5 Μορφές και Εργαλεία Επικοινωνίας

Το SCM δεν επιβάλλει μία συγκεκριμένη μορφή επικοινωνίας για τη φάση SPEAK. Αντίθετα, οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να επιλέγουν εργαλεία ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα, το πλαίσιο, τις προτιμήσεις επικοινωνίας, τους διαθέσιμους πόρους και το επίπεδο συναισθηματικής άνεσης των συμμετεχόντων.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι οι δημιουργικές και πολυτροπικές προσεγγίσεις επικοινωνίας μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικές από αποκλειστικά λεκτικές ή θεσμικές μορφές. Για τον λόγο αυτό, οι δραστηριότητες της φάσης SPEAK μπορούν να συνδυάζουν οπτικά, προφορικά, βιωματικά και ψηφιακά στοιχεία.

Για τα μικρότερα παιδιά, τα εργαλεία επικοινωνίας μπορεί να περιλαμβάνουν ζωγραφιές, κουκλοθέατρο, κύκλους αφήγησης, συμβολικά αντικείμενα ή καθοδηγούμενο παιχνίδι ρόλων.

¹⁶⁹ Lundy, L., 2007; Hart, R.A., 1992.

Οι μεταβατικές ηλικιακές ομάδες μπορούν να ανταποκρίνονται θετικά σε συνεργατικές αφίσες, οπτικές παρουσιάσεις, συζητήσεις βασισμένες σε φωτογραφίες ή συντονισμένο διάλογο σε μικρές ομάδες. Τα μεγαλύτερα παιδιά μπορεί να αισθάνονται πιο άνετα χρησιμοποιώντας ηχογραφημένες συνεντεύξεις, ψηφιακή αφήγηση, δομημένες παρουσιάσεις ή πίνακες προτάσεων που αναπτύσσονται συλλογικά.

Η χρήση οπτικών και δημιουργικών μεθόδων δεν θα πρέπει να θεωρείται απλοποίηση της διαδικασίας. Αντίθετα, αποτελεί τρόπο διεύρυνσης των δυνατοτήτων συμμετοχής και μείωσης της εξάρτησης από ανεπτυγμένες λεκτικές δεξιότητες. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όταν τα παιδιά έχουν διαφορετικά επίπεδα αυτοπεποίθησης, γλωσσικής ικανότητας ή εξοικείωσης με τυπικά περιβάλλοντα επικοινωνίας.

5.3.6 Προσαρμογές ανά Ηλικιακή Ομάδα

Η μεθοδολογία της φάσης SPEAK θα πρέπει να παραμένει προσαρμόσιμη στα διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια. Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι οι προτιμήσεις επικοινωνίας και τα επίπεδα αυτοπεποίθησης διαφέρουν σημαντικά τόσο μεταξύ διαφορετικών ηλικιακών ομάδων όσο και μέσα στην ίδια ομάδα.

Για μικρότερα παιδιά, περίπου 6–8 ετών, οι δραστηριότητες επικοινωνίας θα πρέπει να παραμένουν συγκεκριμένες, σύντομες, διαδραστικές και να υποστηρίζονται έντονα από οπτικές ή βιωματικές μεθόδους. Οι μακροσκελείς λεκτικές εξηγήσεις ή οι τυπικές παρουσιάσεις θα πρέπει γενικά να αποφεύγονται. Αντίθετα, οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να αξιοποιούν αφήγηση ιστοριών, συμβολικά αντικείμενα, καθοδηγούμενη εξήγηση μέσα από ζωγραφιές ή δραστηριότητες βασισμένες στην κίνηση, που επιτρέπουν στα παιδιά να επικοινωνούν τις ιδέες τους με πιο φυσικό τρόπο.

Για παιδιά περίπου 8–10 ετών, οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν σταδιακά να εισάγουν πιο δομημένες μορφές συνεργατικής επικοινωνίας, διατηρώντας όμως έντονη την οπτική υποστήριξη και τις συλλογικές μορφές συμμετοχής. Τα παιδιά αυτής της μεταβατικής ηλικιακής ομάδας ενδέχεται να ωφελούνται όταν προετοιμάζουν τα μηνύματά τους συλλογικά, χρησιμοποιούν ζωγραφιές ή αφίσες ως σημεία αναφοράς και εξασκούνται σε σύντομες παρουσιάσεις μέσα σε ζευγάρια ή μικρές ομάδες πριν από ευρύτερες αλληλεπιδράσεις.

Τα μεγαλύτερα παιδιά, περίπου 9–12 ετών, μπορεί να αισθάνονται πιο άνετα σε δομημένες συζητήσεις, συνεργατικές παρουσιάσεις, ηχογραφημένο υλικό συνηγορίας ή συντονισμένες συναντήσεις με ενήλικες. Ωστόσο, τα ευρήματα δείχνουν ότι ακόμη και τα μεγαλύτερα παιδιά συχνά προτιμούν συλλογικές μορφές επικοινωνίας αντί για ιδιαίτερα εξατομικευμένες δραστηριότητες δημόσιας ομιλίας. Για τον λόγο αυτό, η φάση SPEAK θα πρέπει να συνεχίσει να προσφέρει μορφές έκφρασης με υποστήριξη από συνομηλίκους και να αποφεύγει την υπόθεση ότι τα μεγαλύτερα παιδιά είναι αυτόματα έτοιμα για τυπική δημόσια ομιλία.

5.3.7 Συμπερίληψη και Ασφαλής Συμμετοχή

Η φάση SPEAK πρέπει να παραμένει προσβάσιμη σε παιδιά με διαφορετικά στυλ επικοινωνίας, επίπεδα αυτοπεποίθησης και ανάγκες υποστήριξης. Τα focus groups δείχνουν ότι η ευαλωτότητα συχνά επηρεάζει την προθυμία των παιδιών να μιλήσουν και όχι τη σημασία ή την αξία των απόψεών τους.

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει επομένως να διασφαλίζουν ότι η συμμετοχή δεν εξαρτάται από ανεπτυγμένες λεκτικές δεξιότητες, αυτοπεποίθηση στη δημόσια ομιλία ή εξοικείωση με θεσμική γλώσσα. Η παροχή πολλαπλών επιλογών επικοινωνίας είναι ιδιαίτερα σημαντική για παιδιά που αντιμετωπίζουν γλωσσικά εμπόδια, γνωστικές δυσκολίες, κοινωνική ευαλωτότητα ή άγχος επικοινωνίας.

Στην πράξη, η συμπερίληψη μπορεί να σημαίνει ότι τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να επικοινωνούν μέσω οπτικών μέσων, να παρουσιάζουν σε ζευγάρια, να χρησιμοποιούν ηχογραφημένες αντί για ζωντανές μορφές επικοινωνίας, να συμμετέχουν σε μικρότερες ομάδες διαλόγου ή να επιλέγουν το επίπεδο ορατότητας με το οποίο αισθάνονται άνετα. Ορισμένα παιδιά μπορεί να θέλουν να μιλήσουν άμεσα, ενώ άλλα να προτιμούν να εκφραστούν μέσω ζωγραφιών, γραπτών μηνυμάτων, ομαδικών αφισών, συμβόλων, βίντεο ή μέσω ενός συνομηλίκου ή ενός έμπιστου ενήλικα που θα διαβάσει τα λόγια τους.

Η ασφαλής συμμετοχή απαιτεί επίσης προσεκτική διαχείριση της συναισθηματικής δυναμικής σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Τα παιδιά δεν θα πρέπει να αισθάνονται εκτεθειμένα, να γίνονται αντικείμενο χλευασμού, να πιέζονται να «αποδώσουν» ή να εξαναγκάζονται σε καταστάσεις επικοινωνίας για τις οποίες δεν είναι έτοιμα. Η συμμετοχή στη φάση SPEAK θα πρέπει να παραμένει σταδιακή, ευέλικτη και προσαρμοσμένη στις ανάγκες της ομάδας.

5.3.8 Προετοιμάζοντας τους Ενήλικες να Ακούν

Μια βασική μεθοδολογική αρχή της φάσης SPEAK είναι ότι η ουσιαστική συμμετοχή δεν εξαρτάται μόνο από την ικανότητα των παιδιών να επικοινωνούν, αλλά και από τη διάθεση και την ικανότητα των ενηλίκων να ακούν με ουσιαστικό και εποικοδομητικό τρόπο.

Οι ενήλικες που συμμετέχουν σε συναντήσεις διαλόγου θα πρέπει επομένως να προετοιμάζονται σε θέματα επικοινωνίας φιλικής προς τα παιδιά, ενεργητικής ακρόασης και παροχής κατανοητών εξηγήσεων. Τα ευρήματα των focus groups ανέδειξαν επανειλημμένα ότι τα παιδιά δίνουν ιδιαίτερη σημασία στον τόνο, τη γλώσσα του σώματος και την ειλικρίνεια των ενηλίκων κατά τις αλληλεπιδράσεις.

Στο πλαίσιο του SCM, οι συντονιστές και οι συντονίστριες ενθαρρύνονται να προετοιμάζουν τους ενήλικες ώστε να αποφεύγουν αχρείαστες διακοπές, να θέτουν διευκρινιστικές και όχι συγκρουσιακές ερωτήσεις, να αναγνωρίζουν έμπρακτα τη συμβολή των παιδιών, να εξηγούν

περιορισμούς ή διαφωνίες με σεβασμό και να χρησιμοποιούν γλώσσα κατάλληλη για το αναπτυξιακό επίπεδο της ομάδας.

Η προετοιμασία των ενηλίκων θα πρέπει επομένως να αντιμετωπίζεται ως αναγκαίο μεθοδολογικό στοιχείο της φάσης SPEAK και όχι ως εξωτερική ή προαιρετική δραστηριότητα. Χωρίς αυτή την προετοιμασία, υπάρχει ο κίνδυνος ακόμη και καλά προετοιμασμένα παιδιά να βρεθούν αντιμέτωπα με αντιδράσεις που βιώνονται ως απορριπτικές, συγκεχυμένες ή αποθαρρυντικές.

5.3.9 Αναμενόμενα Αποτελέσματα της Φάσης SPEAK

Η φάση SPEAK στοχεύει να παράγει τόσο πρακτικά όσο και αναπτυξιακά αποτελέσματα μέσα στον κύκλο συμμετοχής.

Σε επίπεδο συμμετοχής, η φάση δημιουργεί δομημένες ευκαιρίες ώστε οι απόψεις, οι ανησυχίες και οι προτάσεις των παιδιών να εισέρχονται σε διάλογο με ενήλικες, θεσμούς και φορείς της κοινότητας. Τα αποτελέσματα μπορεί να περιλαμβάνουν παρουσιάσεις, εκθέσεις, ηχογραφημένο ή βιντεοσκοπημένο υλικό, συνεργατικές καμπάνιες, καταγεγραμμένες συναντήσεις ή συνοπτικές προτάσεις που έχουν αναπτυχθεί από τα ίδια τα παιδιά.

Σε αναπτυξιακό επίπεδο, η φάση SPEAK ενισχύει την αυτοπεποίθηση στην επικοινωνία, τη συλλογική έκφραση, την εξοικείωση με διαδικασίες διαλόγου και την ικανότητα των παιδιών να οργανώνουν και να παρουσιάζουν ιδέες από κοινού. Παράλληλα, βοηθά τα παιδιά να βιώσουν ότι η επικοινωνία με ενήλικες μπορεί να είναι προετοιμασμένη, υποστηριζόμενη και διαλογική και όχι εκφοβιστική ή αποκλειστικά αξιολογική.

Τα αποτελέσματα και οι ανταποκρίσεις που προκύπτουν από τη φάση SPEAK αποτελούν τη βάση για την επόμενη φάση WEIGH. Σε αυτό το επόμενο στάδιο, τα παιδιά θα υποστηριχθούν ώστε να αξιολογήσουν την ανατροφοδότηση, τις απαντήσεις των ενηλίκων και τον ορατό αντίκτυπο της συμμετοχής τους με την πάροδο του χρόνου. Με αυτόν τον τρόπο, η φάση SPEAK δεν λειτουργεί απομονωμένα: συνδέει τις ιδέες που ανέπτυξαν τα παιδιά με τον διάλογο με ενήλικες και προετοιμάζει το έδαφος για λογοδοσία, αναστοχασμό και συνέχεια της διαδικασίας.

5.4 ΦΑΣΗ 4: WEST (Weigh - Αξιολογώ) – Αναστοχαστικός Διάλογος, Αξιολόγηση Αντίκτυπου και Κύκλοι Ανατροφοδότησης

Η φάση WEST, ή αλλιώς φάση WEIGH, αποτελεί το στάδιο κατά το οποίο τα παιδιά υποστηρίζονται ώστε να αναστοχαστούν πάνω σε όσα συνέβησαν μετά την έκφραση των απόψεών τους. Στο πλαίσιο του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES, η φάση αυτή δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα απλό καταληκτικό βήμα, αλλά ως κεντρικό μέρος του κύκλου

συμμετοχής¹⁷⁰. Είναι η φάση που βοηθά να διαπιστωθεί αν τα παιδιά βιώνουν τη συμμετοχή ως ουσιαστική, αξιόπιστη και αξία να επαναληφθεί.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά δεν αξιολογούν τη συμμετοχή μόνο με βάση το αν οι ιδέες τους γίνονται αποδεκτές ή απορρίπτονται. Αυτό που φαίνεται να έχει μεγαλύτερη σημασία είναι το αν λαμβάνουν μια απάντηση που είναι σαφής, ειλικρινής και κατανοητή. Σε διαφορετικά πλαίσια, η απουσία ανατροφοδότησης — ή αυτό που τα παιδιά αντιλαμβάνονταν ως ένα «ψεύτικο ναι» — αναδείχθηκε ως ένας από τους πιο επιβαρυντικούς παράγοντες για την εμπιστοσύνη και το κίνητρο συμμετοχής. Αντίθετα, ακόμη και μια αρνητική απάντηση μπορεί να γίνει αποδεκτή όταν εξηγείται με σεβασμό και με τρόπο που τα παιδιά μπορούν να κατανοήσουν.

Για τον λόγο αυτό, η φάση WEIGH επαναπροσδιορίζει την ανατροφοδότηση ως βασικό στοιχείο της συμμετοχής. Οι συνεισφορές των παιδιών θα πρέπει να αναγνωρίζονται ορατά και να αντιμετωπίζονται σοβαρά, ανεξάρτητα από την τελική απόφαση. Σε μεθοδολογικό επίπεδο, αυτό σημαίνει ότι καμία συμμετοχική διαδικασία δεν θα πρέπει να ολοκληρώνεται χωρίς έναν κύκλο ανταπόκρισης και ανατροφοδότησης. Η φάση WEIGH βοηθά έτσι το SCM να απομακρυνθεί από μορφές συμβολικής συμμετοχής και να κινηθεί προς ένα μοντέλο που βασίζεται στη σχεσιακή εμπιστοσύνη, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία.

5.4.1 Επαναπροσδιορίζοντας την Ανατροφοδότηση ως Βασικό Στοιχείο της Συμμετοχής

Η φάση WEIGH οργανώνει και δίνει δομή στη στιγμή που ακολουθεί αφού τα παιδιά έχουν εκφράσει τις απόψεις τους. Σε πολλές διαδικασίες συμμετοχής, αυτό το στάδιο είναι αδύναμο, ανεπίσημο ή απουσιάζει εντελώς. Τα παιδιά μπορεί να καλούνται να μοιραστούν τις απόψεις τους, αλλά στη συνέχεια να λαμβάνουν ελάχιστες πληροφορίες για το τι συνέβη μετά. Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι αυτό μπορεί να δημιουργήσει απογοήτευση και να ενισχύσει την αίσθηση ότι οι φωνές των παιδιών δεν έχουν πραγματική σημασία.

Στο SCM, η ανατροφοδότηση αντιμετωπίζεται ως αναγκαίο στοιχείο της μεθοδολογίας. Δεν θα πρέπει να παρέχεται μόνο όταν υπάρχει κάποιο θετικό αποτέλεσμα, ούτε να εξαρτάται από την καλή θέληση μεμονωμένων ενηλίκων¹⁷¹. Ακόμη και όταν οι προτάσεις των παιδιών δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτές ή να υλοποιηθούν, τα παιδιά θα πρέπει να λαμβάνουν εξήγηση. Αυτό τα βοηθά να κατανοήσουν ότι η συμμετοχή δεν σημαίνει πάντοτε ότι θα συμβεί αυτό που ζήτησαν, αλλά ότι πάντοτε συνεπάγεται πως ακούστηκαν και έλαβαν μια απάντηση με σεβασμό.

Αυτό έχει σημαντική παιδαγωγική αξία. Όταν τα παιδιά κατανοούν πώς εξετάστηκε η συμβολή τους, μπορούν να μάθουν περισσότερα για τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τους

¹⁷⁰ Lundy, L., 2007; Shier, H., 2001

¹⁷¹ Lundy, L., 2007.

περιορισμούς, τις προτεραιότητες και τις πιθανές εναλλακτικές. Η ανατροφοδότηση μετατρέπεται έτσι σε μέρος της μαθησιακής διαδικασίας και όχι απλώς σε ένα διοικητικό κλείσιμο της διαδικασίας.

5.4.2 Το «Αιτιολογημένο Όχι» και η Ηθική της Διαφανούς Λήψης Αποφάσεων

Μια βασική μεθοδολογική αρχή της φάσης WEIGH είναι η διάκριση ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους αποτελεσμάτων. Μια πρόταση μπορεί να γίνει αποδεκτή, να γίνει μερικώς αποδεκτή, να αναβληθεί, να τροποποιηθεί ή να απορριφθεί. Για τα παιδιά, αυτές οι διαφορές έχουν σημασία. Αυτό που φαίνεται να υπονομεύει την εμπιστοσύνη δεν είναι απαραίτητα το γεγονός ότι μια ιδέα δεν μπορεί να υλοποιηθεί, αλλά η απουσία εξήγησης ή η εντύπωση ότι οι ενήλικες συμφώνησαν μόνο επιφανειακά.

Η έννοια του «αιτιολογημένου όχι» είναι επομένως κεντρική σε αυτή τη φάση. Τα παιδιά φαίνεται να μπορούν να κατανοήσουν περιορισμούς, δυσκολίες και ανταγωνιστικές προτεραιότητες όταν αυτές επικοινωνούνται με σαφή, συγκεκριμένο και σεβαστικό τρόπο. Στην Αυστρία και στην Ελλάδα, οι συμμετέχοντες συνέκριναν αυτού του είδους τις απαντήσεις με καταστάσεις όπου οι ενήλικες έδειχναν να συμφωνούν αλλά δεν προχωρούσαν ποτέ σε συνέχεια ή ανταπόκριση. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η απογοήτευση δεν σχετιζόταν μόνο με την απουσία δράσης, αλλά και με την έλλειψη ειλικρίνειας και σαφήνειας.

Το «αιτιολογημένο όχι» δεν θα πρέπει επομένως να αντιμετωπίζεται μόνο ως τεχνική επικοινωνίας, αλλά ως ηθικό πρότυπο. Προϋποθέτει ότι οι συντονιστές, οι συντονίστριες και οι φορείς λήψης αποφάσεων καθιστούν ορατή τη λογική πίσω από τις αποφάσεις τους¹⁷². Θεσμικοί ή πρακτικοί περιορισμοί θα πρέπει να μεταφράζονται σε γλώσσα που τα παιδιά μπορούν να κατανοήσουν, αποφεύγοντας αφηρημένες ή υπερβολικά τεχνικές εξηγήσεις. Όπου είναι δυνατόν, οι ενήλικες θα πρέπει να χρησιμοποιούν παραδείγματα συνδεδεμένα με την καθημερινότητα των παιδιών.

Με αυτόν τον τρόπο, η απόρριψη δεν μετατρέπεται στο τέλος της συμμετοχής. Μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία κατανόησης του τρόπου με τον οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις, του γιατί ορισμένες ενέργειες ενδέχεται να μην είναι εφικτές και του ποιες άλλες επιλογές θα μπορούσαν ακόμη να διερευνηθούν. Αυτό βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν μια πιο ρεαλιστική και σύνθετη κατανόηση της συμμετοχής και της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.

5.4.3 Κάνοντας τον Αντίκτυπο Ορατό: Συνέχεια, Ενημερώσεις και Απτές Αλλαγές

Πέρα από την αρχική ανταπόκριση, τα παιδιά φαίνεται να αναμένουν και συνέχεια. Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά θέλουν να γνωρίζουν τι συμβαίνει αφού

¹⁷² Lundy, L., 2007; Shier, H., 2001

έχουν μιλήσει. Δεν περιμένουν απαραίτητα άμεσες ή μεγάλες αλλαγές, αλλά αναμένουν κάποια μορφή ορατής συνέχειας.

Στην Ισπανία, τα παιδιά ανέδειξαν τη σημασία της τακτικής ενημέρωσης. Στην Αυστρία, πρότειναν απλά κανάλια επικοινωνίας, όπως μηνύματα ή ανακοινώσεις στο σχολείο. Στην Ελλάδα, οι συμμετέχοντες τόνισαν ότι ακόμη και μικρές ή μερικές αλλαγές μπορούν να έχουν σημασία όταν είναι ορατές και συνδέονται ξεκάθαρα με τις αρχικές ιδέες των παιδιών.

Για τον λόγο αυτό, η φάση WEIGH θα πρέπει να εκτείνεται σε βάθος χρόνου. Ο αντίκτυπος δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται μόνο ως τελικό αποτέλεσμα, αλλά ως μια διαδικασία που εξελίσσεται σταδιακά. Η Εργαλειοθήκη θα πρέπει επομένως να περιλαμβάνει απλές πρακτικές που βοηθούν τους συντονιστές, τις συντονίστριες και τους ενήλικες να παρακολουθούν την πρόοδο, να επικοινωνούν ενδιάμεσα βήματα και να καθιστούν ορατή την εξέλιξη των ιδεών. Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν οπτικά χρονοδιαγράμματα, πίνακες ενημέρωσης, σύντομες συναντήσεις παρακολούθησης, μηνύματα φιλικά προς τα παιδιά ή απλές περιλήψεις τύπου «τι συνέβη μετά».

Σημαντικό είναι ότι η ορατότητα δεν απαιτεί μεγάλες μεταμορφώσεις ή εκτεταμένες αλλαγές. Μια μικρή προσαρμογή, μια πιλοτική δραστηριότητα, μια προσπάθεια ανταπόκρισης ή ακόμη και μια σαφής εξήγηση για το γιατί μια αλλαγή είναι δύσκολη μπορούν να δείξουν στα παιδιά ότι η συμβολή τους λήφθηκε υπόψη. Ορισμένα παιδιά ανέφεραν επίσης τη σημασία του εορτασμού θετικών αποτελεσμάτων. Οι στιγμές αναγνώρισης μπορούν να ενισχύσουν το κίνητρο και να δημιουργήσουν αίσθημα συλλογικού επιτεύγματος, ιδιαίτερα όταν τα παιδιά βλέπουν ότι οι ιδέες τους συνέβαλαν σε κάτι συγκεκριμένο.

5.4.4 Οικοδομώντας Λογοδοσία μέσα από τον Τόνο, τη Γλώσσα και την Προσβασιμότητα

Η λογοδοσία δεν εξαρτάται μόνο από το αν παρέχεται ανατροφοδότηση, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο αυτή επικοινωνείται. Ένα σταθερό εύρημα των focus groups είναι ότι τα παιδιά δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στον τόνο, τη γλώσσα και τη στάση των ενηλίκων. Η επικοινωνία που χαρακτηρίζεται από σεβασμό, ηρεμία και απουσία κριτικής μπορεί να ενισχύσει την ανοιχτότητα και την εμπιστοσύνη. Αντίθετα, η υπερβολικά τυπική, απόμακρη ή θεσμική γλώσσα μπορεί να δημιουργήσει εμπόδια και να ενισχύσει τις ανισορροπίες ισχύος.

Για τον λόγο αυτό, η ανατροφοδότηση στη φάση WEIGH θα πρέπει να προσαρμόζεται στις οπτικές και στο αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών. Οι εξηγήσεις χρειάζεται να είναι σαφείς, συγκεκριμένες και συνδεδεμένες με οικεία πλαίσια. Όπου είναι δυνατόν, θα πρέπει να αποφεύγονται η ορολογία και οι αφηρημένες διατυπώσεις¹⁷³. Παραδείγματα, αναλογίες,

¹⁷³ UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

οπτικά μέσα ή απλά διαγράμματα μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν τις αποφάσεις, ιδιαίτερα τα μικρότερα παιδιά ή παιδιά που αντιμετωπίζουν γλωσσικά ή γνωστικά εμπόδια.

Ταυτόχρονα, η επικοινωνία δεν θα πρέπει να απλοποιείται υπερβολικά σε σημείο που να φαίνεται υποτιμητική. Τα παιδιά εκτιμούν τη σαφήνεια, αλλά εκτιμούν επίσης και την αυθεντικότητα. Θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως άτομα ικανά να κατανοήσουν πραγματικές εξηγήσεις όταν αυτές προσφέρονται με σεβασμό και σε προσβάσιμη γλώσσα.

Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε περιβάλλοντα όπου η εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς είναι ήδη εύθραυστη. Στη Ρουμανία, για παράδειγμα, ορισμένα παιδιά εξέφρασαν έκπληξη ακόμη και στην ιδέα ότι θα μπορούσαν να λάβουν οποιαδήποτε απάντηση. Αυτό υποδηλώνει ότι, σε ορισμένα πλαίσια, τα παιδιά μπορεί να έχουν πολύ χαμηλές προσδοκίες σχετικά με τη θεσμική ανατροφοδότηση. Συνεπείς και ποιοτικές απαντήσεις μπορούν επομένως να λειτουργήσουν ως βασικός μηχανισμός αποκατάστασης της εμπιστοσύνης και ενίσχυσης της αίσθησης ότι η συμμετοχή είναι ουσιαστική και αξιόπιστη.

5.4.5 Από την Ανατροφοδότηση στην Αμοιβαιότητα: Διατηρώντας τη Συμμετοχή στον Χρόνο

Η φάση WEIGH δημιουργεί επίσης τη δυνατότητα για ένα πιο αμοιβαίο μοντέλο συμμετοχής. Η ανατροφοδότηση δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται μόνο ως το τέλος της διαδικασίας. Μπορεί να αποτελέσει και το σημείο εκκίνησης ενός νέου κύκλου συμμετοχής.

Όταν τα παιδιά λαμβάνουν σαφείς και διαφανείς απαντήσεις, ενδέχεται να είναι πιο πρόθυμα να παραμείνουν ενεργά, να αναστοχαστούν πάνω στις ιδέες τους και να προσαρμόσουν τις προτάσεις τους. Στην Αυστρία, οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι οι εξηγήσεις μπορούν να τους βοηθήσουν να επανεξετάσουν τις απόψεις τους. Στην Ισπανία, ορισμένα παιδιά πρότειναν ότι θα μπορούσαν να συμβάλουν και στην υλοποίηση ιδεών που έγιναν αποδεκτές. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι η ανατροφοδότηση μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα ανάμεσα στη συμμετοχή και στη συνδημιουργία.

Σε μεθοδολογικό επίπεδο, αυτό σημαίνει ότι η Εργαλειοθήκη θα πρέπει να περιλαμβάνει ευκαιρίες επανεμπλοκής των παιδιών μετά την παροχή ανατροφοδότησης. Αυτό μπορεί να συμβαίνει μέσω δραστηριοτήτων παρακολούθησης, συνεργατικής υλοποίησης, νέου αναστοχασμού ή ακόμη και μέσα από μια νέα φάση NOTICE που βασίζεται σε όσα άλλαξαν ή παρέμειναν άλυτα. Με αυτόν τον τρόπο, η συμμετοχή δεν αντιμετωπίζεται ως μια εφάπαξ διαβούλευση, αλλά ως ένας συνεχής διάλογος μέσα στον οποίο ο ρόλος των παιδιών μπορεί να εξελίσσεται με τον χρόνο.

Η ενσωμάτωση της αμοιβαιότητας στη φάση WEIGH μπορεί επίσης να υποστηρίξει την ανάπτυξη σημαντικών δεξιοτήτων, όπως η κριτική σκέψη, η προσαρμοστικότητα και η

συλλογική ευθύνη. Τα παιδιά μπορούν να μάθουν ότι η συμμετοχή δεν αφορά μόνο την έκφραση μιας άποψης, αλλά και την ακρόαση των απαντήσεων, την κατανόηση περιορισμών, την αναθεώρηση ιδεών και τη συμβολή σε κοινές λύσεις.

5.4.6 Σχεδιάζοντας τους Κύκλους Ανατροφοδότησης ως Συνεχείς Δομές

Τα ευρήματα των focus groups αναδεικνύουν την ανάγκη οι κύκλοι ανατροφοδότησης να σχεδιάζονται ως συνεχόμενα και δομημένα στοιχεία του SCM. Η ανατροφοδότηση δεν θα πρέπει να είναι προαιρετική, ανεπίσημη ή να αναβάλλεται επ' αόριστον. Κάθε συμμετοχική δράση θα πρέπει να οδηγεί σε κάποια μορφή ορατής ανταπόκρισης, ακόμη και όταν αυτή είναι μερική, προσωρινή ή αρνητική¹⁷⁴.

Αυτό απαιτεί πρακτικά εργαλεία που υποστηρίζουν τη συνέχεια της διαδικασίας. Οι συντονιστές, οι συντονίστριες και οι ενήλικες εμπλεκόμενοι μπορούν να χρησιμοποιούν απλά συστήματα παρακολούθησης, οπτικά χρονοδιαγράμματα, τακτικές επαφές, ενημερωτικά φύλλα φιλικά προς τα παιδιά ή συλλογικές στιγμές αναστοχασμού. Τα εργαλεία αυτά θα πρέπει να προσαρμόζονται ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα και το πλαίσιο. Για τα μικρότερα παιδιά, η ανατροφοδότηση μπορεί να χρειάζεται να είναι οπτική, συγκεκριμένη και άμεση. Για τα μεγαλύτερα παιδιά, μπορεί να περιλαμβάνει πιο αναλυτικές εξηγήσεις, σύγκριση ανάμεσα σε προτάσεις και απαντήσεις ή συζήτηση πιθανών επόμενων βημάτων.

Η ευελιξία παραμένει σημαντική. Δεν απαιτούν όλες οι διαδικασίες το ίδιο επίπεδο παρακολούθησης και δεν οδηγούν όλες οι προτάσεις σε άμεσες αλλαγές. Ωστόσο, η βασική αρχή παραμένει σταθερή: η σιωπή δεν θα πρέπει να θεωρείται αποδεκτό αποτέλεσμα μιας διαδικασίας συμμετοχής. Αν τα παιδιά έχουν μοιραστεί τις απόψεις τους, θα πρέπει να μπορούν να κατανοήσουν τι συνέβη με αυτές.

Με την ενσωμάτωση των κύκλων ανατροφοδότησης στη μεθοδολογία, η φάση WEIGH μετατρέπεται σε έναν χώρο όπου η συμμετοχή αναγνωρίζεται, οι σχέσεις ενισχύονται και η μάθηση εδραιώνεται. Μετασχηματίζει την ανατροφοδότηση από μια τυπική διαδικαστική απαίτηση σε μια ουσιαστική εμπειρία διαλόγου και λογοδοσίας.

5.4.7 Αναμενόμενα Αποτελέσματα της Φάσης WEIGH

Με την ολοκλήρωση της φάσης WEIGH, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν λάβει σαφείς και προσβάσιμες πληροφορίες σχετικά με το πώς εξετάστηκαν οι ιδέες τους, ποιες αποφάσεις λήφθηκαν και ποιες ενέργειες — εφόσον υπήρξαν — ακολούθησαν. Θα πρέπει επίσης να έχουν την ευκαιρία να αναστοχαστούν πάνω στην ίδια τη διαδικασία: τι βίωσαν ως ουσιαστικό, τι ήταν δύσκολο, τι έμαθαν και τι θα ήθελαν ενδεχομένως να διερευνήσουν περαιτέρω.

¹⁷⁴ Lundy, L., 2007.

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα μπορεί να περιλαμβάνουν περιλήψεις ανατροφοδότησης φιλικές προς τα παιδιά, οπτικά χρονοδιαγράμματα, πίνακες ενημέρωσης, σημειώσεις αναστοχασμού, δραστηριότητες αξιολόγησης, καταγραφές απαντήσεων ενηλίκων ή νέα ερωτήματα που προέκυψαν μέσα από τη διαδικασία. Τα αποτελέσματα αυτά δεν θα πρέπει να παραμένουν αποκομμένα από τον υπόλοιπο κύκλο της Πυξίδας. Αντίθετα, θα πρέπει να τροφοδοτούν μελλοντικές διαδικασίες συμμετοχής, συμπεριλαμβανομένων πιθανών νέων δραστηριοτήτων NOTICE.

Η φάση WEST ολοκληρώνει έτσι τον κύκλο, ενώ ταυτόχρονα τον ανοίγει ξανά. Βοηθά τα παιδιά να κατανοήσουν ότι η συμμετοχή δεν τελειώνει όταν μιλούν. Συνεχίζεται μέσα από την ακρόαση, την εξήγηση, τη συνέχεια και τον αναστοχασμό. Υπό αυτή την έννοια, η φάση WEIGH είναι εκείνη που προστατεύει την αξιοπιστία ολόκληρης της διαδικασίας του SCM και βοηθά τα παιδιά να βιώνουν τη συμμετοχή ως κάτι που μπορεί να εμπιστευτεί κανείς, να επαναλάβει και να βελτιώσει με την πάροδο του χρόνου.

6. Οριζόντιες Αρχές της Μεθοδολογίας

Το SCM δεν ορίζεται μόνο από τις τέσσερις φάσεις του, αλλά και από ένα σύνολο οριζόντιων αρχών που θα πρέπει να καθοδηγούν την εφαρμογή του σε διαφορετικά πλαίσια. Οι αρχές αυτές αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν ότι η μεθοδολογία παραμένει συμπεριληπτική, προσαρμόσιμη, ασφαλής και βιώσιμη και δεν μετατρέπεται σε μια σταθερή ακολουθία δραστηριοτήτων που εφαρμόζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις ομάδες.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι η συμμετοχή των παιδιών επηρεάζεται έντονα από τις συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιείται: τη γλώσσα που χρησιμοποιείται, το επίπεδο συναισθηματικής ασφάλειας, τον ρόλο των ενηλίκων, την προσβασιμότητα των εργαλείων, τον διαθέσιμο χρόνο και τον βαθμό στον οποίο τα παιδιά μπορούν να κατανοήσουν τι αναμένεται από αυτά. Για τον λόγο αυτό, το SCM θα πρέπει να εφαρμόζεται μέσα από μια ευέλικτη και αναστοχαστική προσέγγιση, που επιτρέπει στους συντονιστές και στις συντονίστριες να προσαρμόζουν τις μεθόδους διατηρώντας παράλληλα τη βασική λογική της Πυξίδας: Εντοπίζω, Εξερευνώ, Μιλώ, Αξιολογώ.

6.1 Συμπερίληψη και Προσβασιμότητα: Σχεδιάζοντας για Παιδιά με Λιγότερες Ευκαιρίες

Η συμπερίληψη και η προσβασιμότητα αποτελούν θεμελιώδεις αρχές σχεδιασμού του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES και βασικές προϋποθέσεις για ουσιαστική συμμετοχή. Τα ευρήματα των διακρατικών focus groups δείχνουν ότι η συμμετοχή δεν μπορεί να νοηθεί απλώς ως η παροχή ευκαιριών στα παιδιά να μιλήσουν. Αντίθετα, εξαρτάται από το αν τα παιδιά αισθάνονται ικανά, ασφαλή και νομιμοποιημένα να εκφράσουν τις απόψεις τους μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και εκπαιδευτικό περιβάλλον¹⁷⁵.

Παρότι τα παιδιά από τις συμμετέχουσες χώρες μοιράστηκαν πολλές κοινές ανησυχίες που σχετίζονται με την ασφάλεια, τη δικαιοσύνη, τις σχέσεις και την ευημερία της κοινότητας, η δυνατότητά τους να συμμετέχουν φάνηκε να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με παράγοντες του περιβάλλοντός τους. Αυτοί περιλαμβάνουν το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, προηγούμενες εμπειρίες με πρόσωπα εξουσίας, τη γνωστική ετοιμότητα, τις επικοινωνιακές δεξιότητες, τη γλώσσα, την αυτοπεποίθηση και το συναισθηματικό κλίμα του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η συμμετοχή.

Για τον λόγο αυτό, το SCM υιοθετεί μια προσέγγιση προσανατολισμένη στη συμπερίληψη, η οποία υπερβαίνει την έννοια της απλής ίσης πρόσβασης. Ο μηχανισμός βασίζεται στην αρχή της ισότιμης συμμετοχής, αναγνωρίζοντας ότι διαφορετικά παιδιά μπορεί να χρειάζονται

¹⁷⁵ United Nations, 1989, Arts. 2 and 12; European Commission, 2021.

διαφορετικές μορφές υποστήριξης, επικοινωνίας, ρυθμού και συντονισμού ώστε να συμμετέχουν ουσιαστικά. Η συμπερίληψη ενσωματώνεται επομένως όχι μόνο στις αξίες του SCM, αλλά και στον μεθοδολογικό του σχεδιασμό, στις στρατηγικές διευκόλυνσης και στη συνολική λογική εφαρμογής του¹⁷⁶.

6.1.1 Ευαλωτότητα και Συμμετοχή: Ευρήματα από τα Focus Groups

Ένα σημαντικό στοιχείο που αναδείχθηκε μέσα από τα focus groups είναι ότι η ευαλωτότητα δεν αλλάζει απαραίτητα το τι θεωρούν σημαντικό τα παιδιά, αλλά μπορεί να επηρεάσει έντονα το κατά πόσο αισθάνονται ικανά να συμμετέχουν και αν πιστεύουν ότι η συμμετοχή τους έχει πραγματική αξία.

Σε πιο ευάλωτα πλαίσια, ιδιαίτερα στη Ρουμανία και την Ιταλία, τα παιδιά εξέφρασαν συχνά μειωμένη αίσθηση αυτενέργειας. Πολλά περιέγραψαν τον εαυτό τους ως «πολύ μικρό» για να επηρεάσει αποφάσεις ή θεωρούσαν δεδομένο ότι οι ενήλικες και οι θεσμοί δεν θα λάβουν σοβαρά υπόψη τις ιδέες τους. Ως αποτέλεσμα, η συμμετοχή συχνά φανταζόταν ή βιωνόταν ως κάτι που διαμεσολαβείται από έμπιστους ενήλικες — όπως γονείς, εκπαιδευτικούς ή παιδαγωγούς — και όχι μέσω άμεσης επικοινωνίας με αρχές ή θεσμούς. Αυτό αναδεικνύει τη σημασία σχεδιασμού διαδικασιών συμμετοχής που ενισχύουν ενεργά την αυτοπεποίθηση και τη νομιμοποίηση της συμμετοχής, αντί να θεωρείται δεδομένο ότι τα παιδιά αισθάνονται εξαρχής ενδυναμωμένα να συμβάλουν.

Τα ευρήματα δείχνουν επίσης ότι η γνωστική και γλωσσική πολυπλοκότητα μπορεί να λειτουργήσει ως εμπόδιο στη συμμετοχή. Στην Αυστρία και, σε μικρότερο βαθμό, στην Ισπανία, παιδιά με χαμηλότερο επίπεδο προηγούμενης γνώσης ή γλωσσικές δυσκολίες δυσκολεύονταν ορισμένες φορές να εμπλακούν με αφηρημένες έννοιες σχετικές με τους θεσμούς ή τη συμμετοχή. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτό οδηγούσε σε απόσυρση και σιωπή· σε άλλες, τα παιδιά αντιδρούσαν μέσα από αποδιοργανωτική συμπεριφορά που ενδεχομένως έκρυβε αβεβαιότητα ή έλλειψη κατανόησης. Τα μοτίβα αυτά δείχνουν ότι η συμμετοχή μπορεί άθελά της να αποκλείει παιδιά όταν τα εργαλεία βασίζονται υπερβολικά σε αφηρημένη γλώσσα, σύνθετες οδηγίες ή προϋποτιθέμενη προηγούμενη γνώση.

Ένα ακόμη επαναλαμβανόμενο εύρημα αφορά τη σημασία της ψυχολογικής ασφάλειας. Τα παιδιά αναφέρθηκαν επανειλημμένα στον φόβο κριτικής, αμηχανίας, αρνητικών σχολίων ή αποδοκιμασίας από συνομηλίκους και ενήλικες. Η συμμετοχή φάνηκε να συνδέεται στενά με την εμπιστοσύνη προς τους συντονιστές και τις συντονίστριες, την ποιότητα των σχέσεων μεταξύ συνομηλίκων και το συναισθηματικό κλίμα της δραστηριότητας. Σε αρκετά πλαίσια, τα παιδιά ανέφεραν ότι αισθάνονταν πιο άνετα να συμμετέχουν σε μικρότερες ομάδες ή όταν υποστηρίζονταν από οικείους ενήλικες. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι η συμπερίληψη δεν

¹⁷⁶ UN Committee on the Rights of the Child, 2009; European Commission, 2021.

επιτυγχάνεται μόνο ανοίγοντας την πρόσβαση στις δραστηριότητες, αλλά δημιουργώντας συνθήκες που καθιστούν τη συμμετοχή συναισθηματικά ασφαλή και κοινωνικά ουσιαστική.

6.1.2 Από την Ίση Πρόσβαση στην Ισότιμη Συμμετοχή

Στο πλαίσιο του SCM, η συμπερίληψη νοείται ως η δυνατότητα όλων των παιδιών να κατανοούν τη διαδικασία συμμετοχής, να εμπλέκονται με αυτοπεποίθηση και να εκφράζονται μέσα από προσβάσιμες και ουσιαστικές μορφές συμμετοχής¹⁷⁷. Αυτό προϋποθέτει απομάκρυνση από ομοιόμορφα μοντέλα συμμετοχής και υιοθέτηση ευέλικτων προσεγγίσεων που μπορούν να ανταποκριθούν σε διαφορετικές αναπτυξιακές, συναισθηματικές, γνωστικές και κοινωνικές ανάγκες.

Η ισότιμη συμμετοχή σημαίνει αναγνώριση του γεγονότος ότι τα παιδιά δεν ξεκινούν όλα από το ίδιο σημείο. Ορισμένα παιδιά μπορεί να χρειάζονται περισσότερη οπτική υποστήριξη, περισσότερο χρόνο για αναστοχασμό, μικρότερες ομάδες συζήτησης ή εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης. Άλλα μπορεί να χρειάζονται περισσότερη ενθάρρυνση, σαφέστερη δομή ή πιο ενεργή υποστήριξη ώστε να ξεπεράσουν τον φόβο της κριτικής ή την έλλειψη αυτοπεποίθησης. Τα ευρήματα ενισχύουν επομένως την ανάγκη το SCM να παραμένει προσαρμόσιμο και όχι αυστηρά προκαθορισμένο. Οι διαδρομές συμμετοχής θα πρέπει να διαμορφώνονται με βάση την πραγματικότητα κάθε ομάδας και όχι σύμφωνα με άκαμπτες παραδοχές σχετικά με την ηλικία, την αυτοπεποίθηση ή την επικοινωνιακή ικανότητα των παιδιών.

6.1.3 Αρχές Σχεδιασμού για μια Συμπεριληπτική Εφαρμογή του SCM

Τα διακρατικά ευρήματα αναδεικνύουν ορισμένες βασικές αρχές που μπορούν να καθοδηγήσουν μια συμπεριληπτική εφαρμογή των δραστηριοτήτων του SCM.

Πρώτον, η συμμετοχή θα πρέπει να ξεκινά από τις βιωμένες εμπειρίες και τα άμεσα περιβάλλοντα των παιδιών. Σε όλες τις χώρες, τα παιδιά φάνηκε να εμπλέκονται πιο φυσικά με συγκεκριμένες και οικείες καταστάσεις παρά με αφηρημένες θεσμικές ή πολιτικές έννοιες. Δραστηριότητες που ξεκινούν από τη σχολική ζωή, τις σχέσεις με συνομηλίκους, τους χώρους της γειτονιάς ή καθημερινές εμπειρίες μπορούν να δημιουργήσουν πιο προσβάσιμα σημεία εισόδου στη συμμετοχή.

Δεύτερον, το SCM θα πρέπει να υποστηρίζει πολλαπλούς τρόπους έκφρασης. Τα παιδιά επικοινωνούν και επεξεργάζονται ιδέες με διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με την ηλικία, την αυτοπεποίθηση, το γνωστικό τους στυλ και το περιβάλλον. Ορισμένα παιδιά συμμετέχουν πιο άνετα μέσα από λεκτική συζήτηση, ενώ άλλα ανταποκρίνονται καλύτερα σε ζωγραφική, οπτικά βοηθήματα, αφήγηση, παιχνίδι ρόλων, κίνηση ή συνεργατικές δραστηριότητες. Ένας

¹⁷⁷ United Nations, 1989, Art. 12; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

συμπεριληπτικός μηχανισμός, επομένως, δεν μπορεί να βασίζεται αποκλειστικά σε συζητήσεις ή γραπτές μορφές έκφρασης¹⁷⁸.

Μια ακόμη σημαντική αρχή αφορά τη μείωση του γνωστικού φορτίου. Πολύπλοκη ορολογία, ασαφείς οδηγίες και αφηρημένες έννοιες μπορεί άθελά τους να αποκλείσουν παιδιά από τη συμμετοχή. Για τον λόγο αυτό, το SCM θα πρέπει να χρησιμοποιεί απλή και προσβάσιμη γλώσσα, να παρέχει οπτικά παραδείγματα και καθοδήγηση βήμα προς βήμα και να εισάγει βασικές έννοιες σταδιακά μέσα από συγκεκριμένες εμπειρίες και πρακτικές δραστηριότητες.

Τα ευρήματα δείχνουν επίσης ότι η συμμετοχή χρειάζεται να οργανώνεται συνειδητά με τρόπους που υποστηρίζουν όλες τις φωνές. Η δυναμική της ομάδας μπορεί να επηρεάσει έντονα τη διάθεση των παιδιών να συμβάλουν και πιο εξωστρεφή ή σίγουρα παιδιά ενδέχεται άθελά τους να κυριαρχήσουν στις συζητήσεις. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες χρειάζονται επομένως στρατηγικές που ενθαρρύνουν ισορροπημένη συμμετοχή, όπως εργασία σε μικρές ομάδες, δομημένη εναλλαγή λόγου, συνεργατικές δραστηριότητες και στοχευμένη ενθάρρυνση για πιο ήσυχα παιδιά.

Τέλος, η συναισθηματική ασφάλεια θα πρέπει να διαπερνά ολόκληρη τη διαδικασία. Η συμπερίληψη εξαρτάται από το αν τα παιδιά αισθάνονται ότι γίνονται σεβαστά, ότι ακούγονται και ότι προστατεύονται από χλευασμό ή απόρριψη. Η ύπαρξη σαφών κανόνων ομάδας, η αναγνώριση και επιβεβαίωση των συνεισφορών των παιδιών, η μη επικριτική στάση στη διευκόλυνση και η διατήρηση υποστηρικτικών σχέσεων μεταξύ συνομηλίκων αποτελούν επομένως βασικά στοιχεία μιας συμπεριληπτικής πρακτικής στο πλαίσιο του SCM¹⁷⁹.

6.1.4 Συμπερίληψη σε όλες τις φάσεις του SCM

Η συμπερίληψη θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια οριζόντια αρχή που διατρέχει όλες τις φάσεις του SCM και όχι ως ένα ξεχωριστό μεθοδολογικό στοιχείο.

Στη φάση NOTICE, τα παιδιά ωφελούνται από συγκεκριμένα και οπτικά εργαλεία που υποστηρίζουν τον εντοπισμό ζητημάτων μέσα από άμεση παρατήρηση και βιωμένη εμπειρία. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για μικρότερα παιδιά, αλλά και για συμμετέχοντες και συμμετέχουσες που μπορεί να δυσκολεύονται με πιο αφηρημένους τρόπους σκέψης.

Κατά τη διάρκεια της φάσης EXPLORE, η συμπερίληψη ενισχύεται μέσα από συνεργατικές και δημιουργικές μεθόδους που επιτρέπουν στα παιδιά να διερευνούν ιδέες χρησιμοποιώντας διαφορετικούς τρόπους έκφρασης και διαφορετικά επίπεδα πολυπλοκότητας. Οι δραστηριότητες θα πρέπει να παραμένουν αρκετά ευέλικτες ώστε να ανταποκρίνονται σε διαφορετικά στυλ επικοινωνίας, επίπεδα αυτοπεποίθησης και αναπτυξιακά στάδια.

¹⁷⁸ UN Committee on the Rights of the Child, 2009

¹⁷⁹ European Commission, 2021.

Στη φάση SPEAK, το SCM θα πρέπει να προσφέρει πολλαπλές μορφές επικοινωνίας και να μειώνει την πίεση που συχνά συνδέεται με την ατομική έκθεση. Τα ευρήματα δείχνουν ότι πολλά παιδιά αισθάνονται μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση όταν παρουσιάζουν ιδέες συλλογικά και όχι ατομικά. Ομαδικές παρουσιάσεις, οπτικά παραγόμενα υλικά, βίντεο, παιχνίδι ρόλων ή διαμεσολαβημένες μορφές επικοινωνίας μπορούν επομένως να υποστηρίξουν πιο συμπεριληπτική συμμετοχή.

Τέλος, στη φάση WEIGH, οι διαδικασίες ανατροφοδότησης και αναστοχασμού θα πρέπει να παραμένουν διαφανείς, προσβάσιμες και εύκολες στην κατανόηση από τα παιδιά. Καθώς τα παιδιά δίνουν ιδιαίτερη σημασία στις εξηγήσεις και στην ορατή συνέχεια της διαδικασίας, η συμπεριληπτική συμμετοχή προϋποθέτει ότι όλα τα παιδιά μπορούν να κατανοούν τα αποτελέσματα, τις αποφάσεις και τα επόμενα βήματα, ανεξάρτητα από την ηλικία, το γλωσσικό επίπεδο ή τις επικοινωνιακές τους δυνατότητες.

6.1.5 Ο Ρόλος των Συντονιστών και των Συντονιστριών στην Υποστήριξη της Συμπερίληψης

Οι συντονιστές και οι συντονίστριες διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη μετατροπή της συμπερίληψης από μια γενική αρχή σε πρακτική πραγματικότητα. Ο ρόλος τους υπερβαίνει τη διαχείριση δραστηριοτήτων. Διαμορφώνουν ενεργά τις συναισθηματικές, σχεσιακές και επικοινωνιακές συνθήκες που επιτρέπουν στα παιδιά να συμμετέχουν ουσιαστικά.

Αυτό περιλαμβάνει την προσαρμογή των δραστηριοτήτων σε πραγματικό χρόνο ανάλογα με τις ανάγκες της ομάδας, την αναγνώριση ενδείξεων αποστασιοποίησης ή δυσφορίας, τη διασφάλιση ισορροπημένης συμμετοχής και τη διατήρηση μιας υποστηρικτικής ατμόσφαιρας σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει επίσης να είναι ευαίσθητοποιημένοι απέναντι σε διαφορές που σχετίζονται με την αυτοπεποίθηση, το επικοινωνιακό στυλ και το επίπεδο κατανόησης των παιδιών, προσαρμόζοντας ανάλογα τον ρυθμό και τις μεθόδους.

Τα ευρήματα δείχνουν ότι η συμπεριληπτική συμμετοχή εξαρτάται τόσο από την ποιότητα της διευκόλυνσης όσο και από τα ίδια τα εργαλεία. Με αυτή την έννοια, η συμπερίληψη ενσωματώνεται όχι μόνο στον σχεδιασμό των δραστηριοτήτων, αλλά και στις στάσεις, την ανταπόκριση και τις σχεσιακές πρακτικές των ενηλίκων που καθοδηγούν τη διαδικασία.

6.1.6 Παρακολούθηση της Συμπερίληψης και της Συμμετοχής

Η συμπεριληπτική συμμετοχή απαιτεί συνεχή αναστοχασμό και προσαρμογή καθ' όλη τη διάρκεια της εφαρμογής. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να παρακολουθούν τα μοτίβα συμμετοχής κατά τη διάρκεια αλλά και μετά τις δραστηριότητες, δίνοντας προσοχή στο

ποια παιδιά συμμετέχουν ενεργά, ποια παραμένουν σιωπηλά και ποια μπορεί να φαίνονται αποστασιοποιημένα ή αποκλεισμένα από τη διαδικασία.

Η αναστοχαστική αυτή προσέγγιση επιτρέπει στους ενήλικες να εντοπίζουν έγκαιρα πιθανά εμπόδια και να προσαρμόζουν ανάλογα τις στρατηγικές τους. Η συμπερίληψη δεν θα πρέπει επομένως να αντιμετωπίζεται ως μια σταθερή συνθήκη που διασφαλίζεται στην αρχή μιας δραστηριότητας, αλλά ως μια συνεχής και δυναμική διαδικασία.

6.1.7 Κατευθύνσεις για τη Εργαλειοθήκη

Η συμπερίληψη και η προσβασιμότητα αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία για την αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES. Τα διακρατικά ευρήματα δείχνουν ότι η ουσιαστική συμμετοχή δεν εξαρτάται μόνο από την παροχή ευκαιριών στα παιδιά, αλλά και από τη δημιουργία περιβαλλόντων, διαδικασιών και σχέσεων που τους επιτρέπουν να συμμετέχουν με αυτοπεποίθηση και αυθεντικότητα.

Ενσωματώνοντας ευέλικτες, προσαρμοστικές και παιδοκεντρικές αρχές σε όλο τον σχεδιασμό και την εφαρμογή του, το SCM επιδιώκει να διασφαλίσει ότι η συμμετοχή δεν περιορίζεται μόνο στα πιο εξωστρεφή, λεκτικά ικανά ή προνομιούχα παιδιά¹⁸⁰. Αντίθετα, ο μηχανισμός στοχεύει στη δημιουργία συνθηκών μέσα στις οποίες διαφορετικές ομάδες παιδιών μπορούν να συμβάλλουν ουσιαστικά, ενισχύοντας τόσο την ποιότητα της συμμετοχής όσο και τη δημοκρατική αξία της ίδιας της διαδικασίας.

6.2 Αναπαραγωγικότητα και Βιωσιμότητα: Δημιουργώντας Εργαλεία Χαμηλού Κόστους και Υψηλού Αντίκτυπου

Το SCM έχει σχεδιαστεί ως ένα πλαίσιο που μπορεί να αναπαραχθεί σε διαφορετικά εκπαιδευτικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και θεσμικά περιβάλλοντα χωρίς να απαιτεί εξειδικευμένες υποδομές ή εκτεταμένους οικονομικούς πόρους¹⁸¹. Αντί να λειτουργεί ως ένα σταθερό πρόγραμμα συνδεδεμένο με ένα συγκεκριμένο περιβάλλον εφαρμογής, το SCM δομείται ως ένα ευέλικτο μοντέλο συμμετοχής που μπορεί να προσαρμόζεται στις πραγματικότητες διαφορετικών ομάδων, οργανισμών και κοινοτήτων.

Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι οι συνθήκες συμμετοχής διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με το πλαίσιο. Διαφορές παρατηρήθηκαν όχι μόνο μεταξύ χωρών, αλλά και μεταξύ δημόσιων σχολείων, ιδιωτικών εκπαιδευτικών δομών, περιβαλλόντων μη τυπικής μάθησης, κέντρων δημιουργικής απασχόλησης και οργανισμών που εργάζονται με παιδιά σε ευάλωτες συνθήκες. Σε ορισμένα περιβάλλοντα, τα παιδιά ήταν ήδη εξοικειωμένα με συνεργατικές

¹⁸⁰ United Nations, 1989, Art. 2; European Commission, 2021.

¹⁸¹ European Commission, 2021.

συζητήσεις και συμμετοχικές δραστηριότητες, ενώ σε άλλα η συμμετοχή φαινόταν να επηρεάζεται περισσότερο από ιεραρχικές σχέσεις, άγχος επικοινωνίας ή περιορισμένη εμπιστοσύνη στη διάθεση των θεσμών να ακούσουν πραγματικά τα παιδιά.

Για τον λόγο αυτό, το SCM αναπτύχθηκε ως μια μεθοδολογία που μπορεί να λειτουργεί σε πολλαπλά περιβάλλοντα εφαρμογής διατηρώντας παράλληλα την ίδια βασική συμμετοχική δομή. Το πλαίσιο μπορεί να προσαρμοστεί σε τυπικά σχολικά περιβάλλοντα, προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης, κέντρα νεότητας και κοινότητας, οργανισμούς παιδικής προστασίας και κοινωνικής ένταξης, δημοτικές πρωτοβουλίες συμμετοχής, απογευματινά προγράμματα, τοπικές εκστρατείες ευαισθητοποίησης και εξωσχολικές δράσεις ενεργού πολιτειότητας ή δημοκρατικής συμμετοχής.

Σημαντικό είναι επίσης ότι η Πυξίδα δεν απαιτεί ειδικό πρόγραμμα σπουδών ή εξειδικευμένο πλαίσιο πολιτειακής εκπαίδευσης για να εφαρμοστεί. Η μεθοδολογία μπορεί να ενσωματωθεί σε ήδη υπάρχουσες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, θεματικά projects, μαθητικά συμβούλια, κοινοτικά εργαστήρια ή τοπικές πρωτοβουλίες συμμετοχής παιδιών.

6.2.1 Αρθρωτή Δομή και Προσαρμογή

Η αναπαραγωγικότητα ενισχύεται μέσω της αρθρωτής δομής του πλαισίου. Οι θεσμοί και οι οργανισμοί δεν αναμένεται να αναπαράγουν πανομοιότυπες δραστηριότητες με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Αντίθετα, οι συντονιστές και οι συντονίστριες ενθαρρύνονται να προσαρμόζουν τις μεθόδους ανάλογα με τον διαθέσιμο χρόνο, τον φυσικό χώρο, το μέγεθος της ομάδας, το αναπτυξιακό επίπεδο, τις προτιμήσεις επικοινωνίας και τις τοπικές συνθήκες.

Για παράδειγμα, σε ιδιαίτερα δομημένα σχολικά περιβάλλοντα, η Πυξίδα μπορεί να εφαρμοστεί μέσα από σύντομες δραστηριότητες στην τάξη, ενταγμένες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα μάθησης. Σε κέντρα νεότητας ή περιβάλλοντα μη τυπικής μάθησης, οι συντονιστές και οι συντονίστριες μπορούν να οργανώνουν μεγαλύτερης διάρκειας συνεργατικά εργαστήρια με μεγαλύτερη ευελιξία και δραστηριότητες βασισμένες στην κίνηση. Σε κοινοτικά ή δημοτικά πλαίσια, οι φάσεις SPEAK και WEIGH μπορούν να συνδεθούν άμεσα με διαβουλεύσεις με τοπικές αρχές ή με εκστρατείες ευαισθητοποίησης που σχετίζονται με τοπικά ζητήματα.

Αυτή η αρθρωτή δομή επιτρέπει στο SCM να παραμένει αναγνωρίσιμο ως προς τη συνολική του λογική, ενώ ταυτόχρονα να προσαρμόζεται στις πρακτικές ανάγκες κάθε πλαισίου. Οι φάσεις παραμένουν ίδιες, αλλά τα εργαλεία, ο ρυθμός, το βάθος και οι μορφές επικοινωνίας μπορούν να αλλάζουν ανάλογα με το περιβάλλον εφαρμογής.

6.2.2 Εργαλεία Χαμηλού Κόστους και Προσβάσιμα

Το SCM έχει επίσης σχεδιαστεί ώστε να παραμένει αναπαραγώγιμο σε διαφορετικές συνθήκες πόρων. Οι περισσότερες δραστηριότητες μπορούν να βασίζονται σε χαμηλού κόστους και ευρέως διαθέσιμα υλικά, όπως χαρτί, μαρκαδόρους, εκτυπωμένες εικόνες, φωτογραφίες, αυτοκόλλητα χαρτάκια, stickers, απλούς χάρτες ή βασικά ψηφιακά εργαλεία όπου αυτά είναι διαθέσιμα. Αυτό επιτρέπει σε οργανισμούς με περιορισμένους προϋπολογισμούς ή περιορισμένες τεχνολογικές υποδομές να εφαρμόσουν το πλαίσιο χωρίς σημαντικά οικονομικά εμπόδια.

Ο χαμηλού κόστους χαρακτήρας της μεθοδολογίας δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως μείωση της ποιότητας. Αντίθετα, τα ευρήματα των focus groups δείχνουν ότι τα παιδιά συχνά ανταποκρίνονται ιδιαίτερα θετικά σε απλά, χειροπιαστά και δημιουργικά εργαλεία όταν αυτά χρησιμοποιούνται με ουσιαστικό τρόπο. Ζωγραφιές, χάρτες, οπτικές κάρτες, παιχνίδι ρόλων, συλλογικές αφίσες και σύντομα μηνύματα μπορεί να είναι πιο προσβάσιμα και αποτελεσματικά από σύνθετες ψηφιακές πλατφόρμες ή υπερβολικά τυπικές μορφές συμμετοχής.

Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για οργανισμούς που εργάζονται με παιδιά με λιγότερες ευκαιρίες. Τα εμπόδια συμμετοχής συχνά δεν συνδέονται με έλλειψη ενδιαφέροντος, αλλά με τη δυσκολία επικοινωνίας, τη συναισθηματική ασφάλεια, τα επίπεδα αυτοπεποίθησης ή την προσβασιμότητα των δραστηριοτήτων. Τα εργαλεία χαμηλού κόστους, όταν σχεδιάζονται με συμπεριληπτικό τρόπο, μπορούν επομένως να υποστηρίξουν τη συμμετοχή πιο αποτελεσματικά από ακριβά ή υπερβολικά τεχνικά μέσα.

6.2.3 Προσβασιμότητα στη Διευκόλυνση της Διαδικασίας

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο της αναπαραγωγικότητας αφορά την προσβασιμότητα της ίδιας της διευκόλυνσης της διαδικασίας. Η μεθοδολογία έχει σχεδιαστεί ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί από εκπαιδευτικούς, εργαζόμενους σε δομές νεότητας, συντονιστές και συντονίστριες, κοινωνικούς λειτουργούς και επαγγελματίες της κοινότητας χωρίς να απαιτεί εξειδικευμένη γνώση θεωρίας συμμετοχής ή προηγμένη τεχνική κατάρτιση.

Για τον λόγο αυτό, η Εργαλειοθήκη θα πρέπει να δίνει προτεραιότητα σε πρακτικές οδηγίες, προσαρμόσιμα παραδείγματα και ευελιξία εφαρμογής, αντί για αυστηρές διαδικαστικές απαιτήσεις. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να μπορούν να κατανοούν τον σκοπό κάθε φάσης, να επιλέγουν κατάλληλα εργαλεία, να τα προσαρμόζουν στην ομάδα και να αναστοχάζονται σχετικά με το τι λειτούργησε ή χρειάζεται προσαρμογή. Αυτό καθιστά το SCM πιο εύκολο να υιοθετηθεί σε καθημερινά εκπαιδευτικά και κοινοτικά περιβάλλοντα.

Ταυτόχρονα, η προσβασιμότητα δεν σημαίνει ότι η διευκόλυνση είναι ασήμαντη. Τα ευρήματα των focus groups δείχνουν επανειλημμένα ότι η ποιότητα της διευκόλυνσης από τους ενήλικες επηρεάζει άμεσα τη διάθεση των παιδιών να συμμετέχουν. Η αναπαραγωγικότητα επομένως

εξαρτάται όχι μόνο από απλά εργαλεία, αλλά και από σαφείς οδηγίες προς τους ενήλικες σχετικά με το πώς μπορούν να δημιουργούν ασφαλείς χώρους, να διαχειρίζονται τη δυναμική της ομάδας, να χρησιμοποιούν προσβάσιμη γλώσσα και να παρέχουν ουσιαστική ανατροφοδότηση.

6.2.4 Πολιτισμική και Συγκειμενική Προσαρμοστικότητα

Το SCM έχει επίσης σχεδιαστεί ώστε να μπορεί να αναπαραχθεί σε πολιτισμικά διαφορετικά περιβάλλοντα. Τα focus groups έδειξαν ότι τα στυλ επικοινωνίας, η αυτοπεποίθηση συμμετοχής και οι σχέσεις με την εξουσία διαφέρουν σημαντικά ανάμεσα σε χώρες και περιβάλλοντα. Για τον λόγο αυτό, το SCM δεν επιβάλλει ενιαίες μορφές επικοινωνίας ή αυστηρά καθορισμένες ακολουθίες δραστηριοτήτων.

Αντίθετα, η μεθοδολογία εστιάζει σε κοινές συμμετοχικές αρχές, επιτρέποντας παράλληλα στους συντονιστές και στις συντονίστριες να προσαρμόζουν τις προσεγγίσεις επικοινωνίας, τον ρυθμό, τη δυναμική της ομάδας και τα στυλ αλληλεπίδρασης ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες. Σε ορισμένα πλαίσια, ο άμεσος διάλογος με αρχές και θεσμούς μπορεί να είναι κατάλληλος και ενθαρρυντικός. Σε άλλα, μπορεί να είναι αναγκαίες πιο διαμεσολαβημένες ή συλλογικές μορφές επικοινωνίας ώστε να μειωθεί το άγχος και να οικοδομηθεί σταδιακά εμπιστοσύνη.

Η προσαρμοστικότητα αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική όταν το SCM εφαρμόζεται με παιδιά που αντιμετωπίζουν γλωσσικά εμπόδια, γνωστικές δυσκολίες, κοινωνική ευαλωτότητα ή μειωμένη εμπιστοσύνη σε θεσμικά περιβάλλοντα. Για τον λόγο αυτό, το SCM περιλαμβάνει μεθόδους που μπορούν να προσαρμόζονται μέσω οπτικών βοηθημάτων, βιωματικών δραστηριοτήτων, απλοποιημένης γλώσσας, μικρών ομάδων και σταδιακής προετοιμασίας.

6.2.5 Θεσμική Ενσωμάτωση και Βιωσιμότητα

Η βιωσιμότητα στο πλαίσιο του SCM συνδέεται στενά με τη θεσμική ενσωμάτωση. Το πλαίσιο δεν προορίζεται μόνο ως μια προσωρινή δραστηριότητα έργου, αλλά ως μια μεθοδολογία που οι θεσμοί και οι οργανισμοί μπορούν σταδιακά να ενσωματώσουν στην καθημερινή τους πρακτική.

Τα σχολεία μπορούν να ενσωματώσουν δραστηριότητες της Πυξίδας στην εκπαίδευση του ενεργού πολίτη, σε σχολικές εργασίες ή σε μαθητικά συμβούλια. Οι δήμοι μπορούν να εντάξουν επιλεγμένες φάσεις σε τοπικές διαδικασίες διαβούλευσης ή σε πρωτοβουλίες συμμετοχής νέων¹⁸². Οι οργανώσεις νέων μπορούν να προσαρμόσουν τον κύκλο για δράσεις κοινοτικής συμμετοχής, εκστρατείες ευαισθητοποίησης ή προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης.

¹⁸² Council of the European Union, 2018; European Commission, 2021.

Η κυκλική δομή του SCM συμβάλλει επίσης στη βιωσιμότητα. Κάθε κύκλος εφαρμογής παράγει ανατροφοδότηση, μεθοδολογικές προσαρμογές και νέες εμπειρίες συμμετοχής που μπορούν να τροφοδοτήσουν μελλοντικές εφαρμογές. Με αυτόν τον τρόπο, το πλαίσιο δεν επαναλαμβάνεται απλώς, αλλά βελτιώνεται σταδιακά μέσα από όσα μαθαίνουν οι συντονιστές, οι συντονίστριες και τα παιδιά μέσα από την πράξη.

6.2.6 Πρακτικές Κατευθύνσεις για την Εργαλειοθήκη

Η βιωσιμότητα του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES εξαρτάται από την ικανότητά του να παραμένει λειτουργικός, προσαρμόσιμος και ουσιαστικός μέσα σε διαφορετικές συνθήκες εφαρμογής. Συνδυάζοντας μεθόδους χαμηλού κόστους, ευέλικτες δομές διευκόλυνσης και προσαρμόσιμα συμμετοχικά εργαλεία, το SCM επιδιώκει να δημιουργήσει ένα πλαίσιο συμμετοχής που μπορεί να συνεχίσει να χρησιμοποιείται και πέρα από τη διάρκεια του ίδιου του έργου.

Η αξία του δεν βρίσκεται στην απαίτηση για πανομοιότυπη αναπαραγωγή, αλλά στην παροχή μιας συνεκτικής συμμετοχικής λογικής που μπορεί να μεταφραστεί σε διαφορετικά εκπαιδευτικά και κοινοτικά περιβάλλοντα¹⁸³. Αυτό καθιστά δυνατό για σχολεία, οργανισμούς και τοπικούς φορείς να εφαρμόζουν την Πυξίδα με τρόπους ρεαλιστικούς, προσαρμοσμένους στο πλαίσιο και ανταποκρινόμενους στις ανάγκες των παιδιών με τα οποία εργάζονται.

6.3 Προστασία και Ασφάλεια των Παιδιών

Η προστασία και η ασφάλεια των παιδιών αποτελούν θεμελιώδεις βάσεις του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES (SCM). Κάθε πλαίσιο που προωθεί τη συμμετοχή των παιδιών οφείλει ταυτόχρονα να διασφαλίζει ότι η συμμετοχή πραγματοποιείται σε ασφαλή, σεβαστικά και προστατευτικά περιβάλλοντα¹⁸⁴. Τα παιδιά θα πρέπει να ενθαρρύνονται να εκφράζουν τις απόψεις τους, να διερευνούν ζητήματα και να αλληλεπιδρούν με ενήλικες μόνο μέσα σε πλαίσια όπου η αξιοπρέπεια, η ευημερία, η ιδιωτικότητα και η προστασία τους διασφαλίζονται ενεργά. Στο πλαίσιο του SCM, η προστασία δεν αντιμετωπίζεται ως μια ξεχωριστή διοικητική απαίτηση, αλλά ως μια οριζόντια αρχή που διαπερνά όλες τις δραστηριότητες, τις μεθόδους και τις αλληλεπιδράσεις. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς οι συμμετοχικές διαδικασίες μπορεί να περιλαμβάνουν συζητήσεις γύρω από ευαίσθητες εμπειρίες, δυναμικές ομάδες, αλληλεπίδραση με ενήλικες, χρήση εικόνων ή ψηφιακών εργαλείων και στιγμές κατά τις οποίες τα παιδιά ενδέχεται να αισθάνονται εκτεθειμένα ή συναισθηματικά ευάλωτα¹⁸⁵. Η προστασία θα πρέπει επομένως να λαμβάνεται υπόψη σε κάθε στάδιο του κύκλου της Πυξίδας: κατά τον

¹⁸³ European Commission, 2021.

¹⁸⁴ United Nations, 1989, Arts. 3 and 19; European Union, 2012, Art. 24.

¹⁸⁵ European Parliament and Council of the European Union, 2016.

σχεδιασμό δραστηριοτήτων, την προετοιμασία των χώρων, την επικοινωνία των παιδιών και την παροχή ανατροφοδότησης.

Η προσέγγιση προστασίας του SCM βασίζεται σε διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα για τα δικαιώματα του παιδιού και την παιδική προστασία. Θα πρέπει να διασφαλίζει πλήρη ευθυγράμμιση με τη σχετική νομοθεσία της ΕΕ, τα διεθνή πλαίσια ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις απαιτήσεις των προγραμμάτων, παραμένοντας παράλληλα πρακτική και εφαρμόσιμη σε διαφορετικά εκπαιδευτικά, κοινοτικά και οργανωσιακά περιβάλλοντα.

6.3.1 Νομικό και Πολιτικό Πλαίσιο

Οι υποχρεώσεις προστασίας βασίζονται σε ένα ευρύ σύνολο διεθνών και ευρωπαϊκών νομικών εργαλείων. Σε διεθνές επίπεδο, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελεί το βασικό σημείο αναφοράς. Το Άρθρο 3 καθιερώνει το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού ως πρωταρχικό κριτήριο σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν παιδιά. Το Άρθρο 19 προβλέπει προστασία από κάθε μορφή βίας, κακοποίησης και παραμέλησης, ενώ το Άρθρο 34 αφορά την προστασία από σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση¹⁸⁶. Οι διατάξεις αυτές υπογραμμίζουν ότι η συμμετοχή των παιδιών πρέπει πάντοτε να συνοδεύεται από προστασία. Σε επίπεδο ΕΕ, το Άρθρο 24 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνωρίζει το δικαίωμα των παιδιών στην προστασία και τη φροντίδα που είναι αναγκαίες για την ευημερία τους¹⁸⁷. Αυτό ενισχύει την ευθύνη των θεσμών και των οργανισμών να διασφαλίζουν ότι οι δραστηριότητες που περιλαμβάνουν παιδιά πραγματοποιούνται σε ασφαλή και κατάλληλα περιβάλλοντα.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι επίσης η Οδηγία 2011/93/ΕΕ σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας¹⁸⁸. Η οδηγία θεσπίζει ελάχιστα πρότυπα πρόληψης, προστασίας θυμάτων και δίωξης δραστών στα κράτη μέλη της ΕΕ. Για οργανισμούς που εργάζονται με παιδιά, αυτό συνεπάγεται την ανάγκη ύπαρξης σαφών προληπτικών μέτρων, ασφαλών διαδικασιών στελέχωσης, μηχανισμών αναφοράς και κατάλληλων ανταποκρίσεων σε ζητήματα προστασίας.

Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (GDPR) διαδραματίζει επίσης κεντρικό ρόλο στην προστασία των παιδιών, ιδιαίτερα όταν συλλέγονται ή κοινοποιούνται προσωπικά δεδομένα, εικόνες, ιστορίες ή ψηφιακά παραγόμενα υλικά¹⁸⁹. Τα δεδομένα των παιδιών πρέπει να υποβάλλονται σε επεξεργασία νόμιμα, δίκαια και με διαφάνεια, λαμβάνοντας ιδιαίτερα

¹⁸⁶ United Nations, 1989, Arts. 3, 19 and 34.

¹⁸⁷ European Union, 2012, Art. 24.

¹⁸⁸ European Parliament and Council of the European Union, 2011.

¹⁸⁹ European Parliament and Council of the European Union, 2016.

υπόψη την ευαλωτότητά τους και την ανάγκη για κατάλληλες ως προς την ηλικία πληροφορίες και διαδικασίες συγκατάθεσης.

Η Στρατηγική της ΕΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού ενισχύει περαιτέρω τη σημασία ύπαρξης ασφαλών περιβαλλόντων για τα παιδιά, τόσο διαδικτυακά όσο και εκτός διαδικτύου, και προωθεί ολοκληρωμένα συστήματα παιδικής προστασίας σε όλους τους τομείς¹⁹⁰. Στο πλαίσιο του SCM, τα παραπάνω εργαλεία αποτελούν τη νομική και ηθική βάση ώστε η συμμετοχή να είναι όχι μόνο ουσιαστική αλλά και ασφαλής και συμβατή με τα δικαιώματα των παιδιών.

6.3.2 Η Προστασία ως Ολιστική Ευθύνη

Στο SCM, η προστασία νοείται ως ένα προληπτικό, προστατευτικό και ανταποκρινόμενο σύστημα. Δεν περιορίζεται μόνο στην αντίδραση όταν προκύπτει βλάβη ή κίνδυνος. Περιλαμβάνει επίσης την πρόβλεψη πιθανών κινδύνων, τη δημιουργία ασφαλών συνθηκών, την προώθηση σχέσεων σεβασμού και τη διασφάλιση ύπαρξης σαφών διαδικασιών σε περίπτωση ανησυχίας ή περιστατικού.

Η προσέγγιση αυτή συνάδει με μια Προσέγγιση Βασισμένη στα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπου τα παιδιά αναγνωρίζονται ως φορείς δικαιωμάτων και οι ενήλικες, οι οργανισμοί και οι θεσμοί ως φορείς ευθύνης¹⁹¹. Σε πρακτικό επίπεδο, αυτό σημαίνει ότι οι ενήλικες είναι υπεύθυνοι για τη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν στα παιδιά να συμμετέχουν με ασφάλεια, χωρίς έκθεση σε αποτρέψιμη βλάβη, πίεση, διακρίσεις ή εκμετάλλευση.

Η προστασία στο πλαίσιο του SCM θα πρέπει επομένως να είναι προληπτική, συστημική και παιδοκεντρική. Είναι προληπτική επειδή οι κίνδυνοι θα πρέπει να εξετάζονται πριν από την υλοποίηση δραστηριοτήτων. Είναι συστημική επειδή η προστασία πρέπει να ενσωματώνεται σε όλα τα επίπεδα εφαρμογής, από τον σχεδιασμό έως τη διευκόλυνση και την παρακολούθηση. Και είναι παιδοκεντρική επειδή η ασφάλεια, η αξιοπρέπεια και η ευημερία του παιδιού πρέπει να αποτελούν το βασικό σημείο αναφοράς σε όλη τη διαδικασία.

6.3.3 Βασικές Αρχές Προστασίας στο Πλαίσιο του SCM

Το SCM υιοθετεί ένα σύνολο αρχών προστασίας που θα πρέπει να καθοδηγούν όλες τις δραστηριότητες που περιλαμβάνουν παιδιά.

Η πρώτη αρχή είναι το **βέλτιστο συμφέρον του παιδιού**¹⁹². Όλες οι αποφάσεις και οι ενέργειες θα πρέπει να δίνουν προτεραιότητα στην ασφάλεια, την ευημερία και την αξιοπρέπεια των παιδιών, σύμφωνα με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Αυτό δεν αφορά μόνο σοβαρά ζητήματα προστασίας, αλλά και καθημερινές μεθοδολογικές επιλογές,

¹⁹⁰ European Commission, 2021.

¹⁹¹ United Nations, 1989; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

¹⁹² United Nations, 1989, Art. 3.

όπως ο τρόπος σχηματισμού των ομάδων, η διαχείριση ευαίσθητων θεμάτων και ο τρόπος κοινοποίησης των παραγόμενων υλικών των παιδιών.

Η δεύτερη αρχή είναι η **αποφυγή πρόκλησης βλάβης** (do no harm). Οι δραστηριότητες θα πρέπει να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται με τρόπους που αποτρέπουν τη σωματική, συναισθηματική ή ψυχολογική βλάβη, συμπεριλαμβανομένων και πιθανών ακούσιων συνεπειών της συμμετοχής. Για παράδειγμα, τα παιδιά δεν θα πρέπει να πιέζονται να αποκαλύπτουν προσωπικές εμπειρίες, να εκτίθενται σε χλευασμό ή να τοποθετούνται σε καταστάσεις όπου αισθάνονται ότι κρίνονται ή δεν είναι ασφαλή.

Η τρίτη αρχή είναι η **μηδενική ανοχή στην κακοποίηση, την παραμέληση και την εκμετάλλευση**. Κάθε μορφή κακοποίησης ή εκμετάλλευσης πρέπει να απαγορεύεται αυστηρά, με σαφείς διαδικασίες και συνέπειες. Η αρχή αυτή θα πρέπει να αποτυπώνεται στις πολιτικές των οργανισμών, στους κώδικες δεοντολογίας και στις αρμοδιότητες του προσωπικού.

Μια ακόμη βασική αρχή είναι η **συμμετοχή με προστασία**. Το δικαίωμα των παιδιών να συμμετέχουν πρέπει να γίνεται σεβαστό, χωρίς όμως η συμμετοχή να τα εκθέτει σε περιττούς κινδύνους¹⁹³. Αυτό σημαίνει εξισορρόπηση της ανοιχτής έκφρασης με προσεκτική μέριμνα για τη συναισθηματική ασφάλεια, την ιδιωτικότητα, τη δυναμική της ομάδας και τις διαδικασίες προστασίας.

Το SCM δίνει επίσης ιδιαίτερη έμφαση **στην εμπιστευτικότητα και την ιδιωτικότητα**¹⁹⁴. Οι προσωπικές πληροφορίες, οι αποκαλύψεις, οι εικόνες και οι συνεισφορές των παιδιών θα πρέπει να διαχειρίζονται με προσοχή και σύμφωνα με τους κανόνες προστασίας δεδομένων. Τα παιδιά θα πρέπει να κατανοούν, μέσα από γλώσσα κατάλληλη για την ηλικία τους, πώς μπορεί να χρησιμοποιηθούν οι πληροφορίες ή τα παραγόμενα υλικά τους.

Τέλος, η προστασία πρέπει να είναι **συμπεριληπτική και χωρίς διακρίσεις**. Τα μέτρα προστασίας θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις ανάγκες όλων των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ενδέχεται να είναι περισσότερο εκτεθειμένα σε κινδύνους λόγω αναπηρίας, μεταναστευτικού υπόβαθρου, γλωσσικών εμποδίων, φτώχειας, τραύματος, κοινωνικού αποκλεισμού ή άλλων μορφών ευαλωτότητας.

6.3.4 Πολιτικές Προστασίας και Κώδικες Δεοντολογίας

Για να μετατραπούν οι παραπάνω αρχές σε πρακτική εφαρμογή, οι οργανισμοί που υλοποιούν δραστηριότητες του SCM θα πρέπει να διαθέτουν σαφείς πολιτικές προστασίας και κώδικες δεοντολογίας. Τα έγγραφα αυτά θα πρέπει να ορίζουν αποδεκτές και μη αποδεκτές συμπεριφορές, να αποσαφηνίζουν τις ευθύνες προσωπικού, συντονιστών και συντονιστριών και

¹⁹³ United Nations, 1989, Arts. 12 and 19.

¹⁹⁴ European Parliament and Council of the European Union, 2016.

να παρέχουν κατευθύνσεις σχετικά με την πρόληψη και τη διαχείριση πιθανών ανησυχιών ή περιστατικών.

Οι πολιτικές προστασίας θα πρέπει να ευθυγραμμίζονται με την εθνική νομοθεσία, τα πρότυπα της ΕΕ και τις ίδιες τις διαδικασίες παιδικής προστασίας του οργανισμού. Οι κώδικες δεοντολογίας θα πρέπει να εφαρμόζονται σε όλους τους ενήλικες που συμμετέχουν σε δραστηριότητες με παιδιά, συμπεριλαμβανομένων εργαζομένων, εκπαιδευτικών, συντονιστών και συντονιστριών, εθελοντών, εξωτερικών εμπειρογνομώνων και, όπου χρειάζεται, εκπροσώπων θεσμών ή κοινοτικών φορέων.

Τα έγγραφα αυτά δεν θα πρέπει να παραμένουν εσωτερικά ή καθαρά τυπικά. Θα πρέπει να κοινοποιούνται σε όλα τα εμπλεκόμενα μέρη και, όπου είναι απαραίτητο, να προσαρμόζονται σε μορφές φιλικές προς τα παιδιά. Τα παιδιά θα πρέπει να γνωρίζουν ποιος είναι υπεύθυνος για την ασφάλειά τους, σε ποιον μπορούν να απευθυνθούν αν αισθανθούν άβολα και τι θα συμβεί αν εκφράσουν μια ανησυχία.

6.3.5 Ασφαλής Επιλογή και Εκπαίδευση Προσωπικού

Οι ενήλικες που συμμετέχουν σε δραστηριότητες του SCM θα πρέπει να επιλέγονται, να προετοιμάζονται και να υποστηρίζονται κατάλληλα. Όπου απαιτείται από τη νομοθεσία, το προσωπικό θα πρέπει να υποβάλλεται σε ελέγχους ιστορικού πριν εργαστεί με παιδιά¹⁹⁵. Ωστόσο, η ασφαλής στελέχωση δεν θα πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά σε τυπικούς ελέγχους. Θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει σαφείς περιγραφές ρόλων, ελέγχους συστάσεων όπου είναι απαραίτητο και προσοχή στις στάσεις, το στυλ επικοινωνίας και τη γενικότερη καταλληλότητα για εργασία με παιδιά.

Η εκπαίδευση σε θέματα προστασίας θα πρέπει να είναι υποχρεωτική για το προσωπικό, τους συντονιστές και τις συντονίστριες που εμπλέκονται στην εφαρμογή του SCM. Η εκπαίδευση αυτή θα πρέπει να βοηθά τους ενήλικες να αναγνωρίζουν σημάδια κακοποίησης, δυσφορίας, αποκλεισμού ή συναισθηματικής πίεσης και να γνωρίζουν πώς να ανταποκρίνονται κατάλληλα. Θα πρέπει επίσης να καλύπτει ζητήματα δυναμικών εξουσίας, επικοινωνίας μεταξύ ενηλίκων και παιδιών, ορίων, εμπιστευτικότητας, ηθικής συμμετοχής και της σημασίας να μην πιέζονται τα παιδιά να αποκαλύπτουν προσωπικές εμπειρίες.

Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για το SCM, καθώς οι δραστηριότητες συμμετοχής μπορεί να δημιουργήσουν στιγμές όπου τα παιδιά μιλούν για δύσκολες καταστάσεις, μη ασφαλείς χώρους, εκφοβισμό, αποκλεισμό ή σχέσεις με ενήλικες. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει επομένως να είναι προετοιμασμένοι όχι μόνο να καθοδηγούν δραστηριότητες, αλλά και να αναγνωρίζουν τότε ενδέχεται να αναδύεται μια ανησυχία προστασίας.

¹⁹⁵ European Parliament and Council of the European Union, 2011.

6.3.6 Εκτίμηση και Διαχείριση Κινδύνων

Πριν από κάθε δραστηριότητα του SCM, οι συντονιστές, οι συντονίστριες και οι οργανισμοί θα πρέπει να εξετάζουν πιθανούς κινδύνους προστασίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι η συμμετοχή πρέπει να γίνεται υπερβολικά περιοριστική, αλλά ότι οι κίνδυνοι πρέπει να εντοπίζονται και να διαχειρίζονται πριν εμπλακούν τα παιδιά.

Οι εκτιμήσεις κινδύνου θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το φυσικό περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένης της προσβασιμότητας, της επίβλεψης, του εξοπλισμού, της μετακίνησης μεταξύ χώρων και των διαδικασιών έκτακτης ανάγκης. Θα πρέπει επίσης να εξετάζουν συναισθηματικούς και κοινωνικούς κινδύνους, όπως ο εκφοβισμός, η κριτική από συνομηλίκους, ο αποκλεισμός, η πίεση να μιλήσουν τα παιδιά ή η πιθανότητα να προκύψουν ευαίσθητα θέματα. Όταν χρησιμοποιούνται ψηφιακά εργαλεία, θα πρέπει να αξιολογούνται και κίνδυνοι που σχετίζονται με διαδικτυακή έκθεση, κοινοποίηση εικόνων, κακή χρήση δεδομένων ή ακατάλληλη επικοινωνία.

Για κάθε αναγνωρισμένο κίνδυνο, θα πρέπει να ορίζονται κατάλληλα μέτρα περιορισμού. Αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν προσαρμογή του μεγέθους των ομάδων, αυξημένη παρουσία ενηλίκων, καθορισμό κανόνων ομάδας, χρήση ανώνυμων ή έμμεσων μορφών έκφρασης, αποφυγή περιττής συλλογής προσωπικών δεδομένων ή διασφάλιση παρουσίας υπεύθυνου προστασίας κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων.

Η εκτίμηση κινδύνου θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια ζωντανή και συνεχής διαδικασία. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να συνεχίζουν να παρακολουθούν τη δυναμική της ομάδας και την ευημερία των παιδιών κατά την εφαρμογή, προσαρμόζοντας τις δραστηριότητες όπου χρειάζεται.

6.3.7 Μηχανισμοί Αναφοράς και Ανταπόκρισης

Η εφαρμογή του SCM απαιτεί σαφείς, προσβάσιμους και φιλικούς προς τα παιδιά μηχανισμούς αναφοράς. Τα παιδιά, το προσωπικό, οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να γνωρίζουν πώς μπορούν να αναφερθούν ανησυχίες σχετικά με την προστασία, ποιος είναι υπεύθυνος για τη διαχείρισή τους και πώς θα διασφαλιστεί η εμπιστευτικότητα.

Κάθε οργανισμός εφαρμογής θα πρέπει να ορίζει υπεύθυνα πρόσωπα αναφοράς για θέματα προστασίας. Οι διαδικασίες θα πρέπει να επιτρέπουν εμπιστευτική αναφορά και να παρέχουν σαφή βήματα για τη διαχείριση αποκαλύψεων, ανησυχιών ή περιστατικών. Οι διαδικασίες αυτές πρέπει να ευθυγραμμίζονται με τα εθνικά συστήματα παιδικής προστασίας και τις σχετικές νομικές υποχρεώσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με την Οδηγία 2011/93/ΕΕ¹⁹⁶.

¹⁹⁶ European Parliament and Council of the European Union, 2011.

Οι μηχανισμοί αναφοράς θα πρέπει επίσης να εξηγούνται στα παιδιά με τρόπο που να μπορούν να κατανοήσουν. Τα παιδιά θα πρέπει να γνωρίζουν ότι μπορούν να μιλήσουν σε έναν έμπιστο ενήλικα αν κάτι τα κάνει να αισθανθούν ανασφαλή, άβολα ή ανήσυχα. Παράλληλα, θα πρέπει να κατανοούν ότι οι ενήλικες μπορεί να χρειαστεί να αναλάβουν δράση όταν υπάρχει ανησυχία για τη δική τους ασφάλεια ή για την ασφάλεια άλλου παιδιού.

Ένα φιλικό προς τα παιδιά σύστημα αναφοράς δεν θα πρέπει να μεταφέρει στα παιδιά την ευθύνη διαχείρισης σύνθετων διαδικασιών. Αντίθετα, θα πρέπει να διασφαλίζει ότι οι έμπιστοι ενήλικες είναι ορατοί, προσιτοί και κατάλληλα προετοιμασμένοι να ανταποκριθούν.

6.3.8 Ασφαλή Φυσικά και Ψηφιακά Περιβάλλοντα

Η προστασία εφαρμόζεται εξίσου τόσο στους δια ζώσης όσο και στους ψηφιακούς χώρους συμμετοχής. Οι φυσικοί χώροι που χρησιμοποιούνται για δραστηριότητες του SCM θα πρέπει να επιβλέπονται, να είναι προσβάσιμοι, κατάλληλοι για την ηλικία και τις ανάγκες των παιδιών και οργανωμένοι με τρόπους που μειώνουν πιθανούς κινδύνους. Αυτό περιλαμβάνει ζητήματα ιδιωτικότητας, ορατότητας, μετακίνησης, διάταξης καθισμάτων, προσβασιμότητας για παιδιά με αναπηρίες και γενικότερα του συναισθηματικού κλίματος του χώρου.

Τα ψηφιακά περιβάλλοντα απαιτούν το ίδιο επίπεδο φροντίδας. Όταν τα παιδιά χρησιμοποιούν διαδικτυακά εργαλεία, ψηφιακές πλατφόρμες, φωτογραφίες, βίντεο, ηχογραφήσεις ή κοινόχρηστα έγγραφα, αυτά θα πρέπει να συμμορφώνονται με τα πρότυπα προστασίας δεδομένων και διαδικτυακής ασφάλειας¹⁹⁷. Οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να αποφεύγουν τη συλλογή περιττών προσωπικών δεδομένων και να διασφαλίζουν ότι εικόνες, φωνές ή προσωπικές ιστορίες δεν κοινοποιούνται χωρίς κατάλληλη συγκατάθεση και προστατευτικά μέτρα.

Τα παιδιά θα πρέπει επίσης να υποστηρίζονται ώστε να κατανοούν βασικές αρχές ασφαλούς διαδικτυακής συμπεριφοράς. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όταν το SCM χρησιμοποιεί υβριδικές μορφές συμμετοχής ή ψηφιακά παραγόμενα υλικά κατά τη φάση SPEAK. Τα ψηφιακά εργαλεία μπορούν να ενισχύσουν τη δημιουργικότητα και τη συμπερίληψη, αλλά θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με προσοχή, διαφάνεια και αναλογικότητα.

6.3.9 Φιλική προς τα Παιδιά Επικοινωνία και Συγκατάθεση

Τα παιδιά θα πρέπει να λαμβάνουν σαφείς πληροφορίες, κατάλληλες για την ηλικία τους, σχετικά με τις δραστηριότητες στις οποίες καλούνται να συμμετάσχουν. Θα πρέπει να κατανοούν τον σκοπό της δραστηριότητας, τι θα τους ζητηθεί να κάνουν, αν οι συνεισφορές

¹⁹⁷ European Parliament and Council of the European Union, 2016; European Commission, 2021.

τους θα καταγραφούν, ποιοι μπορεί να τις δουν και αν θα χρησιμοποιηθούν εικόνες ή ψηφιακά παραγόμενα υλικά.

Η ενημερωμένη συναίνεση των παιδιών θα πρέπει να λαμβάνεται παράλληλα με τη συγκατάθεση γονέων ή κηδεμόνων όπου αυτό απαιτείται¹⁹⁸. Η συγκατάθεση δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια τυπική διαδικασία που ολοκληρώνεται μία φορά. Τα παιδιά θα πρέπει να κατανοούν ότι η συμμετοχή είναι εθελοντική και ότι έχουν το δικαίωμα να αποχωρήσουν, να κάνουν παύση ή να επιλέξουν να μην απαντήσουν σε συγκεκριμένες ερωτήσεις οποιαδήποτε στιγμή.

Η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει την αυτονομία των παιδιών διασφαλίζοντας παράλληλα την προστασία τους. Παράλληλα, ενισχύει τη γενικότερη αρχή του SCM ότι η συμμετοχή πρέπει να είναι ουσιαστική, ενημερωμένη και βασισμένη στον σεβασμό και όχι επιβεβλημένη ή αυτονόητη.

6.3.10 Προστασία μέσα στις Συμμετοχικές Διαδικασίες

Μία βασική πρόκληση για το SCM είναι η διασφάλιση ότι η ίδια η συμμετοχή δεν δημιουργεί κινδύνους. Οι δραστηριότητες θα πρέπει επομένως να σχεδιάζονται με τρόπους που αποφεύγουν την περιττή έκθεση των παιδιών σε επιβλαβές ή ευαίσθητο περιεχόμενο. Τα παιδιά δεν θα πρέπει να πιέζονται να μοιράζονται προσωπικές εμπειρίες, να αποκαλύπτουν ιδιωτικές πληροφορίες ή να μιλούν δημόσια για ζητήματα που μπορεί να τους προκαλέσουν δυσφορία. Όταν οι συζητήσεις περιλαμβάνουν δύσκολα θέματα, οι συντονιστές και οι συντονίστριες θα πρέπει να παρέχουν συναισθηματική υποστήριξη και να είναι προετοιμασμένοι να διακόψουν, να ανακατευθύνουν ή να προσαρμόσουν τη δραστηριότητα αν τα παιδιά αισθανθούν άβολα. Θα πρέπει επίσης να διατηρούνται κατάλληλες αναλογίες ενηλίκων και παιδιών και να διασφαλίζεται ότι κανένα παιδί δεν μένει απομονωμένο, εκτεθειμένο σε χλευασμό ή εμφανώς στενοχωρημένο χωρίς υποστήριξη.

Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε δραστηριότητες όπου τα παιδιά εντοπίζουν μη ασφαλείς χώρους, εκφοβισμό, αποκλεισμό, διακρίσεις ή ανησυχίες που σχετίζονται με ενήλικες. Η συμμετοχή θα πρέπει να παραμένει ενδυναμωτική και όχι επιβαρυντική. Τα παιδιά θα πρέπει να αισθάνονται ότι η φωνή τους έχει αξία, αλλά και ότι προστατεύονται σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας.

6.3.11 Παρακολούθηση και Λογοδοσία

Η προστασία στο πλαίσιο του SCM θα πρέπει να υπόκειται σε συνεχή παρακολούθηση και αναθεώρηση. Οι οργανισμοί θα πρέπει να επανεξετάζουν τακτικά τις πολιτικές προστασίας,

¹⁹⁸ UN Committee on the Rights of the Child, 2009; European Parliament and Council of the European Union, 2016.

τους κώδικες δεοντολογίας, τις πρακτικές εκπαίδευσης και τις διαδικασίες αναφοράς. Κάθε περιστατικό ή ανησυχία θα πρέπει να καταγράφεται και να αντιμετωπίζεται σύμφωνα με συμφωνημένα πρωτόκολλα.

Η ανατροφοδότηση των παιδιών μπορεί επίσης να προσφέρει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το αν αισθάνθηκαν ασφαλή, σεβαστά και άνετα κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων. Αυτό μπορεί να συλλέγεται μέσα από εργαλεία αναστοχασμού κατάλληλα για την ηλικία τους, σύντομες συνεδρίες ανατροφοδότησης, ανώνυμες μορφές ανατροφοδότησης ή οπτικές δραστηριότητες αξιολόγησης.

Η παρακολούθηση θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει συμμόρφωση με τους ευρωπαϊκούς και εθνικούς κανονισμούς, ιδιαίτερα σε σχέση με την παιδική προστασία και την προστασία δεδομένων. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται ότι η προστασία εφαρμόζεται ενεργά και δεν παραμένει απλώς μια θεωρητική αρχή.

6.3.12 Προκλήσεις και Περιορισμός Κινδύνων

Ακόμη και όταν υπάρχουν ισχυρά πλαίσια προστασίας, μπορεί να προκύψουν προκλήσεις. Τα εθνικά συστήματα παιδικής προστασίας διαφέρουν, ενώ οι οργανισμοί μπορεί να διαθέτουν διαφορετικά επίπεδα εμπειρίας, πόρων και δυνατοτήτων. Ορισμένα περιβάλλοντα ενδέχεται να αντιμετωπίζουν περιορισμούς στην εκπαίδευση, την παρακολούθηση ή την πρόσβαση σε εξειδικευμένη υποστήριξη. Παράλληλα, μπορεί να παρατηρείται υποαναφορά περιστατικών προστασίας, ιδιαίτερα όταν τα παιδιά δεν γνωρίζουν σε ποιον να απευθυνθούν ή δεν αισθάνονται εμπιστοσύνη ότι οι ενήλικες θα ανταποκριθούν κατάλληλα.

Μια ακόμη πρόκληση αφορά την ισορροπία μεταξύ συμμετοχής και προστασίας. Υπερπροστατευτικές προσεγγίσεις μπορεί να περιορίσουν την αυτενέργεια των παιδιών, ενώ ανεπαρκή μέτρα προστασίας μπορεί να τα εκθέσουν σε αποτρεψίμους κινδύνους. Το SCM θα πρέπει επομένως να επιδιώκει μια ισορροπημένη προσέγγιση: να επιτρέπει στα παιδιά να συμμετέχουν ενεργά, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα ότι οι δραστηριότητες σχεδιάζονται, διευκολύνονται και παρακολουθούνται προσεκτικά.

Οι προκλήσεις αυτές μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσω ενδυνάμωσης ικανοτήτων, κοινών διαδικασιών, σαφούς επικοινωνίας, διακρατικού συντονισμού και τακτικού αναστοχασμού μεταξύ των εταίρων. Η συνέπεια μεταξύ διαφορετικών πλαισίων εφαρμογής είναι σημαντική, διατηρώντας παράλληλα τη δυνατότητα προσαρμογής στα εθνικά νομικά πλαίσια και στα τοπικά συστήματα προστασίας παιδιών.

6.3.13 Κατευθύνσεις για την Εργαλειοθήκη

Η προστασία και η ασφάλεια των παιδιών αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία για την ακεραιότητα και την αξιοπιστία του Μηχανισμού Πυξίδας SOCRATES. Ενσωματώνοντας την προστασία σε

όλες τις φάσεις και δραστηριότητες, το SCM επιδιώκει να διασφαλίσει ότι η συμμετοχή των παιδιών είναι ασφαλής, ηθική και συμβατή με τα δικαιώματά τους.

Η ολοκληρωμένη αυτή προσέγγιση δεν αποτρέπει μόνο τη βλάβη. Δημιουργεί επίσης την εμπιστοσύνη και την αίσθηση ασφάλειας που είναι απαραίτητες για ουσιαστική συμμετοχή. Τα παιδιά είναι πιο πιθανό να συμμετέχουν με αυτοπεποίθηση όταν κατανοούν τη διαδικασία, αισθάνονται συναισθηματικά ασφαλή, γνωρίζουν ότι οι ενήλικες είναι υπεύθυνοι για την προστασία τους και εμπιστεύονται ότι η ιδιωτικότητα και η αξιοπρέπεια τους θα γίνουν σεβαστές. Με αυτή την έννοια, η προστασία δεν είναι κάτι εξωτερικό προς τη συμμετοχή· αποτελεί μία από τις βασικές προϋποθέσεις που την καθιστούν δυνατή.

7. Συμπεράσματα: Προς την Ανάπτυξη της Πρακτικής Εργαλειοθήκης D2.2

Ο Μηχανισμός Πυξίδας SOCRATES (SCM) προσφέρει ένα πλαίσιο βασισμένο στα ανθρώπινα δικαιώματα και παιδοκεντρικά προσανατολισμένο, με στόχο την υποστήριξη της συμμετοχής των παιδιών σε αποφάσεις και διαδικασίες που επηρεάζουν τη ζωή τους. Βασισμένο στις αρχές της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, και ιδιαίτερα στο Άρθρο 12, το Πλαίσιο αναγνωρίζει τα παιδιά ως ενεργούς κοινωνικούς δρώντες, των οποίων οι απόψεις πρέπει να ακούγονται, να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη και να συνδέονται με ορατές ανταποκρίσεις¹⁹⁹.

Σε όλο το παρόν έγγραφο, η συμμετοχή δεν αντιμετωπίστηκε ως μια μεμονωμένη στιγμή διαβούλευσης, αλλά ως μια σταδιακή, σχεσιακή και κυκλική διαδικασία. Η προσέγγιση αυτή ανταποκρίνεται σε ορισμένους από τους βασικούς περιορισμούς που εντοπίστηκαν τόσο στη βιβλιογραφία όσο και μέσα από τα focus groups του έργου SOCRATES: συμβολική συμμετοχή χωρίς ουσιαστικό αντίκτυπο, περιορισμένη θεσμική προσβασιμότητα, φόβος κριτικής, επικοινωνία προσανατολισμένη στους ενήλικες, άνισες ευκαιρίες συμμετοχής και αδύναμοι ή ανύπαρκτοι μηχανισμοί ανατροφοδότησης. Το SCM επιδιώκει επομένως να δημιουργήσει συνθήκες μέσα στις οποίες τα παιδιά μπορούν να συμμετέχουν με τρόπους ασφαλείς, ουσιαστικούς, αναπτυξιακά κατάλληλους και προσαρμοσμένους σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Τα τέσσερα σημεία της Πυξίδας — NOTICE, EXPLORE, SPEAK και WEIGH — μετατρέπουν αυτή την προσέγγιση σε μια σαφή μεθοδολογική διαδρομή. Μέσα από το NOTICE, τα παιδιά υποστηρίζονται ώστε να εντοπίζουν ζητήματα που συνδέονται με τις καθημερινές τους εμπειρίες. Μέσα από το EXPLORE, διερευνούν τα ζητήματα αυτά δημιουργικά και συλλογικά. Μέσα από το SPEAK, επικοινωνούν τις απόψεις και τις προτάσεις τους μέσω υποστηριζόμενων μορφών διαγενεακού διαλόγου. Τέλος, μέσα από το WEIGH, λαμβάνουν ανατροφοδότηση, αναστοχάζονται πάνω στη διαδικασία και κατανοούν πώς αξιοποιήθηκαν οι συνεισφορές τους. Με αυτή την έννοια, το SCM τοποθετεί την ανατροφοδότηση και τη λογοδοσία στο κέντρο της ουσιαστικής συμμετοχής, αναγνωρίζοντας ότι η εμπιστοσύνη των παιδιών εξαρτάται όχι μόνο από το αν ακούγονται, αλλά και από το αν λαμβάνουν σαφείς και σεβαστές απαντήσεις²⁰⁰.

Το Πλαίσιο δείχνει επίσης ότι η δύναμη του SCM βρίσκεται στην ενσωμάτωση συμπληρωματικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων. Η Συμμετοχική Έρευνα Δράσης (Participatory Action Research) υποστηρίζει τα παιδιά ως ενεργούς συν-ερευνητές των δικών τους περιβαλλόντων²⁰¹. Το Design for Change προσφέρει μια πρακτική διαδρομή από την

¹⁹⁹ United Nations, 1989, Art. 12.

²⁰⁰ Lundy L., 2007; UN Committee on the Rights of the Child, 2009.

²⁰¹ Hocevar, R., 2023.

παρατήρηση στη φαντασία, τη δράση και τη διάχυση²⁰². Η Appreciative Inquiry βοηθά να πλαισιωθεί η συμμετοχή μέσα από τα δυνατά σημεία, τις δυνατότητες και συναισθηματικά προσβάσιμα σημεία εκκίνησης²⁰³. Παράλληλα, η οπτική της Θεωρίας της Αλλαγής αποσαφηνίζει με ποιον τρόπο το SCM αναμένεται να συμβάλει σε αλλαγές στις ικανότητες, τις ευκαιρίες και τα κίνητρα των παιδιών, αλλά και στις πρακτικές ενήλικων και θεσμών²⁰⁴. Μαζί, οι προσεγγίσεις αυτές συμβάλλουν ώστε η Πυξίδα να μην αποτελεί μόνο ένα θεωρητικό μοντέλο, αλλά και μια πρακτική δομή υποστήριξης της συμμετοχής σε εκπαιδευτικά, κοινωνικά και κοινοτικά περιβάλλοντα.

Οι οριζόντιες αρχές της συμπερίληψης, της προσβασιμότητας, της προστασίας, της αναπαραγωγικότητας και της βιωσιμότητας αποτελούν βασικά στοιχεία αυτής της διαδικασίας. Το Πλαίσιο αναδεικνύει ότι η συμμετοχή δεν μπορεί να θεωρηθεί ουσιαστική όταν είναι προσβάσιμη μόνο στα πιο εξωστρεφή, λεκτικά ικανά ή προνομιούχα παιδιά. Για τον λόγο αυτό, το SCM σχεδιάστηκε ώστε να υποστηρίξει ισότιμη συμμετοχή, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή σε παιδιά με λιγότερες ευκαιρίες, παιδιά που αντιμετωπίζουν γλωσσικά ή γνωστικά εμπόδια, παιδιά με χαμηλότερη αυτοπεποίθηση και παιδιά των οποίων οι προηγούμενες εμπειρίες μπορεί να έχουν μειώσει την εμπιστοσύνη τους προς ενήλικες ή θεσμούς. Παράλληλα, η προστασία και η ασφάλεια των παιδιών παραμένουν θεμελιώδεις προϋποθέσεις της συμμετοχής, διασφαλίζοντας ότι η αξιοπρέπεια, η ιδιωτικότητα, η ευημερία και η ασφάλειά τους προστατεύονται σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας.

Το παρόν Πλαίσιο λειτουργεί επομένως ως η εννοιολογική, μεθοδολογική και ηθική βάση για την επόμενη φάση του έργου SOCRATES: την ανάπτυξη του Παραδοτέου D2.2 Πρακτική Εργαλειοθήκη. Η Εργαλειοθήκη θα μετατρέψει τις αρχές και τη μεθοδολογία που περιγράφονται εδώ σε συγκεκριμένα, αρθρωτά και χαμηλού κόστους εργαλεία, τα οποία θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από εκπαιδευτικούς, συντονιστές και συντονίστριες, εργαζόμενους στον τομέα της νεολαίας, οργανισμούς και τοπικούς φορείς. Θα περιλαμβάνει πρακτικές δραστηριότητες, σημειώσεις καθοδήγησης, πρότυπα και προτάσεις προσαρμογής για κάθε φάση της Πυξίδας, διατηρώντας παράλληλα την απαραίτητη ευελιξία ώστε να ανταποκρίνεται σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, περιβάλλοντα, διαθέσιμους πόρους και ανάγκες συμμετοχής.

Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στον σχεδιασμό ανάλογα με την ηλικία. Όπως αναδείχθηκε μέσα στο Πλαίσιο, τα παιδιά ηλικίας 6–8 ετών, τα παιδιά της μεταβατικής ηλικιακής ομάδας 8–10 και τα παιδιά 9–12 ετών ενδέχεται να χρειάζονται διαφορετικά επίπεδα υποστήριξης, διαφορετικούς βαθμούς αφαίρεσης, τρόπους επικοινωνίας και μορφές

²⁰² Design for Change, n.d.

²⁰³ Cooperrider D. L. and Srivastva S., 1987.

²⁰⁴ Mayne J., 2017.

διευκόλυνσης. Η Εργαλειοθήκη θα πρέπει επομένως να βοηθά τους ενήλικες να προσαρμόζουν την ίδια συμμετοχική λογική σε διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα, οπτικά, παιγνιώδη, βιωματικά, συνεργατικά ή περισσότερο δομημένα εργαλεία ανάλογα με τις ανάγκες κάθε ομάδας.

Τέλος, η μετάβαση από το D2.1 στο D2.2 αποτελεί ένα κρίσιμο βήμα ώστε η Πυξίδα SOCRATES να μπορεί να χρησιμοποιηθεί πέρα από το ίδιο το Πλαίσιο. Η αξία του SCM θα εξαρτηθεί από την ικανότητά του να γίνεται κατανοητό, να προσαρμόζεται και να εφαρμόζεται σε πραγματικά εκπαιδευτικά και κοινοτικά περιβάλλοντα. Μετατρέποντας το Πλαίσιο σε πρακτικά εργαλεία, το έργο SOCRATES επιδιώκει να υποστηρίξει ενήλικες και θεσμούς στη δημιουργία διαδικασιών συμμετοχής όπου τα παιδιά δεν καλούνται απλώς να μιλήσουν, αλλά υποστηρίζονται ώστε να παρατηρούν, να διερευνούν, να επικοινωνούν, να λαμβάνουν ανατροφοδότηση και να επανεμπλέκονται. Με αυτόν τον τρόπο, Η Πρακτική Εργαλειοθήκη θα συμβάλει στον ευρύτερο στόχο της ενίσχυσης ουσιαστικής, συμπεριληπτικής και βιώσιμης συμμετοχής των παιδιών σε διαφορετικά ευρωπαϊκά περιβάλλοντα.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child development*, 72(1), 187–206. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00273>
- Bushe, G. R., & Kassam, A. F. (2005). When is Appreciative Inquiry transformational? A meta-case analysis. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 41(2), 161–181. <https://doi.org/10.1177/0021886304270337>.
- Castro, A.J., Fozi, A., Hung, C.-Y., Etoh, M., Bergin, C. (2025). *Civic and Prosocial Decision-Making in Early Adolescents*. *Youth*, 5, 33. <https://doi.org/10.3390/youth5020033>.
- Chikkatur, A. and Oliver, E. (2025) 'Embodying PAR: A reflection on building trust across institutional hierarchies', *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 29(4), pp. 123–138.
- Clark, A., & Moss, P. (2011). *Listening to young children: The mosaic approach* (2nd ed.). National Children's Bureau.
- Cook-Sather, A. (2006). Sound, Presence, and Power: "Student Voice" in Educational Research and Reform. *Curriculum Inquiry*, 36(4), 359-390. <https://doi.org/10.1111/j.1467-873X.2006.00363.x>.
- Cooperrider, D. L., & Srivastva, S. (1987). Appreciative inquiry in organizational life. In R. W. Woodman & W. A. Pasmore (Eds.), *Research in organizational change and development* (Vol. 1, pp. 129–169). JAI Press.
- Cooperrider, D. L., Stavros, J. M., & Whitney, D. (2008). *The appreciative inquiry handbook: For leaders of change*. Berrett-Koehler Publishers.
- Council of the European Union. (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*.
- Council of Europe. (2022). Council of Europe strategy for the rights of the child (2022-2027). *Council of Europe Publishing*. [Council of Europe strategy for the rights of the child \(2022-2027\)](#).

Department of Children and Youth Affairs. (2015). *National strategy on children and young people's participation in decision-making, 2015–2020*. Government Publications.
<https://assets.gov.ie/24462/48a6f98a921446ad85829585389e57de.pdf>.

Design for Change. (n.d.). *Design for Change*. <https://www.dfeworld.org/SITE>.

Dictionary.com. (n.d.). Participation. In Dictionary.com.
<https://www.dictionary.com/browse/participation>.

European Commission. (2021). *EU strategy on the rights of the child* (COM(2021) 142 final).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0142>.

European Parliament, Council of the European Union, & European Commission. (2017). *European Pillar of Social Rights*. [Interinstitutional Proclamation]. Publications Office of the European Union. *EUR-Lex Official Journal*.

European Union. (2012). *Charter of fundamental rights of the European Union* (Art. 24). Official Journal of the European Union, OJ C 326, 26.10.2012, pp. 391–407.

Fielding, M. (2004). Transformative approaches to student voice: Theoretical underpinnings, recalcitrant realities. *British Educational Research Journal*, 30(2), 295–311.
<https://doi.org/10.1080/0141192042000195236>.

Hart, R. A. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship* (Innocenti Essays No. 4). UNICEF International Child Development Centre.

Hart, R. A. 2008. "Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children." In *Participation and Learning*, edited by A. Reid, B. Bruun Jensen, J. Nikel, and V. Simovska, 19–31. Dordrecht: Springer.

Hocevar, R. (2023). Participatory action research (PAR). *EBSCO Research Starters: Social Sciences and Humanities*. [Participatory Action Research \(PAR\) | Social Sciences and Humanities](#).

James, A., & Prout, A. (Eds.). (1997). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (2nd ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203362600>.

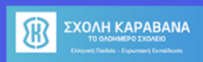
- Kivel, P. (2024). *Working with young people as adult allies*. Taboo, Spring 2024, 86. Caddo Gap Press.
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2015). *Focus groups: A practical guide for applied research* (5th ed.). SAGE Publications.
- Lansdown G (2010). The realisation of children's participation rights. Critical reflections. In: Percy-Smith B, Thomas N (eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice*. London and New York: Routledge, pp. 11–23.
- Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942. <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>.
- Lundy, L., McEvoy, L., & Byrne, B. (2011). Working With Young Children as Co-Researchers: An Approach Informed by the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Early Education and Development*, 22(5), 714-736. <https://doi.org/10.1080/10409289.2011.596463>.
- Mayne, J. (2016). The COM-B theory of change model. http://www.researchgate.net/publication/314086441_The_COM-B_Theory_of_Change_Model_V3.
- Mayne, J. (2017). Theory of change analysis: Building robust theories of change. *Canadian Journal of Program Evaluation*, 32(2), 155-173.
- McLoughlin, S., Polizzi, G., Harrison, T., Moller, F., Maile, A., Picton, I., & Clark, C. (2024). Measuring civic engagement in young children. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 42(1), 14–28. <https://doi.org/10.1177/07342829231205070>.
- Morgan, D.L. (1997). *Focus Groups as Qualitative Research*. 2nd Edition, Sage Publications, Thousand Oaks. <https://doi.org/10.4135/9781412984287>
- Percy-Smith, B., & Patrick Thomas, N. (Eds.). (2009). *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203871072>

- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. (M. Cook, Trans.). W. W. Norton & Company. <https://doi.org/10.1037/11494-000>
- Pineda, H. et al. (2022). Development and evaluation of a professional development program on designing participatory action research projects for basic education teachers. *Advanced Education*, 21, 161-184. <http://doi.org/10.20535/2410-8286.266663>.
- Reed, J. (2007). *Appreciative Inquiry: Research for change*. SAGE Publications., Inc., <https://doi.org/10.4135/9781412983464>.
- Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). (2016). *Official Journal*, L 119, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>.
- Sen, A. (1999). Development as freedom. *Oxford University Press*. Available at: [Development as freedom / Kuanqalia](#).
- Saisin, B., & Suphakach Supakitjo, P. (2026). Teachers and participatory management to develop students' responsibility skills. *International Education Studies*, 19(1), 15. <https://doi.org/10.5539/ies.v19n1p15>.
- Semathong, S. (2023). Participatory action research to develop the teachers on classroom action research. *Shanlax International Journal of Education*, 11(3), 29–36. <https://doi.org/10.34293/education.v11i3.6118>.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117.
- Tan, P. (2019). Listening to Young Children: A Mosaic approach: Research Perspectives from two children and dinosaurs. *SFU Educational Review*, 12(2), 64–78. <https://doi.org/10.21810/sfuer.v12i2.932>.
- Thomas, N. (2007). Towards a Theory of Children's Participation. *The International Journal of Children's Rights*, 15(2), 199-218. <https://doi.org/10.1163/092755607X206489>

United Nations Committee on the Rights of the Child. (2009). *General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (CRC/C/GC/12). United Nations.

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child* (Arts. 3, 5, 12). Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Edited by Michael Cole et al., Harvard University Press. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4>.

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them. Project Number: 101252695